ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

УДК: 395 (545.3)
ББК: 77.204
П–58

ПАЛАВОНОВ АМОНШО МУМИНОВИЧ

БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ФАННИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ ДАР АСОСИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ ИННОВАТСИОНӢ

ДИССЕРТАТСИЯ
барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)

Роҳбари илмӣ: **Иматзода Лутфия Маҳмадулло – доктори илмҳои педагогӣ, профессор, мудири шуъбаи муассисаҳои томактабӣ ва ибтидоии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон**

ДУШАНБЕ – 2023

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА 3–12

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ҲАМЧУН МЕХАНИЗМҲОИ АСОСИИ МУВАФФАҚШАВӢ БА САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ 13–63

§1.1. Нақши дастовардҳои илми педагогикаи муосир дар истифодаи технологияи инноватсионӣ ҳамчун воситаи муҳимму самаранок дар таълими таърихи халқи тоҷик 13–27

§1.2. Зарурати аз назари психологияи педагогӣ асоснок такмил додани роҳу усулҳои самараноки таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо истифода аз технологияи инноватсионӣ 27–48

§1.3. Моҳияти назарию амалии истифодаи технологияи инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик ҳамчун омили муҳим дар самаранок сурат гирифтани болоравии сифати таълим 48–61

Хулосаи боби I 62–63

БОБИ II. РОҲУ ВОСИТАҲОИ САМАРАНОК НАМУДАНИ ТАЪЛИМИ ФАННИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ БО ИСТИФОДА АЗ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ 64–157

§2.1. Нақши шароити педагогию иҷтимоӣ ва технологияи инноватсионӣ дар истифодаи роҳу усулҳои гуногуни дидактикӣ ба мақсади таърихи халқи тоҷикро самаранок аз худ кардани хонандагон...........................64–82

§ 2.2. Шаклу намудҳои фаъолияти мустақилонаи хонандагон ба воситаи усулҳои фаъоли таълим дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик бо истифода аз технологияи инноватсионӣ 83–124

§2.3. Озмоиши педагогӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо истифода аз технологияи нави инноватсионии таълим ва натиҷаҳои асосии он...125–150

Хулосаи боби II 148–150

ХУЛОСАИ УМУМӢ...151–157

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА 158–170

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Имрӯз тамоми соҳаҳои ҷомеаи мутамаддин, хусусан соҳаи маорифро бе корбурди технологияҳои инноватсионӣ тасаввур намудан ғайри имкон аст. Бо мурури замон ҷойгоҳи технологияҳои муосир дар зиндагии мо беш аз пеш назаррастар мегардад. Мавқеи онҳо барои ба вуҷуд овардан ва интиқоли донишҳои гуногуни илмӣ ва амалӣ дар фаъолияти ҳаррӯзаи омӯзгорони муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ниҳоят бузург мебошад. Бинобар ин, системаи таҳсилот масъулияти омӯзгорро дар расондан ва интиқоли донишҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ дучанд зиёдтар менамояд. Дарси ҳозиразамонро бе истифодаи технологияҳои навини педагогӣ гузаронидан номумкин аст, чунки онҳо муҳтавои дарсро баланд мебаранд ва шавқу рағбати хонандагонро ба дарс зиёд мекунанд. Омӯзгор бояд доимо дар ҷустуҷӯйи усулу методҳои нави таълимӣ бошад ва дарси худро вобаста бо пешравиҳои илми педагогика, психология ва методикаи таълим ташкил намояд.

Чуноне ки аз мушоҳидаҳо бармеояд, ҳукумати кишвар ба соҳаи маориф ва пешравии он сол то сол таваҷҷуҳи зиёдтар зоҳир карда истодааст. Танҳо бо насли босавод ва рушдёфта мо метавонем тараққиёти босуботи Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин кунем ва онро ба як давлати аз ҷиҳати ақлонӣ ва илмӣ пешрафта табдил диҳем.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба масъалаи мазкур чунин андеша баён намудаанд: «Сармояи инсонӣ ҳамчун нишондиҳандаи тавоно ба рушди инноватсияҳо ва технологияҳои нав мусоидат мекунад ва аз ин рӯ ҷавононро ба аз худ кардани илм, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ташвиқ кардан зарур аст, ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар истеҳсолот ва омӯзиши масъалаҳои рақамии иқтисодиётро ба роҳ мондан лозим аст. Мо бояд нишондиҳандаҳои кафолати сифатро дар тамоми зинаҳои таҳсилот ба стандартҳои ҷаҳонӣ наздик кунем,

дараҷаи рушди иқтисоди миллиро беҳтар гардонем ва сатҳи азхудкунии технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботиро баланд бардорем» [98, с.4].

Ин гуфтаҳои Пешвои миллат дар назди кормандони Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ, хусусан омӯзгорон, вазифаҳои ниҳоят муҳим, ки ин пеш аз ҳама, самаранок гардонидани сифати таълим, наздик ва

ворид шудан ба системаи ҷаҳонии таҳсилот, омода намудани мутахассисони ҷавобгӯи бозори меҳнат, инчунин ба шароити ҳозиразамон мутобиқ гардонидани мазмуну мундариҷаи таълимро мегузорад.

Дар ҷомеаи муосир хусусан, дар соҳаи педагогика торафт дигаргуниҳои нав ба нав, ки ба таълим обу ранги нави илмӣ медиҳанд, ба вуҷуд омадаанд. Омӯзгори фанни таърих низ аз ин пешравиҳо бояд дар канор набошад ва кӯшиш намояд, то ки дарси худ ва умуман мақому манзалати илми таърихро боло бардорад. Бисёриҳо ба фанни таърих на он қадар таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд ва аҳаммияти илмии онро нодида мегиранд, ки ин мутлақо нодуруст мебошад.

Мушкилот аз он сабаб ба миён меояд, ки шумораи фанҳои дар барномаи таълимии мактабҳо омӯхташуда зиёд шуда, вақт барои омӯзиши баъзе фанҳо кам мешавад. Таърихи халқи тоҷик низ ба ин гурӯҳи фанҳо дохил мешавад. Чунин вазъият барои таҳқиқоти нави назариявӣ дар соҳаи методикаи таълими фанни таърихи халқи тоҷик замина ба вучуд оварда, ҷустуҷӯйи равишҳои дигарро дар ташкили пешрафти таълим талаб мекунад. Дар марҳалаи ҳозираи тараққиёти маориф зарурияти нав кардани усул, восита ва шаклҳои ташкили таълим ба миён омад. Ин бо таҳия ва татбиқи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим робитаи зич дорад.

Илми таърих як шарҳи одии ҳодисаю воқеаҳои гузашта нест, балки, он маҷмуи донишҳои сиёсӣ, динӣ ва ҳарбӣ мебошад. Таърих дар баробари дигар фанҳо ба хонандагон донишҳои нав медиҳад ва дар онҳо ғояҳои ватандорӣ ва инсондӯстиро ташаккул медиҳад. Барои дар амал татбиқ намудани ин гуфтаҳо омӯзгори муосири фанни таърих танҳо бо истифода аз усулҳои анъанавии таълим комёб шуда наметавонад. Дар фаъолияти худ истифодаи

технологияҳои навини инноватсионӣ ҳамчун интиқолдиҳандаи донишҳо ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ омӯзгорро муваффақ мегардонад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Мушкилоти самаранокии таълим ба воситаи технологияи инноватсионӣ дар самти боз ҳам баланд бардоштани фаъолияти хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ то андозае мавриди пажӯҳишҳои олимону мутахассисон қарор гирифтааст.

Татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълим ҳанӯз дар солҳои 60 – уми қарни XX аз тарафи ҷомеашиносони хориҷӣ Ч. Миллс, П. Гиддес, Р. Инглхарт ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифта буд.

Дар замони ҳозира мушкилоти мазкур таҳлили амиқи худро тақозо менамояд. Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ навгонии умумист, вале омилҳои самараноки иҷтимоии он барои рушди маориф як хел нест. Ин андешаҳо дар асарҳои ҷомеашиносони Россия Г. Е. Зборовский, Ю. С. Бортсов, Д. Л. Константиновский ва Ф. Р. Филиппов низ махсус қайд шудааст.

Доир ба асосҳои методологӣ ва роҳу усулҳои гуногуни истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ олимон ба монанди С. Н. Конева, Н. Шевченко, В. В. Шоган, В. В. Тороп, В. Б. Румянсева, С. П. Седих, М. Т. Студеникина, Ҳ.Э. Тангиров, Т. С. Панина, Ж. С. Ҳайдаров, Р. С. Рафиқова, Г. А. Козлова, С. А. Титоренко, В. И. Загвязинский, Н. В. Кузмина, В. В. Давидов, В. В. Рубтсов, В. М. Блинов, Б. С. Волков, И. Я. Лернер, А. А. Кирсанов ва дигарон таҳқиқот бурдаанд.

Масъалаҳои мухталифи равонӣ ва педагогӣ дар самти истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ дар фаъолияти олимон: В. И. Турченко, Ж. Аллак, Р. Акофф, В. Т. Лисовский, М. Н. Руткевич, Б. Саймон, Н. Смелзер, Ж.Т Тошенко, В. Н. Шубкин, Б. С. Гершунский, Э. Дюркгейм, Э. Д. Днепров ва Ю. С. Колесников таҳқиқ шудаанд.

Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти назария ва амалияи истифодаи технологияи инноватсионӣ дар таълими фанни таърих дар таҳқиқоти М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, У. Зубайдов, Т. Н. Зиёзода, И. Х. Каримова, А. Мирзоев, А. Ш. Қурбонов, Б. Шомирзоев, К. Б. Қодиров, Н. Н. Шоҳиён, Т. Г. Каримов, Т. Г. Тақдиров, Ҷ. Х. Файз

ализода, М. Ғ. Шарипов ва дигар олимону дастурдеҳон равшану возеҳ таҳқиқ шудааст. Оид ба истифодаи технологияи инноватсионии таълим онҳо дар асарҳои худ ҷиҳати баланд бардоштани сифати таълим бисёр андешаҳои муфидро пешниҳод кардаанд.

Бояд қайд намуд, ки масъалаи истифодаи технологияи инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик бинобар сабабҳои дар поён овардашуда таҳлили ҳамаҷонибаи худро наёфтааст:

- имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нигоҳи илми педагогикаи муосир низоми ҳамаҷониба асоснокшудаи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик мутобиқи нақшаҳои таълимӣ, стандарт, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва дигар маводи дидактикӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ вуҷуд надорад;
- ба дараҷаи лозимӣ муайян набудани ҷиҳати мазмунӣ ва технологии таълим;
- ҳамаҷониба омӯхта нашудани хусусиятҳои педагогӣ – психологии истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим ва муносибати инноватсионӣ ба таълим;
- кам татбиқ шудани таҷрибаи беҳтарини педагогҳои дохилӣ ва хориҷӣ дар самти истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар таълим, бахусус дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- қаноатбахш набудани талабот нисбат ба кадрҳои баландихтисоси нававар;
- сатҳи пасти таъминоти методии раванди татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ;
- пурра истифода набурдани намудҳои гуногуни технологияҳои муосири инноватсионӣ аз тарафи омӯзгорон;
- нарасидани кадрҳои ихтисосманди соҳаи такмили ихтисос барои гузаронидани курсҳои омӯзишӣ бо омӯзгорон оид ба истифодаи технологияи инноватсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ.

Мубрамияти таҳқиқот аз **ихтилофоти зерин** ва ҳалли онҳо дар раванди воқеии таълим иборат аст:

• номувофиқатӣ миёни раванди таълим доир ба таъмини технологияи муосири педагогӣ ва ҷорӣ намудани усулҳои фаъоли таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

• набудани ягонагӣ байни шавқу рағбати маърифатии хонандагон ва фаъолияти мустақилонаи эҷодии онҳо, инчунин ба мақсад мувофиқ набудани раванди таълим бо татбиқи усулҳои гуногуни инноватсионӣ барои рушди қобилияти зеҳнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

• ба дараҷаи зарурӣ эътироф нашудани аҳаммияти иҷтимоии инкишофи донишҳои зеҳнии хонандагон ҳангоми истифодаи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим;

• байни талабот ба ташкили таълими инноватсионӣ ва дар амалияи педагогӣ мавҷуд набудани дастурҳои методӣ оид ба методикаи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ.

Аз сабаби нокифоя донистани коркарди масъала ва муқаррар намудани мубраммияти он мо мавзуи таҳқиқотиамонро – **«Баландбардории самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар асоси технологияҳои муосири инноватсионӣ»** муайян намудем.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзуъҳои илмӣ. Кори таҳқиқотӣ дар асоси нақшаи дурнамои корҳои илмӣ – таҳқиқотии шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар мавзуи «Шаклу усулҳои инноватсионии таълим дар асоси талаботи муносибати босалоҳият ба таълим дар шароити муосир» анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: асосноккунии назариявию методӣ ва аз ҷиҳати озмоиши педагогӣ муайян намудани шароитщои татбиқи роҳҳои самараноки таълими фанни таърихи халқи тоҷик ҳангоми истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таҳлили

инноватсия дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- ошкор намудани мавқеъ, моҳият ва бартарии истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик;
- таҳлил намудани системаи таҳсилоти имрӯзаи ҷумҳурӣ вобаста ба истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик;
- муайян намудани хусусиятҳои гуногуни омӯзиш ҳангоми истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ бо мақсади бедор намудани шавқу рағбати хонандагон дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик;
- вобаста ба истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ, муқаррар намудани мақоми муаллиму хонанда ва ҳамкории онҳо дар раванди таълим;
- мутобиқ намудани китобҳои дарсӣ, нақша ва барномаҳо ба талаботи муосири илми педагогика вобаста ба истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ.

Объекти таҳқиқот: раванди таълими таърихи халқи тоҷик бо истифода аз технологияи муосир дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Мавзуи (предмет) таҳқиқот: асосҳои назариявии истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ ва роҳу воситаҳои самараноки татбиқи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Фарзияи таҳқиқот. Истифодаи технологияҳои навини инноватсионӣ дар ҷараёни таълим самарабахш хоҳад буд, агар:

- таҷрибаҳои хусусияти пешқадам ва навоварона дошта дар самти истифодаи технологияҳои инноватсионӣ самаранок истифода бурда шаванд;
- иштироки хонандагон дар намудҳои гуногуни усулҳои инноватсионӣ (омӯзиши мушкилот, мубоҳиса, фосилавӣ, усулҳои бозӣ ва ғайра) ташкил карда шавад;
- шавқу рағбати хонандагон ба истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ ва шавқовару ҷолиб гардонидани дарсҳои таърихи халқи тоҷик бедор карда шавад;

- омӯзгор бояд дар дарси ҳаррӯзаи худ аз навгониҳои соҳаи педагогикаи ҷаҳонӣ истифода барад;
- ҳамкории мутақобилаи хонандагон ва омӯзгор дар раванди таълим вусъат дода шавад;
- мутобиқ намудани дарси имрӯза бо талаботи замон ва табодули таҷриба байни муаллимони таърих барои такмили раванди таълим амалӣ карда шавад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихи таҳқиқот). Корҳои таҳқиқотӣ асосан дар се марҳала, аз соли 2016 то соли 2022 гузаронида шуданд.

Дар марҳалаи якум, ҷустуҷӯйӣ (солҳои 2016 – 2018) омӯзиши масъалаҳои назариявӣ – методологии таҳқиқот ва вазъи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мутолиаи адабиёти илмӣ, нақшаҳо, барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ анҷом дода шуд.

Дар марҳалаи дуюм, муқарраркунанда (солҳои 2018 – 2020) дар ин марҳала фарзияҳо мавриди санҷиш қарор дода шуда, талабот ба таҳқиқот муайян гардид ва ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ самтҳои асосии таҳқиқот, шаклу усулҳои он мушаххас карда шуд. Корҳои таҷрибавӣ – таҳқиқотӣ бо иштироки омӯзгорони соҳибтаҷриба гузаронида шуда, инчунин мақолаҳо навишта шуданд.

Дар марҳалаи сеюм, озмоиши ташаккулдиҳанда (солҳои 2020 – 2022) қисми таҷрибавии кор дар марҳалаи анҷомёбӣ идома ёфт, ки дар ин марҳала хусусияти дигаргунсозиву ислоҳкунандаи худро дошт. Инчунин ҷамъбасти натиҷаҳои корҳои озмоишӣ, таҳия ва силсилабандии маълумоти ба даст овардашуда, ба шакл дарории натиҷагириҳои асосӣ, пешниҳоду тавсияҳо, хулосабарорӣ, ба расмиятдарории ниҳоии рисолаи диссертатсиониро дар бар гирифт.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои илмӣ ва педагогии олимони тоҷику форс ва аврупоӣ, инчунин таҳқиқоти олимони шӯравӣ, муҳаққиқони муосири ватанӣ дар соҳаи фалсафа, педагогика, психология, таърих,

сотсиология, фарҳангшиносӣ, сиёсатшиносӣ дар бар мегирад. Муаллифи рисола, пеш аз ҳама, ба таълимоти мутафаккирони тоҷику форс дар давраҳои гуногун, аз ҷумла осори Рӯдакӣ ва Кайковус, Фирдавсӣ, Низомулмулк, Тӯсӣ, Байҳақӣ, Табарӣ, Рашидӣ, Ҷомӣ, Ибни Халдун, Берунӣ, Дониш, Айнӣ ва дигарон такя намудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот: Нуқтаи назари методологияи таълими инноватсионӣ аз тарафи олимони рус ва тоҷик (В. А. Сухомлинский, К. Д. Ушинский, Ю. К. Бабанский, М. Р. Богуславский, В. С. Беблер, Б. Бадмаев, Б. Ғафуров, М. Диноршоев, М. Орифов, Ғ. Ашуров, А. Баҳовуддинов, Н. Неъматов, К. Олимов, М. Осимӣ ва ғайраҳо) ва дар сатҳи илмию педагогӣ (М. Лутфуллоев, Ф. Шарифзода, Т. Зиёзода, М. Зубайдов, И. Х. Каримова, Х. С. Афзалов, Х. Буйдаков, К. Б. Қодиров, Б. Р. Қодиров ва дигарон) кор карда шудаааст.

Ҳангоми навиштани рисола аз таҷрибаи пешрафтаи таълими инноватсионии умумиҷаҳонӣ, ки дар таълимгоҳҳои пешрафтаи Аврупо, Амрико ва Русия ҷорӣ карда шудааст, ба назар гирифта шудааст, истифода бурда шуд. Дар баробари ин, пеш аз ҳама таваҷҷуҳи асосӣ ба равандҳои муҳимми педагогӣ ба монанди таълиму тарбия, дарки объективии ҳодисаю воқеаҳои таърихӣ ва эҳтиром ба фарҳанги халқи тоҷик ва ҷаҳон дода шудааст.

Сарчашмаи маълумот:

- санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрӣ – ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф;
- осори илмӣ ва педагогии мутафаккирони халқи тоҷик ва инчунин олимони давлатҳои дигар дар давраҳои мухталиф;
- андешаҳои таҳқиқотчиён оид ба мушкилот ва афзалиятҳои технологияҳои муосири инноватсионии педагогӣ дар раванди таълим;
- таҳқиқоти фундаменталии педагогҳо, равоншиносон, методистҳо ва таҷрибаи пешқадами омӯзгорони фанни таърихи ҷумҳурӣ.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Кори таҳқиқотӣ ба воситаи маълумоти дар асоси таҷриба, гузаронидани озмоишҳо, омӯхтани таҷрибаи навоваронаи омӯзгорон ба даст оварда шуда, ба расмият дароварда шуд; ҳамарӯза истифодаи технологияи гуногуни инноватсионӣ дар омӯзиши

фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳлилу баррасӣ шуд; гузаронидани суҳбатҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ бо волидайн, хонандагону омӯзгорон; таҳлил намудани фаъолияти хонандагон ҳангоми истифодаи усулҳои инноватсионӣ; мутобиқи фарзия гузаронидани корҳои озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар.

Пойгоҳи таҳқиқот: Таҳқиқоти таҷрибавӣ – озмоишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 25, 32, 37, 38, 50, 56, 59, 66, 67– и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе ва Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 14 – и ноҳияи Ванҷи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон анҷом дода шуд.

Навгониҳои илмии таҳқиқот аз он иборат аст, ки:

- роҳ ва усулҳои мусоиди такмили маҳорат ва малакаи омӯзорони фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳангоми ҷорӣ ва истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шуд;
- методҳои нави тақвият бахшидани фаъолияти омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик зимни истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда шуданд;
- бо гузаронидани корҳои таҷрибавӣ исбот карда шуд, ки истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нисбат ба усулҳои анъанавӣ бартарии худро баръало нишон дода истодаанд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- амсилаи татбиқи роҳу усулҳои инноватсионӣ пешниҳод шудааст, ки муҳтавои асосии онро фаъолияти хонандагон ва ташаккули истеъдоди онҳо дар ҷараёни таълим ташкил медиҳад.
- ба инобат гирифтани аҳаммияти ҳалкунандаи омил ва падидаҳое, ки барои ба нақшагирии раванди татбиқи технологияи муосир дар барномаҳои таълимӣ ва такмили ихтисоси омӯзгорон истифода бурда мешаванд.
- истифодаи технологияи инноватсионӣ яке аз усулҳои муҳимтарини педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олӣ ба ҳисоб рафта, ба инкишофи тафаккури илмӣ ва маърифатии хонандагон асоси боэътимод мегузорад. Усулҳои инноватсионӣ фаъолияти гуногуни хонандагонро

инкишоф дода, онҳоро ба фаъолияти илмӣ, тадқиқотӣ ва эҷодӣ ташвиқ намуда, ба ҷаҳонбинии илмии толибилмон таъсири мусбӣ расонида, дар ташаккули арзишҳои ватандӯстиву инсондӯстии онҳо нақши муҳим мебозанд.

- технологияи инноватсионӣ на танҳо системаи таҳсилотро комил месозанд, балки қудрат дорад, ки тартиби нави дониш ва сохторҳои нави таълимиро таъсис диҳад. Бинобар ин, тақозои замон аст, ки омӯзгор аз технологияи муосир баҳра намояд ва донишҳои худро дар ин самт тақвият бахшад. Усул ва шаклҳои мухталифи инноватсионӣ имкон медиҳанд, ки омӯзгор касбияти худро баланд бардорад ва аз дастовардҳои охирини илм бархурдор гардад.

Аҳаммияти назариявии тадқиқот:

- натиҷаҳои ба даст омада роҳу усулҳои муосири ҷорӣ ва татбиқ намудани технологияҳои муосири инноватсиониро дар фаъолияти ҳаррӯзаи омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик густурда ва дақиқ муайян менамоянд;
- истифодаи васеи технологияҳои муосири инноватсионӣ ба раванди таълим қувват бахшида, ҳавасмандии хонандагонро ба фанни таърихи халқи тоҷик тақвият мебахшад;
- ҳангоми корбурди технологияҳои муосири инноватсонӣ усулу воситаҳои наве, ки дар оянда боиси инкишофи маҳорат ва малакаи хонандагон аз фанни таърихи халқи тоҷик мегарданд, муайян карда шуданд.

Аҳаммияти амалии тадқиқотро истифодаи ҳамаҷонибаи намудҳои мухталифи технологияҳои муосири инноватсионӣ бо роҳу усулҳои пешқадами педагогӣ дар рафти дарси таърихи халқи тоҷик дарбар мегирад. Гузаронидани корҳои таҷрибавӣ равшану возеҳ нишон доданд, ки дар амалия истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ раванди таълимро боз ҳам пурмаҳсул мегардонанд ва дар маҷмуъ ҳавасмандии ҳам омӯзгор ва ҳам хонандагонро ба дарс афзоиш медиҳанд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар асоснок будани натиҷаҳои кори таҳқиқотӣ, хулосаҳои назариявӣ ва амалӣ ифода ёфта, онро муносибат нисбат ба таҳқиқи мушкилот, усулҳои мухталифи таҳқиқот, мақсаду вазифаҳои ибтидоии таҳқиқот, тасдиқи мафҳумҳои дар фарзия баёнгардида, таҷрибаи амалии муаллифи диссертатсия ба сифати омӯзгори

фанни таърихи халқи тоҷик, боэътимодии системаи педагогии ҷоришуда, ки бо корҳои таҷрибавию озмоишӣ тасдиқ карда шудаанд, муайян месозад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва мазмуни диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмии 13.00.01 – Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мувофиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот:

- асоснокии назариявӣ – методологии таҳқиқот, аниқ кушода додани мафҳумҳо вобаста ба ҷорӣ ва ҳамзамон татбиқ намудани технологияҳои муосири педагогӣ дар раванди таълим муайян карда шуда, тавсияҳои методӣ пешниҳод карда шудаанд;
- барои гузаронидани корҳои таҳқиқотӣ оид ба ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои муосир дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ методикаи гузаронидани таҳқиқот таҳия карда шуда, оид ба натиҷаи он хулосаҳои мувофиқ бароварда шудаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи КОА – и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар нашрияҳои илмӣ нашр шудаанд, инъикос ёфтаанд.

Инчунин муқаррарот ва хулосаҳои таҳқиқот дар ҷаласаҳои шуъбаи педагогика ва психологияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, инчунин дар конференсияҳо, баромадҳо, семинарҳои илмӣ – методӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 25, 32, 37, 38, 50, 56, 59, 66, 67 – и шаҳри Душанбе ва Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 14 – и ноҳияи Ванҷи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (2016 – 2022) пешниҳод ва муҳокима карда шуданд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба мавзуи диссертатсия 3 дастури таълимӣ, 20 мақолаҳои муаллиф, аз ҷумла дар 5 мақолаҳои илмии дар нашрияҳои бонуфузи тақризии КОА – и назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА – и Федератсияи Россия, инчунин 1 номгӯй дар маҷмуаи маводи конференсияҳо ба табъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия: Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулосаҳо, тавсияҳо ва рӯйхати адабиёти истифодашуда (189 номгӯй) иборат буда, 171 саҳифаи компютериро фаро мегирад. Баёни мавод бо диаграммаҳо, ҷадвалҳо ва расмҳо, ки муқаррарот ва натиҷаҳои таҳқи – қотро инъикос мекунанд, мусаввар карда шудааст.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ҲАМЧУН МЕХАНИЗМҲОИ АСОСИИ МУВАФФАҚШАВӢ БА САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ

§ 1.1. Нақши дастовардҳои илми педагогикаи муосир дар истифодаи технологияи инноватсионӣ ҳамчун воситаи муҳимму самаранок дар таълими таърихи халқи тоҷик

Ислоҳоти соҳаи маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба омӯзиши ҳар як фанни таълимӣ, аз ҷумла, ба фанни таърих бевосита дахл кард ва таърих низ мисли дигар илмҳо пайваста рушд мекунад ва ғанӣ мегардад, яъне дар муҳтаво ва равишҳои он дар ҷузъҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ навоварӣ ва тағйирот ба вуҷуд меояд. Ҳамаи ин боиси он мегардад, ки дар истифодаи технологияи таълим аз фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таълимӣ низ бояд дигаргуниҳо ба амал баровардa шаванд.

Фанни таърих дар баробари дигар фанҳои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд ба хонандагон асосҳои дониш бахшад, шахсияти онҳоро мутобиқи арзишҳои инсондӯстона ва демократӣ ташаккул диҳад. Бо назардошти талаботе, ки дар назди муассисаҳои таълимӣ гузошта шудаанд, ин корро танҳо бо усулҳои пештараи анъанавӣ самаранок пеш бурдан мумкин нест.

Илми таърих як изҳороти одии далелҳо ё омӯзиши равандҳои иҷтимоӣ нест, ки панҷ ё даҳ ҳазор сол пеш рух дода буданд, балки таърих хазинаи донише мебошад, ки дар он донишҳои ҳарбӣ, сиёсӣ, динӣ захира шуда, имрӯзу фардо ба кор меоянд ва саҳву хатоҳои гузаштаро фаромӯш нокарда, аз онҳо дарси ибрат мегирем.

Дар асри I – и пеш аз милод Марк Туллий Ситсерон чунин фикрашро баён карда буд: «Таърих дар ҷавонон хиради пиронсолонро инкишоф медиҳад» [157, с. 78]. Пас маълум мегардад, ки илми таърих ҳанӯз дар замонҳои қадим манфиату моҳияти худро нишон дода будаст. Таърих

ба монанди мӯйсафедест, ки пиру нотавон шудаву дигар коре карда наметавонад, аммо ақлу хирад ва таҷрибаи ин пири барно барои ҷавонон намунаи ибрат ва роҳнамои зиндагӣ аст. Қайд кардан ба маврид аст, ки аввалин сохтори давлатдориро мӯйсафедон дар асоси таҷриба ба вуҷуд овардаанд. Ҳеродод – «Падари таърих» дар асараш «Таърих» навиштааст, ки «дар Юнон ва Рими қадим давлатдорон мӯйсафедон буданд, ки барои ҷавонон хирад ва таҷрибаи давлатдориро меомӯхтанд» [20, с.245].

Мо бояд масъалаи муфиди таърихро дар мадди аввал гузорем ва бароиояндагон моҳияти илми таърихро ҳаллу фасл намоем. Карл Маркс ҳанӯз дар нимаи дуюми асри XIX гуфта буд: «Мо танҳо як илмро медонем, ки ин илми таърих аст» [85, с.135]. Ин файласуфи бузург, ҷомеашинос, иқтисоддон, нависанда ва сиёсатмадор дар замоне ин суханро гуфт, ки он вақт дар Аврупо илмҳои табиӣ – механикӣ пешрав буданд. Маркс дарк карда буд, ки бе донистани моҳияти илми таърих ҷомеа ва ояндаро фаҳмидан ва сохтан хеле душвор аст.

Асри XXI асри технологияҳои нави инноватсионӣ ба ҳисоб рафта, рӯз аз рӯз таваҷҷуҳ ба онҳо ва инчунин ба фанни таърих зиёдтар мегардад. Илми таърих инсонро водор мекунад, ки аз воқеаҳои хубу бад худ хулоса барорад ва ҳеҷ гоҳ зиракиро аз даст надиҳад. Олими олмонӣ Фридрих Шлегел барҳақ гуфта буд: «Таърих ин пайғамбарест, ки ба гузашта рӯй меоварад» [169, с. 135].

Баъзе олимон ба монанди Абузайд Абдураҳмон ибни Муҳаммад, маъруф ба Ибни Халдун, Фридрих Энгелс ва Карл Маркс қайд мекунанд, ки таърих ин илми дақиқ аст, зеро он хронологияи рӯйдодҳоро талаб мекунад [165, с. 19]. Яъне мавҷудияти далелҳое, ки аз санаи муайян вобаста мебошанд, ба сифати илм дорои якчанд вазифа мебошанд:

1) ҷаҳонбинӣ (фаҳмидани рӯйдодҳои гузашта);
2) амалӣ (дарки равандҳои объективии таърихӣ);
3) таълимӣ (ташаккули ахлоқ, ватандӯстӣ ва ҳушёрӣ);
4) маърифатӣ (маълумот дар бораи рӯйдод ва замонҳо).

Вобаста ба ин, Ситсерон қайд кардааст, ки «Таърих мураббии ҳаёт аст. Таърих на танҳо сарчашмаҳову воқеаҳоро меомӯзад, балки мақсади

аслиаш такомули рӯҳи инсон аст. Агар рӯҳи инсон бо роҳи дуруст ҳидоят карда шавад, пас ӯ метавонад зиндагиномаи ояндаи худро бо мақсаду рӯшан гардонад» [157, с. 86].

Ҳақ ба ҷониби олими фаронсавӣ Жюл Франсуа Эли Леметр аст, ки гуфта буд: «Ҳамаи одамон дар эҷоди таърих иштирок мекунанд. Бинобар ин ҳар кадоми мо метавонем ақаллан саҳми ночизи худро баҳри зебо гардидани он расонем ва нагузорем, ки он аз ҳад бадшакл гардад» [13, с. 121]. Инсон шояд ба мақсаде офарида шуда бошад, ки низому тартиботро ҷустуҷӯй намояд, ба тӯли кӯтоҳи зиндагии худ равшанӣ андозад, ояндаро дар заминаи гузашта бисозад. Вагарна барои инсон ҳофиза ва хотира чӣ лозим аст?

Илми таърих дар омӯзиши фарқи байни гузашта ва ҳозира ба мо кӯмак мекунад, ки ҷаҳони муосирро дуруст дарк кунем ва ба сӯйи оянда ҳаракат намоем. Бо шарофати илми таърих зиндагӣ шавқовартар аст, чунки бисёр шахсон ба он мурочиат мекунанд, то мавқеи худро пайдо ва ҳимоя кунанд.

Ҳузури шахс дар таърих ҳамчун субъекти оянда раванди таърихро гуногунранг менамояд. Таърихнигори фаронсавӣ Люсен Февр қайд мекунад, ки таърих «... нозирии ғуломонро бас мекунад ва саъй мекунад ба як орзуи куштор (ба ҳама маънои калима): ба зиндаҳо иродаи худро амр мекунад, гӯё ки мурдагон ба ӯ интиқол дода бошанд ... » [156, с. 37]

Аз гуфтаҳои дар боло овардашуда як қатор натиҷаҳои хусусиятҳои методологӣ дошта ба миён меоянд. Озодии инсон ва таърихи бо он алоқаманд ин хатари имконпазир, жанрҳои нави пешгӯйиҳои догматикӣ мебошад. Яке аз онҳо бо кашфи имкониятҳои наву зарурӣ барои шахс дар таърих, дигаре бо кашфи хатарҳои нав алоқаманд аст .

Тасвири схоластикии ҷаҳон дар назди мо таърихи аз уҳдадориҳои марговар озодро мекушояд. Бо назардошти он, ки усули фалсафаи таърих усули сенарияҳои гуногун аст, ки метавонанд аз рӯйи ду меъёри гуногун сохта шаванд: аз рӯйи меъёри эҳтимолият ва аз рӯйи меъёри матлуб.

«Замоне фаро расидааст, ки инсон ҳамчун субъект метавонад дар муқобили ахлоқ ва фарҳанг баромад кунад. Системаи арзишҳо зери шубҳа

гирифта мешаванд ва боз ба инсон як масъулият барои мутобиқ шудан ба талаботи муосир вогузор карда мешавад. Талаботи баҳисобгирии бозор ба маориф ва илм сахт вобастагӣ дорад, аз ин рӯ, мутобиқшавӣ ба бозор ягона роҳ ва ҳатмӣ мебошад» [165, с. 20]

Аммо дар ҷаҳони илмӣ имрӯз, тавре ки аз манзараи муосири илмии ҷаҳон бармеояд, дурнамои ягона ва Кодекси ягонаи рафтори иҷтимоӣ вуҷуд надорад. Фанни таърих – ба бозор монанд аст, чунки ин рақобати стратегияҳо ва намудҳои гуногуни рафтор мебошад.

Дар заминаи ин, бояд гуфт, ки аксари илмҳои марбут ба таърих онро бо фалсафа ва муқаррароти назариявӣ ва методологии худ бой ва мусаллаҳ мекунанд. Ба ин назарияи таълим ҳамчун ҷузъи таркибии педагогика, фалсафаи умумӣ, фалсафаи фанҳои илмӣ аз ҷумла, таърих, сотсиология, психология, сиёсатшиносӣ ва баъзе дигар илмҳои иҷтимоӣ ва гуманитарӣ дохил мешаванд, ки бидуни онҳо назария ва методологияи таърих ташаккул ёфта наметавонад. Дар бораи баъзеи онҳо мухтасар маълумот медиҳем.

Ҷомеашиносӣ яке аз фанҳои пешбарандаи донишҳои иҷтимоӣ мебошад, ки дар бораи ҳаёти иҷтимоии ҷомеа сухан меравад. Аз ин рӯ, маҳаки асосии омӯзиши фанни ҷомеашиносӣ дар маҷмуъ ҷомеа ва сохторҳои он мебошад. Ҳамзамон, дар гузашта ҷомеаро на ҳамчун тамоми ҷомеаи инсонӣ, балки ҳамчун ҷамъиятҳои инфиродӣ, ки дар шакли давлатҳои миллӣ намояндагӣ мекарданд, медонистанд. Ҷомеашин осӣ мушкилоти инсониятро бо таҳлили равандҳои умумиинсонӣ ва масъалаҳои ҳамкории ҷомеаҳои инфиродӣ, яъне сотсиологияи муносибатҳои байналмилалӣ ҳал мекунад, аммо дар меҳвари таҳқиқоти вай ҷамъиятҳои алоҳида меистанд.

Дар ҷомеашиносӣ на танҳо назарияҳое омӯхта мешаванд, ки дорои сатҳи ниҳоии умумигардонӣ барои як фанни муайян, балки назарияи элита ва табақаҳои гуногун низ вуҷуд доранд. Онҳо дар як доираи интихобшудаи соҳаи фанни ҷомеашиносӣ фаъолият мекунанд. Файласуфон онҳоро на танҳо ҳангоми сохтани назарияҳои пешқадам ё ниҳоии умумият, балки ҳамчун назарияҳои умумии сотсиологӣ ба назар мегиранд.

«Дар сохтори илмҳо дар бораи ҷомеа фалсафа аз ҳама бештар назарияҳои умумие месозад, ки нақши методологӣ ва ҳамкориро бо назарияҳои макро – сотсиологӣ иҷро мекунанд. Фалсафа сотсиологияро бо схемаҳои консептуалии маърифатӣ таъмин менамояд» [165, с. 22).

Илми равоншиносӣ ҳамчун яке аз қисматҳои илм ва асоси методологии таълими фанни таърих дар муассиса, ҳамчун заминагузор ба корҳои назариявӣ ва роҳнамоии таҳқиқот ва пешниҳоди омӯзгор бо меъёрҳои аз ҷиҳати илмӣ асосноки психологӣ, ки ба муносибати дуруст ҳам барои рушди назария ва ҳам ба амалияи фанни таърих дар муассиса ва ҳам ба таълими он мусоидат менамояд, баромад мекунад. Ин ба курси таърихи халқи тоҷик низ дахл дорад.

Тағйирёбии мундариҷа, функсияҳои таълим ва моделҳои онро динамикаи давраҳои фарҳангӣ ва вазъияти мушаххаси таърихӣ муайян мекунанд. Имрӯз як навъи нави фарҳанг ташаккул ёфта истодааст, ки дастовардҳои ҳамаи давраҳои фарҳангии қаблиро дар бар мегирад, ки ҳар яке таърихи фарҳанги ҷаҳонро бо таҷрибаҳои беназир бой гардондаанд. «Аммо ҳанӯз як низоми мувофиқи таълимӣ вуҷуд надорад, ки боиси ҷустуҷӯйи пуршиддати модели оптималии таҳсилот гардад, ки ба навъи ташаккулёфтаи фарҳанг мувофиқат кунад ва ба талаботи имрӯзаи тамаддуни муосир ҷавобгӯ бошад» [165, с. 23].

Муҳимтарин шароити идеологӣ ва методологӣ тасҳеҳи моделҳои таълимӣ, идеяи ягонагӣ ва ҳамкории маориф ва фарҳанг, тафсири таълим ҳамчун як шакли роҳандозии фарҳанг ва муҳимтарин шарти ташаккулёбии шахсият мебошад.

Аз ин ҷиҳат, маориф як системаи иҷтимоию фарҳангие ба ҳисоб меравад, ки муттасилии фарҳангӣ ва интиқоли меъёрҳо, арзишҳо, ғояҳо ва рушди фардияти инсонро ҳамчун як роҳи омода кардани шахс дар ҷомеаи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таъмин менамояд.

Омӯзиш ва азхудкунии донишҳое, ки дар бораи технологияҳои муосир мебошанд, ба он дараҷае самараноканд, ки метавонанд дар шахс маънавиятро ба вуҷуд оваранд.

Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ, маориф роҳи ягонаи ташаккули ояндаи миллат аст. Он омили ҳалкунандаи пешрафти иқтисодӣ ва амнияти маънавии шахс ва ҷомеа мебошад. Ин бевосита ба омӯзиши фанни таърих дахл дорад. Аз сабаби он ки фанни таърих хусусияти ҷустуҷӯҳои гуногуни доимӣ ва пешгӯинашаванда дорад, ҳар як аъзои ҷомеаи инсонӣ метавонад бо шарофати дониши ба низом даровардашудаи гузашта худро шиносад ва дарк кунад.

Бо назардошти ин хусусияти таърих В. О. Ключевский навиштааст: «Ниёгонро омӯхта, мо худро мешиносем. Бидуни донистани таърих, мо бояд худро тасодуфӣ эътироф кунем, намедонем, ки чӣ гуна ва чаро мо ба ҷаҳон омадаем, чӣ гуна ва барои чӣ дар он зиндагӣ мекунем, чӣ гуна ва барои чӣ бояд саъй кунем» [94].

Дар ин робита олими тоҷик А. Ҳ. Самиев қайд мекунад, ки «тавассути анъана, хотираи таърихӣ ва шуур тасвири муносиби рӯйдодҳо ва равандҳои таърихӣ эҷод карда мешаванд, ки онҳо ба заминаи умумии таърихӣ дохил карда шудаанд, ки ба мо имкон медиҳанд, ки мавқеи воқеии онҳоро дар рушди раванди таърихӣ нишон диҳем ва бо ин тавозуни арзишҳои этникӣ, миллӣ ва умумибашариро таъмин намоем» [129, с. 53].

«Мантиқи рушди таърихи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки маънои воқеӣ ва аҳаммияти умумиинсонии ҳама гуна рӯйдодҳо, равандҳо воқеан танҳо дар заминаи таърихи ҷаҳонӣ шинохта ва дарк карда мешавад, дастгирӣ ба андешаи ӯ, дар ин амал бояд заминаи аз ҷиҳати илмӣ асосноки маънавӣ ва ахлоқӣ бошад. Анъана, хотираи таърихӣ, шуури таърихӣ ва худогоҳии мардум метавонанд ба чунин заминаи асосӣ хидмат кунанд» [129, с. 53].

Омӯзиши асосҳои назариявии технологияи муосири инноватсионӣ дар фаъолияти муаллими фанни таърихи халқи тоҷик равишҳои инноватсиониро дар амал тақозо мекунад. Дар заминаи ин, бояд гуфт, ки дар ҳоли ҳозир дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон соҳаи таҳсилот ҳам маълумоти умумӣ ва ҳам касбӣ дар асоси технологияи нави хеле самараноки таълим кор мекунанд, ки имкон медиҳад, ки дониши назариявӣ бо ҳаёт ва тартиботи иҷтимоии ҷомеа пайваст карда шавад. Ин кор бояд бо суръате амалӣ карда шавад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар кишварҳо

бо рушди технологияи нав ва талаботи афзояндаи ҷомеа дар омода кардани кадрҳои баландихтисоси миллӣ ҳамқадам бошад.

Мо асосҳои методологии фанни таърихи халқи тоҷикро ҳамчун маҷмуи категорияҳои маърифатӣ ва принсипҳои дидактикӣ мефаҳмем, ки мундариҷа ва усулҳои гуногуни ташкили фаъолияти таълимии хонандагонро муайян мекунанд.

Раванди таърихӣ ин натиҷаи пайдарҳамии рӯйдодҳое мебошад, ки дар онҳо фаъолияти бисёр наслҳои одамон зоҳир мешавад. Ба гуфтаи Т. Н. Зиёзода, «... вазифаи асосии стратегии омӯзиши фанҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла таърих, ташаккули фарҳанги сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқӣ ва маънавии хонандагон мебошад. Фанни таърих, ба мисли дигар фанҳои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, фармоиши иҷтимоии ҷомеаро иҷро мекунад. Вазифаи он ба хонандагон додани асосҳои дониш, ташаккул додани онҳо дар асоси арзишҳои башардӯстӣ ва демократӣ мебошад. Аммо дар шароити талаботе, ки дар назди муассиса гузошта шудааст, ин корро танҳо бо ёрии усулҳои қаблӣ самаранок иҷро кардан мумкин нест. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, равишҳои нави муассир лозиманд» [38, с. 114:36, с. 4].

Ба ақидаи Т. Н. Зиёзода, «аҳаммияти омӯзиши таърихи халқи тоҷик раднопазир аст, аммо дар ин ҷо бояд чанд самтро қайд кард:

1) таълими таърих дар муссиса, ба монанди тамоми соҳаи маорифи ҷумҳурӣ, имрӯз дар оғози роҳи навсозӣ кардани мундариҷаи таълим, расидан ба ҳадафҳои таълимию тарбиявӣ қарор дорад. Вобаста ба ин, аҳаммияти робитаҳои методологиро дар таҳлили сохтории фанни таърих бо илмҳои сотсиология, психология, фалсафа ва педагогика ба миён меорад;

2) майдони донишҳои тахминӣ барои хонандагон ва барои худи омӯзгор низ хеле васеъ мешавад. Чунин талаботҳо сатҳи баланди касбии педагогҳо – муаррихонро пешбинӣ мекунанд, ки онҳо бояд на танҳо бо донишҳои таърихӣ мусаллаҳ шуда бошанд, балки дар бораи тамоми илмҳои гуманитарӣ маълумоти зарурии дошта бошанд;

3) омӯзгор бояд бо усули мувофиқи таълим шинос бошад, то ки дар татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълим

муваффақ гардад. Омӯзгори муосири фанни таърихи халқи тоҷик бояд на танҳо дониш, балки далелҳои мушаххаси таърихиро бо назардошти синну соли хонандагон дода тавонад» [38, с. 116).

Ҳамин тариқ, бо ҳалли масъалаҳои дар боло овардашуда, мо метавонем тарбия ва ташаккули як насли ҷавони фаъол, дорои фикру андешаҳои нав ва эҳтиромгузор ба таърихи гузаштаи халқи худро дуруст ба роҳ монем. Метавонем тасдиқ кунем, ки сарчашмаҳои технологияҳои муосири инноватсиониро дастовардҳои охири илмҳои сотсиология, педагогика, психология ва таҷрибаи пешқадами педагогҳои ватанию хориҷӣ дар бар мегиранд.

Аз ин ҷо бармеояд, ки илмҳои сотсиология, фалсафа ва психология дар ташаккули заминаи методӣ, воситаҳои технологияҳои муосири таълим нақши назаррас доранд.

Дидактикаи муосир яке аз қисмҳои муҳиммтарини илми педагогика аст, ки босуръат рушд карда, бо категорияҳо, мафҳумҳо, равишҳо, технологияҳои омӯзишии нав пурра шуда, беҳбудии амалии соҳаи маорифро инъикос менамояд ва дар баробари ин боиси рушди илми педагогика мегардад.

Мушкилоти баланд бардоштани фаъолияти маърифатии хонандагон яке аз масъалаҳои мубрами назария ва амалияи дидактикаи умумӣ ва хусусӣ мебошад. Дар ҷустуҷӯйи роҳҳои ҳалли он, муаллимон усулҳои таҳқиқотӣ ва ҷустуҷӯйӣ, шаклҳои гуногун ва ғайристандартии гузаронидани дарсҳо, бозиҳои дидактикӣ ва ғайраро истифода мебаранд.

Аммо дар солҳои охир «таваҷҷуҳи дастурдеҳон ва омӯзгорон бештар ба аз худ кардани шаклҳо ва усулҳои фаъоли истифодаи технологияҳои муосири инноватсионии таълимӣ нигаронида шудааст, ки ба ҳадафҳо ва вазифаҳои ташаккули шахсияти хонандагон мувофиқат мекунад» [165, с. 22).

Барои назариётчиёни таълимӣ маълум шуд, ки яке аз омилҳои асосии рушди шахсият фаъолияти амалӣ ва ҳамкории байни одамон мебошад. Дар ин кор фанни таърих дар муассиса накши муҳим мебозад. Бо

ёрии омӯзиши самаранок натиҷаҳои хуби таълимӣ ба даст оварда мешаванд, агар:

- хонандагон дар дарсҳо ва корҳои иловагӣ бо ҳамкории коллективона бо дигар иштирокчиёни раванди педагогӣ фаъолона ширкат варзанд;
- хонандагон имконият пайдо мекунанд, ки дар дарс ва берун аз он мавқеи худро дарк намоянд;
- хонандагон ба он чизе, ки дар раванди таълим ва корҳои беруназсинфӣ дучор хоҳанд шуд, омода мешаванд;
- хонандагон аз баён кардани фикрҳои худ, хатогиҳои инфиродӣ дар раванди дарс намеҳаросанд;
- хонандагон барои мустақилона шинохтан ва аз худ кардани маводи таълимӣ кӯшиш мекунанд.

Ҳамаи талаботи дар боло зикршударо тавассути истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълим, ки ба муҳокима ва ҳамкории иштирокчиёни раванди таълим асос ёфтааст, қонеъ кардан мумкин аст. Аз ин рӯ, мо шаклу усулҳои истифодаи технологияҳои муосири инноватсиониро дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дида мебароем.

Таҳлил ва ҷамъбасти таҷрибаи андӯхташуда нишон медиҳад, ки сатҳи назариявии истифодаи шаклҳо ва усулҳои инноватсионии таълим, ки дар таҷрибаи таълимӣ истифода мешаванд, боиси ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон аз фанни таърих мегардад.

Ҳангоми фаъолияти таълимии хонандагон, мустақилият ва эҷодкории хонандагон рушд мекунад, вале вазифаи омӯзандагии омӯзгор ҳамчун омили асосии муайянкунандаи таълими муассисавӣ боқӣ мемонад.

Раванди муосири таълим, ки дар истифодаи шаклҳои гуногуни технологияҳои муосири инноватсионӣ ҷой дода шудааст, пеш аз ҳама, ба ташаккули салоҳиятҳо ҳамчун омодагӣ, қобилият ва муоширати хонандагон нигаронида шудааст. Он аз фароҳам овардани шароити дидактикӣ ва психологӣ иборат буда, дар он хонанда на танҳо фаъолияти зеҳнӣ, балки мавқеи шахсии иҷтимоӣ ва инчунин фардияти худро нишон медиҳад.

Оид ба ин масъала нуқтаҳои назари мухталиф мавҷуданд. Масалан, яке аз онҳо ба як шогирде монанд аст, ки дар раванди фаъолияти таълимӣ бо дараҷаҳои гуногуни фаъолият иштирок мекунад. Ин нуқтаи назарро Г. И. Шукина «ҳамчун сатҳи репродуктивӣ – тақлидӣ, ҷустуҷӯйӣ ва эҷодии фаъолияти хонандагонро фарқ мекунад, ки ин ба яке аз таснифоти усулҳои таълим мувофиқ аст» [171, с. 89].

Дар ин робита, Т. И. Шамова се сатҳи фаъолияти маърифатиро фарқ мекунад, ки онҳо «таҷдиди назар, тафсир ва эҷодӣ мебошанд. Сатҳи аввал, ки таҷдиди он аст, бо хоҳиши хонанда барои фаҳмидан, дар хотир доштан, таҷдиди донишҳои андӯхта ва аз худ кардани усулҳои иҷрои амалҳо аз рӯйи намуна тавсиф карда мешавад» [167, с. 88].

Сатҳи тафсирӣ аз хоҳиши дарк кардани маводи омӯхташуда, истифодаи дониши азхудшудаи фаъолияти маърифатӣ дар шароити нави таълим ва фаъолияти иловагӣ ба даст меояд.

Сатҳи эҷодӣ ва омодагии хонандагон бо арзёбии назариявӣ ва ҷамъбасти маводи таълимӣ, робитаҳои гуногун ва ҷустуҷӯйи мустақили фаъолонаи онҳоро дарбар мегирад. Вобаста аз сатҳи фаъолияти маърифатии хонандагон дар раванди таълим, омӯзишро ба методи фаъол ва ғайрифаъол тақсим мекунанд.

Дар усули фаъоли таълим, хонандагон ва муаллим дар давоми дарс ва берун аз он бо ҳам робита доранд ва хонандагон дар ин ҷо шунавандагони фаъол мебошанд.

Дар усули ғайрифаъол бошад, хонанда ҳамчун объекти ғайрифаъоли таълимӣ амал мекунад ва танҳо муаллим нақши асосиро иҷро мекунад. Робитаи муаллим бо хонанда танҳо тавассути пурсишҳо, корҳои мустақилона, супоришҳои назоратӣ ва тестӣ амалӣ карда мешавад, лекин усули ғайрифаъол самаранок эътироф нашудааст.

Ҳангоми истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди фаъолияти илмӣ ва тарбиявӣ хонандагон бо омӯзгорон дар мавқеи баробар қарор доранд, ки дар онҳо услуби демократии омӯзиш мавҷуд аст.

Истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими таърих ҳамкориро дар бар мегирад, ки хонандагон бо ҳамдарсонашон бо

усулҳои суҳбат, муколама ва дигар амалҳои педагогӣ метавонанд робита барқарор намоянд.

Мувофиқи хусусияти фаъолияти маърифатии хонандагон И. Я. Лернер ва М. Н. Скаткин таснифоти худро пешниҳод карданд, ки аз унсурҳои зерин иборат аст: «усули тавзеҳӣ – иллюстративӣ, усули репродуктивӣ, пешниҳоди мушкилот, усули қисман ҷустуҷӯ ё усули эвристикӣ, усули таҳқиқот» [79, с. 43].

На ҳамаи андешаҳои олимону дастурдеҳон ба усули технологияҳои муосири инноватсионии мувофиқат мекунад ва фаъолияти хонандагон, ки ба ташаккули салоҳияти онҳо нигаронида шудааст, то ҳол ноомӯхта боқӣ мемонад.

Манбаи омӯзиши фаъол ташкили раванди таълимие мебошад, ки ба баланд бардоштани сатҳи илмӣ ва амалии хонандагон, ки дар якҷоягӣ фаъолияти маърифатиро ба вуҷуд меоранд, равона шудааст. Фаъолияти хонандагон бо воситаи маҷмуаҳои муассири педагогӣ (дидактикӣ) бо технологияҳои муосир боз ҳам ҷонноктар гардонида мешавад. Аз ин рӯ, «моликияти шахсӣ, ки ба тариқи махсус, дар раванди муташаккили маърифатӣ, бо назардошти хусусиятҳои фардӣ ва синну соли хонандагон ба даст оварда мешавад, инкишоф меёбад» [7, с. 51].

Як қатор муҳаққиқон омилҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти хонандагонро дар муҳити табиие, ки одамро иҳота мекунад, интихоб мекунанд. Ба чунин омилҳо ҷузъҳои зерини дидактикиро дохил кардан мумкин аст: таваҷҷуҳи касбӣ; хусусияти эҷодии фаъолияти таълимӣ – маърифатӣ; фаъолияти гуногуни мутақобилаи хонандагон.

Усули дигари педагогӣ ин суҳбат мебошад, ки бо муҳити фаъолияти муаллим ва усулҳои кори ӯ бо хонандагон дар гурӯҳ ва даста алоқаманд мебошад. Илова ба ин, дастурдеҳон ва муҳаққиқон роҳҳо ва воситаҳои баланд бардоштани самаранокии таълимиро ба унсурҳои зерин вобаста медонанд: инфиродӣ ва худомӯзӣ, механизми худтанзимкунӣ ва худидоракунӣ; фароҳам овардани шароит барои ҳавасмандгардонии хонандагон. Масалан, кӯшиши хонандагон барои азху дкунии намудҳои гирифтани дониш ва малакаҳо. Тақвияти кори зеҳнии

хонандагон бояд тавассути истифодаи дурусти вақт, ташкили робитаи мустаҳками хонандаю омӯзгор ва байни худи хонандагон сурат гирад.

Як қатор муҳаққиқон ба монанди Б. Бадмаев, М. Новик, С. Д. Смирнов, А. М. Смолкин, Л. Г. Семушина, Н. Г. Ярошенко ва дигарон усулҳои фаъоли таълимро фарқ мекунанд ва аз ҷониби онҳо он усулҳое пешниҳод шудаанд, ки «муносибатро ба фаъолияти бештари субъект дар раванди таълим татбиқ мекунанд» [88, с. 169]. В. Я. Ляудис, Б. Бадмаев, «ба усулҳои фаъоли омӯзиши барномарезишуда, омӯзиши мушкилот ва истифода аз технологияҳои муосири инноватсионии таълимиро дохил намудаанд» [5, с. 74].

Ба ақидаи М.М. Поташника ва В.С. Лазарева, «навовариҳо дар соҳаи маориф тағйироти фарогире мебошанд, ки унсурҳои навро ба система табдил медиҳанд, ки он аз як шакл ба шакли дигар мегузарад». Албатта инноватсия дар ҳолате ҷорӣ карда мешавад, ки ба он талабот пайдо гардад. Ба туфайли он дар ҷараёни таълимӣ - тарбиявӣ дар мактаб ё донишгоҳҳо дигаргуниҳои сифатӣ амалӣ мегарданд. [115, с. 125].

Бисёре аз муҳаққиқон ба он назаранд, барои ҳамаи омӯзгорон муносибатҳои озод, боэътимод ва хайрхоҳона бо хонандагон, қобилияти истифодаи воситаҳо ва шароитҳои махсуси иҷтимоӣ ва психологӣ хеле муҳим аст.

Ба андешаи мо, иштироки инфиродии худи муаллим дар раванди таълим ва тарбия хеле бузург буда, муассиса, ташкилоти ҷамъиятӣ, ва волидон низ онро иваз карда наметавонанд. «Нуфуз ва касбияти омӯзгор дар заминаи тафаккури миллӣ ва суннатҳои эҳтиром ва арҷгузорӣ метавонад барои омӯзиши технологияҳои муосири инноватсионии таълимӣ пойдевори мустаҳкаме гардад» [165, с. 126].

Ба андешаи Ф. Шарифзода, нақши муаллим на танҳо барои таълим додан, балки кӯмак ба хонандагон аст, ки онҳо омӯзанд ва рушд кунанд: «Муаллим, пеш аз ҳама, бояд созандаи муҳити рушдёбанда бошад, ки хонандаро ба омӯзиш ташвиқ кунад» [155, с. 200].

Истифодаи компютер дар раванди дарс бо истифода аз технологияҳои муосири инноватсионии таълимӣ робитаи доимии байни корбар ва компютерро таъмин намуда, ба хонандагон имкон медиҳад, ки ҷараёни таълимро самаранок дарк карда, онро назорат кунанд, вақти ҷудошударо танзим кунанд ва ба марҳалаҳои қаблии омӯзиш баргарданд ва ғайра.

Илми педагогика мафҳуми «таълими технологияҳои муосири инноватсиониро бо ҳамкории мустақими хонандагон бо муҳити онҳо, муҳити таълимӣ ва тарбиявӣ, ки ҳамчун объекти таҷрибаи омӯхташуда хизмат мекунанд, ташаккул медиҳад ва равшан месозад» [95, с. 191]

«Омӯзиш ба муносибатҳои мутақобилаи педагогӣ – психологӣ ва муносибати байни инсонҳо асос ёфтааст» [8, с. 68] «Омӯзиш, ҳамчун раванди муштараки маърифатӣ фаҳмида мешавад, ки дар он донишҳо дар фаъолияти якҷоя тавассути муколамаи хонандагон байни худ ва бо омӯзгор ба даст оварда мешаванд» [57, с. 176].

Олим ва педагоги машҳур А. В. Зиков чунин ақида пешниҳод кардааст, ки «саводнокии иттилоотӣ ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ барои инсоният қобилиятҳои навро эҳё намуда, суръати кори онҳоро ба чандин маротиб метезонанд». Ӯ инчунин илова мекунад, ки «новобаста ба синну сол, бояд ҳар як фард дар фаъолияти ҳамарӯзаи худ аз маҷмуи технологияҳои инноватсионӣ васеъ истифода намояд» [101, с. 479].

Ҳамин тариқ, омӯзиши инноватсионӣ омӯзиши маърифатие аст, ки дар раванди таълим ва берун аз он дар шакли фаъолияти якҷояи хонандагон гузаронида мешавад. Ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим бо ҳамдигар муносибат мекунанд, иттилооти таълимиро мубодила мекунанд, якҷоя ва бо гурӯҳҳо ҳал мекунанд, амалҳои ҳамсабақон ва рафтори худро низ баҳо медиҳанд.

Дар ҷараёни дарс хонандагон ба фазои воқеии ҳамкориҳо фаро гирифта мешаванд, то мушкилоти мавҷударо ҳал кунанд. Ҳамзамон, дар рафти дарс ва корҳои беруназсинфӣ тағйироти доимии намудҳои фаъолият: мубоҳисаҳо, бозиҳо, баҳсҳо, кор дар гурӯҳҳои хурд гузаронида мешаванд.

Ба ғайр аз ин, таълими инноватсионӣ дар дарс «ба ҳамкории мустақими хонандагон бо ҳамкориҳои таълимӣ ё муҳити таълим асос ёфта, ҳамчун як воқеият амал мекунад, ки хонандагон барои худ майдони азхудкунии таҷрибаро пайдо мекунанд» [61].

Таълими инноватсионӣ омӯзишро ҳамчун мантиқи муқаррарии раванди таълим дар бар мегирад. Он дар асоси таҷрибаи нав барои фаҳмиши назариявӣ тавассути татбиқи самарабахш ташаккул меёбад. Таҷриба ва дониши хонандагон дар раванди таълим ва тарбия ҳамчун манбаи ҳамкорӣ, бойгардонии дониши тарафайн хизмат мекунад.

Хонандагон дар мубодилаи дониш ва таҷрибаи худ аксар вақт як қисми вазифаҳои таълимии омӯзгорро ба уҳда мегиранд, ки ин иштироки фаъоли онҳоро дар дарс такмил медиҳад ва ба фаъолияти пурсамар дар таълим ва тарбия мусоидат мекунад.

Айни замон, таваҷҷуҳи олимон, омӯзгорони навовар ба омӯзиши таълими инноватсионӣ афзудааст. Ин вазъ ба омилҳои зерин вобаста аст:

– ин равандҳо дар муассисаҳо бо демократикунонии ҷомеа ва муносибатҳои баробари субъектҳои таълим тавсиф карда мешаванд. Муносибатҳои тобеъро дар ин ҷо муносибатҳои шарикӣ иваз мекунанд. Тағйироти иҷтимоӣ дар ҷомеа боиси тағйир ёфтани парадигмаи таълимӣ, гузариш аз шаклҳо ва усулҳои асосан танзимкунанда, алгоритмӣ ба ташкили раванди барномарезишудаи дидактикӣ ва таҳқиқотӣ гардиданд. «Усули ҷустуҷӯйӣ пайдоиши ангезаҳои муассир ва манфиатҳои самараноки маърифатӣ, шароити эҷодкориро дар таълим таъмин менамояд» [16].

– зарурати ҳалли масъалаи ҳавасмандгардонии фаъолияти хонандагон дар раванди дарсро ба вуҷуд меорад. Ин на танҳо бо усулҳои дидактикӣ, балки инчунин бо истифодаи самараноки шаклҳо ва усулҳои муошират, фароҳам овардани фазои бароҳат, ҳавасмандкунанда ва эҳтироми шахсияти хонанда ба даст оварда мешавад. Дар ин робита, И. П. Смирнов қайд мекунад, ки «... доро будани қобилияти хуби муошират бо ҳамдигар ва бо хонанда эҳтимолан яке аз муҳимтарин омилҳои муайянкунандаи мақоми ҳайати омӯзгорони муассисаи таълимӣ,

қобилияти ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарин дар фаъолияти таълимӣ ва тарбиявӣ хоҳад шуд» [131, с. 165].

Консепсияи таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки таълим як самти таҳсилот мебошад, ки на танҳо барои азхудкунии миқдори муайяни дониш барои хонандагон, балки инчунин дар ташаккули шахсият, қобилияти маърифатӣ ва эҷодии ӯ, дарёфти таҷрибаи муассири мустақил барои ташаккули салоҳияти таълимии муосир дар соҳаҳои мухталифи ҷомеа хизмат мекунад.

Дар байни муҳимтарин салоҳиятҳо, инҳоро қайд кардан зарур мешуморем:

– иштирокчиёни раванди таълим бояд пайваста омӯзанд ва дар доираи муайяни ҳадафҳо ва вазифаҳо амал кунанд;

– ба иштирокчиёни раванди педагогӣ лозим аст, ки якҷоя бо ҳамдарсон амал карда тавонанд; якҷоя фаъолият карданро омӯзанд: бо якдигар созиш ва ҳамкорӣ кунанд;

– агар қобилияти инфиродии иштирокчиёни раванди педагогӣ ба талаботи муосир ҷавобгӯ набошад, онҳо бояд дониши худро мустақилона сайқал диҳанд.

Ташаккули салоҳият танҳо тавассути таҷриба ва муоширати гурӯҳӣ имконпазир аст ва чунин таҷрибаро фақат дар ҳолати таълими инноватсионӣ ба даст овардан мумкин аст.

Дар ин раванд принсипҳои психологӣ, шаклҳо ва усулҳои таълими инноватсионӣ нақши муҳим доранд. Дар байни принсипҳои асосии он ҳамкории муколамавӣ миёни хонандагон истифода мешавад: кор дар гурӯҳҳои хурд бо иттиҳоду ҳамкорӣ; ташкили нақши фаъол, омӯзиш ва ҳоказои дигар.

Дар таълими инноватсионӣ дар раванди таълим ва тарбия омӯзгор вазифаи ёрдамчиро барои расонидани иттилоот иҷро мекунад. Дар маркази асосии фаъолияти омӯзгор на танҳо як шогирди инфиродӣ, балки як гурӯҳи омӯзандагони бо дониш мусаллаҳу рақобаткунанда, ки метавонанд ҳамдигарро барангезанд ва нерӯ бахшанд меистанд.

Тавре ки Б. Бадмаев қайд мекунад, «... ҳангоми истифодаи усулҳои инноватсионӣ рӯҳияи рақобатпазир, муқобилият ва сабқате, ки одамон дар якҷоягӣ ҳақиқатро меҷӯянд, ба фаъолияти зеҳнӣ таъсири шадидтар мерасонад. Ғайр аз ин, чунин падидаи психологӣ, ба монанди сироят (на тақлид, балки сироят) амал мекунад...» [5, с. 74]. Ин хусусиятҳо бештар ҳангоми истифода бурдани бозиҳо дар дарс зоҳир мешаванд.

Машқҳои амалии самарабахши гурӯҳӣ ва инфиродӣ, нусхабар – дории равандҳо, тарҳрезии барномаҳои гуногуни омӯзишӣ, кор бо гурӯҳҳо бо ҳуқуқи муаллиф, маводи тасвирӣ, муҳокимаи слайдҳои махсус, видеороликҳо, видеосабтҳо, студияи педагогӣ, вохӯриҳо бо мутахассисони даъватшуда, усулҳои истифодаи технологияҳои компютерӣ ва ғайраҳо мебошанд.

Ҳамин тариқ, ҳамаи шаклҳо ва усулҳои таълими инноватсиониро баррасӣ намуда, мо метавонем онҳоро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кунем:

– мубоҳисаи таълимӣ, (муколама, муҳокимаҳои гурӯҳӣ, таҳлилҳои ҳолатҳо аз таҷриба ва ғайра) шаклҳои таълим ва омӯзиш;

– бозиҳо (бозиҳои дидактикӣ ва эҷодӣ, аз ҷумла, бозиҳои таълимӣ ва нақшбозӣ).

Технологияҳои таълими инноватсионӣ маҷмуи шаклҳо, усулҳо, методҳо ва воситаҳоеро дар бар мегирад, ки барои ба даст овардани натиҷаҳои ба нақша гирифташуда имконият медиҳанд. Ин «шакли ҳамкории омӯзгор ва гурӯҳи омӯзиширо дар ҳолатҳои ҷустуҷӯйи эҷодӣ идома медиҳад, актуалӣ ва тарзи дастаҷамъонаи таълим аст» [25, с. 68], ки В. К. Дяченко ва дигар муҳаққиқон онро тарафдорӣ намудаанд.

Бояд гуфт, ки таҷрибаи таълимӣ шаклҳо ва усулҳои гуногуни таълими инноватсиониро аз худ намуда, усулҳои аслии гузаронидани мубоҳисаҳо, бозиҳои таълимиро эҷод мекунад ва роҳу усулҳои гуногуни таълимиро дар соҳаи таълими инноватсионӣ мутобиқ мекунад.

«Бояд қайд намуд, ки таълими инноватсионӣ яке аз самтҳои муосири таълими фаъоли равонӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки таҷрибаи мусбӣ ва манфӣ дорад» [165, с. 23]. Бешубҳа, дар ин самт пешравиҳо ба назар мерасанд, аммо замони муосир тағйироти сифатиро дар самти раванди таълиму

тарбия дар муассисаҳои таълимии кишвар талаб мекунад. Ин тағйирот, ба назари мо, аз тағйири равишҳо дар самтҳои назариявӣ, амалӣ ва равонӣ иборат аст.

1. Самти назариявӣ. Дар ин бора таҳқиқоти муайян гузаронида шуд, дарки аҳаммияти истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар фаъолияти ҳаррӯзаи омӯзгорӣ дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ вуҷуд дорад, аммо барнома ва ҳудуди возеҳи татбиқи онҳо вуҷуд надорад.

2. Самти амалӣ. Ҳама гуна навовариҳо дар соҳаи технологияҳои муосир асоснокии методологӣ, мутобиқсозии усулҳои татбиқи таълим дар системаи маориф ва самаранокии онҳоро талаб мекунанд. Набудани дастуру маводи методӣ оид ба истифода ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар муассисаҳо, то ҳол вуҷуд надоштани адабиёти таълимии навтарин барои хонандагон ҷорӣ намудани онҳоро хеле мушкил мегардонад.

3. Самти равонӣ. Сифатҳои касбӣ, муносибат, тафаккури омӯзгоронро дар муассисаҳои таълимӣ бояд ба куллӣ тағйир дода, ҳавасмандии омӯзгори муассисаро баланд бардоштан лозим аст ва ӯро аз ҷиҳати моддӣ ва маънавӣ ҳавасманд кардан зарур аст, вагарна ягон намуди технологияи инноватсионӣ ба тағйир додани вазъи таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ мусоидат намекунад.

Ҳаллу фасл намудани вазифаҳои дар боло зикршуда барои ҷорӣ ва истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ ҳамчун омили асосии баланд бардоштани сифати таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳад шуд.

Ҳамаи он масъалаҳое, ки дар ин қисмат баррасӣ ва таҳлил карда шудаанд, ба ҷузъи назариявии технологияи муосири инноватсионӣ дохил карда шудаанд, ки бидуни онҳо ташаккули мундариҷаи таълим, ва рушди тафаккури илмӣ ва амалии хонандагон аз фанни таърихи халқи тоҷик ғайриимкон аст.

§ 1.2. Зарурати аз назари психологияи педагогӣ асоснок такмил додани роҳу усулҳои самараноки таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо истифода аз технологияи инноватсионӣ

Соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун яке аз падидаҳои иҷтимоӣ – фарҳангӣ ва маънавӣ ба марҳалаи нави рушди худ ворид шудааст, ки бо тағйирёбии тафаккури ҷомеа ва шахсият, тағйири тамоюлҳои арзишҳои насли наврас алоқаманд аст. Ҷустуҷӯйи афзалиятҳои нав асосан дар роҳи ҳифз ва ташаккули арзишҳои анъанавии миллати тоҷик ва дигар халқҳои маскуни Тоҷикистон, инчунин дар самти васеъшавии фазои иттилоотӣ сурат мегирад. Дониш ва дарки равандҳо ва рӯйдодҳои асосии таърихии таърихи тоҷик дар раванди тарбияи маънавию ахлоқии хонандагон нақши муҳим мебозад. Таърихи халқи тоҷик омили муассир дар ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон ба ҳисоб рафта, шароити инкишофи он аз ғанӣ гардидани донишҳои назариявӣ вобаста аст. Дар навбати худ ҷанбаи идеологӣ, меҳвари тамоми системаи тарбияи шаҳрванди Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Ин раванди мураккаб аз он сабаб ба амал меояд, ки самти ғоявии тарбия асли худи сохти шахсият, олами маънавии он, шуур ва фаъолияти ҳаррӯзаи он мебошад. Дониши ҷаҳонбинӣ донишест, ки равандҳои асосӣ ва муҳимтарин лаҳзаҳои ҳаёти ҷамъиятро инъикос намуда, ба дуруст дарк намудани хусусияти тамоми ҳаёти ҷамъият мусоидат мекунад.

«Муассисаи таълимӣ воситаест, ки пиёда намудани барномаҳои таълимиро таъмин намуда, барои такмил, рушд, ҷустуҷӯйи имкониятҳои нав, фароҳам овардани шароити зарурӣ ҷиҳати қонеъ гардонидани талаботи хонанда, оила, ҷомеа, фароҳам овардани шароит барои фаъолияти эҷодӣ ва касбии омӯзгорон, ки ба талаботи муосир ҷавобгӯ мебошад, ба ҳисоб меравад» [97, с. 23].

Курси таърихи халқи тоҷик қисми ҷудонашавандаи таърихи тамоми башарият мебошад, ки ба таври органикӣ дар заминаи таърихи ҷаҳонӣ пайдо шудааст. Таърихи халқи тоҷик илмест, ки ҳодисаҳо, падидаҳо, далелҳо, равандҳои таърихиро ба таври куллӣ меомӯзад, қонуниятҳо ва

қонунҳои таърихиро, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замонҳои қадим то имрӯз ба амал омадаанд, ошкор мекунад.

Консепсияи методологии мавҷудаи илми таърих дар замони ИҶШС татбиқ мешуд ва дар ин замина системаи дидактикии таълими таърихи мактаб сохта шуда буд, бо мақоми нави сиёсӣ – системаи демократӣ, ки самти он ба гуманизм ва адолати иҷтимоӣ, бунёди давлати демократӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ нигаронида шудааст, мухолифат мекард. Системаи дидактикии қаблӣ, алахусус дар фанҳои таърихӣ, ки аз методологияи марксистӣ – ленинӣ бармеоянд, ба идеологияи коммунистӣ асос ёфтааст. Ин методология ба методологияи илмӣ, маънавият ва ахлоқ табдил ёфт, ки дар он муборизаи синфӣ ва муносибати оштинопазир ба гурӯҳҳои иҷтимоии доро ҷойи марказиро ишғол мекард, сиёсати Ҳизби Коммунистӣ дар ҳама кор, аз ҷумла, дар соҳаи таърих ва педагогика хилофи арзишҳои гуманистистӣ буд. Масъалаи чунин инъикоси ҳаёти иҷтимоӣ (аз ҷумла, дар барномаҳо ва китобҳои дарсии таърихи халқи тоҷик ва таърихи умумӣ) ба яке аз масъалаҳои рӯзмарра табдил ёфт, ки он бояд ба хусусиятҳои методологияи башардӯстӣ мувофиқ бошад.

Тавре ки маълум аст, ҳар як давлати мутамаддин арзишҳои ахлоқӣ ва гуманистии худро ташаккул медиҳад, ки пайдоиши онҳо аз арзишҳои ахлоқӣ ва гуманистии ниёгон – халқҳои минтақаи муайян ва арзишҳои ахлоқии умумиҷаҳонӣ маншаъ мегирад. Дар баробари қонунҳо, ин арзишҳои ахлоқӣ ҳамчун танзимгари муносибатҳои иҷтимоӣ амал карда, ҳамзамон тозагии ахлоқӣ ва ҳамоҳангиро дар ҷомеаи инсонӣ таъмин мекунанд, ки ба рушди ҷомеа, ташаккули сарвати ахлоқӣ ва маънавии аъзоёни ҷомеа мусоидат мекунанд.

Ин арзишҳои ахлоқӣ ва инсонпарварона ҳар як узви ҷомеаро сазовори унвони олии шахси бомаърифат ва мутамаддин мегардонанд. Гуманизм дар илми таърих як хусусияти умумиинсонӣ дорад, ки он дар асоси тамаддун дар ҷомеаи инсонӣ ташкил ёфтааст. Хусусиятҳои муҳимми онро қайд мекунем, ки инҳоянд:

– таърих оштинопазир будани зиддиятҳои синфиро рад мекунад. Дар гузашта таърих муборизаи синфӣ, ҷангҳо, шӯришҳо,

инқилобҳоро инъикос мекард, ки ҷавононро дар рӯҳияи бераҳмӣ ва дигар сифатҳои манфӣ тарбия мекарданд. «Агар гуманизм дар таърих вуҷуд дошта бошад, он қатъиян интихобан ва танҳо дар робита бо мардуми меҳнатӣ ифода ёфтааст. Дар зеҳни хонандагон нисбат ба табақаҳои сарватманди ҷомеа нафратро ба вуҷуд оварданд» [165, с. 42].

– таърих ба дӯстон ва душманон тақсим шудани одамонро рад мекунад.

Муқовимати синфҳо, аз байн бурдани «душманон» ба хонандагоне, ки дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таҳсил мекунанд, имконият надоданд, ки фаҳманд: чаро онҳо таърих меомӯзанд, агар дар гузашта ҳама чиз ин қадар даҳшатнок буд;

– таърихи муосир ҳизбияти таърихро рад мекунад. Сохтани таърих дар асоси идеологияи ягонаи мансуб ба ҳизби ҳокими сиёсӣ ҳам барои илми таърих ва ҳам барои хонандагон ғайри қобили қабул ба назар мерасад;

– таърих бояд ин ё он тамаддун ва саҳифаҳои муҳиммтарини онро инъикос кунад ва дар маркази ин муносибати ҳамаҷониба, новобаста аз вазъи иҷтимоӣ ва амволии ӯ бояд шахс бошад;

– таърих ғояҳои башардӯстиро ифода мекунад. Ин ғояҳо дар хонандагон сифатҳои олии ахлоқиро парвариш ва ҳамзамон шуури таърихии онҳоро ташаккул медиҳанд. Таърих бояд иқтидори қавии таълимӣ ва тарбиявӣ дар самти башардӯстӣ дошта бошад.

Аз ин рӯ, хонандагони муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон таърихи халқи худро омӯхта, бояд тасвири муносибати давлатро бо мардум бинанд, ки он инсондӯстона ё ғайриинсондӯстона мебошад. Баъди ин, хонандагон ба чунин савол мумкин ҷавоб ёфта метавонистанд: оё давлат дар таъмини адолати иҷтимоӣ саҳм мегирад, оё он кафили зиндагии шоистаи мардум аст?

Таълими таърихи муосир дар мактабҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бо назардошти тамоюлҳои фарҳангии муосир дар ҷаҳон равияи ғоявӣ ва шаҳрвандиро тағйир диҳад.

«Дар заминаи гуфтаҳои боло, ба назари мо чунин менамояд, ки мафкураи муосири таълими мактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба принсипҳо ва ғояҳои гуманизм, ҳамкорӣ, таҳаммулпазирӣ такя кунад, ки ин нишонаи бешубҳаи муносибати мутамаддинӣ дар ҳалли масъалаҳои таълимии дар назди омӯзгорони ҷумҳурӣ қарордошта мебошад, зеро идеологияи башардӯстӣ моҳияти умумиинсонӣ ва хусусияти универсалӣ дорад» [119, с. 88].

Бо ба даст овардани истиқлол ва соҳибихтиёрӣ аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон фанни таълимии «Таърихи халқи тоҷик» ба таври беандоза таҷдид гардид, ки вазифаҳои асосии он аз эҳёи хотираи таърихии халқ, ташаккули худшиносии миллӣ ва ягонагӣ, тарбияи шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ иборат буданд. Ин аз масъулияти бузурге гувоҳӣ медихад, ки ҳам ба дӯши хонандагон ва ҳам омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик гузошта шудааст.

Оғози кор аз нав дида баромадани асосҳои назариявӣ, методология ва методикаи тайёр кардани маводи таълимӣ зарурият пайдо шуд. Дар баробари ин аз таваҷҷуҳ ба як назарияи ҳизбӣ, ки ҳамчун методологияи ҳамаҷонибаи таҳқиқоти илмии соҳаи таърих баромад мекард, худдорӣ карда, ҷараёни таърихиро барои фаҳмидани танҳо шумораи алоҳидаи масъалаҳо тағйир надодан номумкин буд. Муносибати оқилона дар ин маврид аз дарк намудани ҳаёти гузашта, имрӯз ва ояндаи Ватан дар заминаи рушди тамоми инсоният вобаста ба принсипҳои риояи меъёрҳои маърифатии муҳтавои умумӣ доштаи муосир ва дар асоси натиҷаҳои назариявии илми таърихи муосир дида мешавад.

Таърихи халқи тоҷик аз мавқеи объективӣ бо назардошти муҳимтарин принсипҳои методологӣ (таърихӣ, мубрамият, мушаххас), бо ҷалби воситаҳои умумии илмии маърифатӣ (оморӣ, системасозӣ, усулҳои маърифатӣ), инчунин хусусияти методҳои таърихӣ (муқоисавӣ – таърихӣ, хронологӣ, мушкилот ва ғайраҳо) баррасӣ мешавад.

Фанни таърихи халқи тоҷик сертаркиб ва бисёрҷанба буда, дар баробари сатҳҳои таҷрибавию назариявӣ асосҳои муайяни идеологӣ, меъёру принсипҳои методологии худро доро аст. Назарияҳо ва ақидаҳое,

ки маҷмуи ҷаҳонбиниро ташкил медиҳанд, эътиқоди шахс гардида, дар ташаккули мавқеи ӯ нисбат ба тамоми падидаю ҳодисаҳои ҳаётии мамлакати мо ва умуман ҷаҳон таъсири калон мерасонанд.

Консепсияи омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик дар қатори дигар мушкилот асосҳои ҳуқуқии инкишофи таълими таърихии насли наврасро муайян мекунад.

Асосҳои ғоявии таърихи халқи тоҷик на танҳо дар заминаи донишҳои таърихӣ, балки дар заминаи бозбинии танқидии таҷрибаи таърихӣ ва сабақҳои таърих ташаккул меёбанд. Таҳрифи гузашта, тафсири субъективии ҳар як далел, чун қоида, яктарафа шарҳ додани эҳтимолияти ояндаро ба миён меорад, инкишофи шуури воқеии одамро аз вазъияти ин ё он воқеаи таърихӣ душвор мегардонад. Барои таҳлили ҳамаҷонибаи раванди таърихӣ зарурияти тағйир додани воситаҳои таҳқиқот, тамоми маҷмуи инкишофи назариявиро аз рӯйи мушкилоти мураккаби ба ҳам зид муфассал бо ҳам муқоиса кардан зарур аст.

Дурнамои муосири курси «Таърихи халқи тоҷик» тафсири онро дар заминаи таърихи ҷаҳонӣ дар бар мегирад. Дар баробари ин нақш ва аҳаммияти он меафзояд. Вазифаи асосӣ аз он иборат аст, ки курси «Таърихи халқи тоҷик» фанни муҳимми давлатӣ буда, аз нақши рӯзафзуни он дар иҷрои вазифаҳои афзалиятноки тараққиёти ҷамъияти Тоҷикистон бармеояд. Дар баробари ин дар рафти таълими курси «Таърихи халқи тоҷик» як қатор мушкилот низ мавҷуд ҳастанд.

Имрӯз муносибатҳо ва усулҳои нави таълимиро истифода бурдан зарур аст. Истифода бурдани супоришҳои мушкилотӣ – ҳодисавӣ ва биографӣ, «кейс – марҳалаҳо», викторинаҳо, презентатсияҳо ва ғайра умедбахш ҳастанд. Истифодаи чунин супоришҳо имкон медиҳанд, ки воқеаҳои таърихиро аз нуқтаи назари гуногун шарҳ дода шуда, тафсири ғайристандартии рӯйдодҳои таърихӣ, ба мавқеи шахсият дар таърих, ки ба дарки объективии гузаштаи серҷабҳаи таърихӣ мусоидат мекунад, аз назар гузаронда шавад. Омӯзгор дар синф бояд барои ташаккули муҳити муколама замина фароҳам оварад: хонандагон дорои салоҳияти коммуникативӣ гарданд, худро барои изҳори худшиносӣ омода созанд, аз

таҷрибаи ҳаётии худ истифода баранд ва нуқтаи назари дигарро дарк кунанд, дар ҷустуҷӯйи ангезаҳои дастгирӣ, яъне, масъалаҳо ва мушкилоте, ки хонандагонро ба ташвиш меоранд, ба шарофати онҳо метавонанд назари худро ба маводи омӯхташаванда самаранок ташаккул диҳанд.

Ба ғайр аз ин, барои омӯзгор дарки ҷиҳатҳои консептуалию назариявии далелу ҳодисаҳои таърихии баҳсталаб, якхела шарҳ дода шуда, ниҳоят ба масъалаи интихоби адабиёти таълимию методии тавсияшаванда барои хонандагон бо эҳтиёткорона муносибат кардан хеле муҳим аст. Мақсади аксари усулҳои инноватсионии педагогӣ ин дар хонандагон ташаккул додани қобилияти сохтани системаи хулосаҳои асосноки худ мебошад. Ин муколамаи байни хонанда ва омӯзгор аст. Омӯзгор ба гурӯҳҳо саволҳои мушкилотӣ медиҳад, хонандагон онҳоро муҳокима мекунанд, дар асоси дониши худ ба як қатор ҳалли масъалаҳо меоянд ва ба омӯзгор саволҳои нав пешниҳод мекунанд.

Истифодаи усулҳои инноватсионии таълим ҳангоми омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик имконият медиҳад, ки мафҳуми норавшании баҳодиҳӣ ба ҳар як ҳодисаи таърихӣ асоснок карда шавад. Агар хонандагон арзёбии гуногуни ҳодисаҳои таърихиро дарк накунанд, онҳо ҳеҷ гоҳ дар бораи ягонагии раванди таърихӣ, серҷабҳа будан ва робитаҳои мураккаби дохилии онро сарфаҳм намераванд.

Воқеаҳои таърихӣ барои иштирокчиёнаш оянда дигар мебахшад. Хонандагон бояд аз ин огоҳ бошанд ва ҳар як методологияи инноватсионӣ бояд ба онҳо ин фаҳмишро таъмин кунад. Агар мавзуи дарс, масалан, Ҷанги Бузурги Ватанӣ бошад, омӯзгор наметавонад ҷангро арзёбӣ намуда, онро мусбат ё манфӣ эълон кунад. Омӯзгор ба хонандагон маъхазҳои гуногуни таърихӣ – ҳуҷҷатҳо, порчаҳои ёддоштҳои намояндагони ҳизбҳои гуногунро дода, аз рӯйи ҳамаи ин масъалаҳоро ба муҳокима пешниҳод мекунад. Айни замон махсусан муҳим аст, ки хонандагон аз баҳодиҳии худ сарчашмаҳои ғаразнокро аз манбаъҳои ғайриғаразнок фарқ карданро ёд гиранд. Барои ин хонандагон бояд фаҳманд, ки кадом мавод ҳуҷҷат буда, кадомаш фикри муаллиф аст.

Ба омӯзгорон ба таври муколама суҳбат кардан бо хонандагон хос нест, онҳо бештар майл доранд, ки усулҳои таълимии худро ҷорӣ кунанд. Ҳақ ба ҷониби Л. Н. Толстой аст, ки гуфта буд, ки «омӯзгор ҳамеша беихтиёр кӯшиш мекунад, ки қулайтарин роҳи таълимро интихоб кунад. Ҳар қадар усул барои омӯзгор қулай бошад, барои хонандагон ҳамон қадар ноқулайтар мегардад. Танҳо он тарзи таълим дуруст аст, ки аз он хонандагон қаноатманд бошанд. Пас биёед он усулҳои таълимро ҷустуҷӯ ва татбиқ намоем, ки шогирдон аз онҳо қаноатманд бошанд» [97, с. 28].

Фанни таърихи халқи тоҷик низ муносибати комилан бепарвоиро дар назар надорад. Масалан, барои омӯзгорони насли калонсол нисбат ба давраи шӯравӣ бетараф будан душвор буда, воқеаҳои таърихии солҳои охир ба онҳо ҳам таъсир карда метавонанд. Агар чунин омӯзгорон хоҳанд, ки маводи таълимиро дар шакли муколама баён кунанд, онҳо танҳо як – ду соли аввал душворӣ мекашанд, вале дар ин давра хонандагон дорои маҳорати худидоракунӣ мегарданд. Омӯзгор ҳангоми гузаронидани муколама метавонад ба ҳар як хонанда кӯмак намояд, дониш ва далелҳои овардаи ӯро арзёбӣ кунад. Вай фаҳмида метавонад, ки барои кори мустақилона ба кӣ мавзуъ пешниҳод кардан лозим аст, ба кӣ тавсия додан лозим аст, кӣ бо далелҳо бештар кор мекунад, кӣ бояд аз рӯйи далел кор кунад.

«Вақте ки омӯзгорон ба хонандагон сарчашмаҳои гуногунро пешниҳод мекунанд, барои онҳо ташаккул додани тарзи фикррониии системанокӣ дар хонандагон душвор мегардад. Сарчашмаҳо манзараи хеле парокандаро эҷод мекунанд. Хонандагон имрӯз дар ҷаҳони фишори сахти иттилоотӣ зиндагӣ мекунанд ва фикррониии системавӣ дар онҳо ташаккул намеёбад. Бо андешаҳои дар китоби дарсӣ баёншуда хонандагон метавонанд розӣ набошанд, аммо муҳим он аст, ки онҳо метавонанд ақидаи танқидии худро босаводона баён кунанд» [168, с. 57].

Аз нав дида баромадани мазмуни таълими фанни таърихи халқи тоҷик даст кашидан аз усулҳои куҳнашуда ва аз одатҳои мавҷудбуда боиси тағйирёбии методикаи таълими фанни таърих мегардад. Ин дигаргуниҳо ба тамоми раванди таълим: ҳадафҳо, усулҳо, шаклҳо, воситаҳои таълим

таъсир мерасонанд. Ҷустуҷӯйи фаъолонаи роҳҳои ҳавасмандгардонии мустақилияти хонандагон дар доираи оптимизатси яи тамоми раванди таълим идома хоҳад ёфт.

Танҳо бо назардошти қобилияти маърифатии хонандагон ва шавқу ҳаваси онҳо ба ин фанни мазкур мумкин аст, ки мазмуни маводи таърихӣ, фаъолияти якҷояи пурсамари омӯзгор ва хонандагон дар дарси таърих интихоб карда шавад.

Дар чунин шароити тағйирёбанда омӯзгорро лозим аст, доираи васеи технологияҳои инноватсиониро истифода намуда, ба рушди ҳаматарафаи хонандагонро мусоидат намояд.

Технологияҳои инноватсионӣ ин маҷмуи методҳо, роҳҳо, усулҳои таълим, воситаҳои тарбиявӣ, ки ба ноил шудан ба натиҷаи мусбӣ аз ҳисоби тағйироти динамикии рушди шахсияти хонанда дар шароити муосири иҷтимоӣ – фарҳангӣ нигаронида шудаанд, мебошанд.

Ҳадафи асосии технологияҳои инноватсионии таълим омода кардани шахс ба ҳаёт дар ҷаҳони доимо тағйирёбанда мебошад. Моҳияти чунин омӯзиш тамоюли раванди таълим ба неруи инсон ва татбиқи ин неру мебошад. Таълим бояд механизмҳои фаъолияти инноватсиониро инкишоф дода, роҳҳои эҷодии ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳимро дарёбад ва эҷодкориро ба меъёр ва шакли мавҷудияти инсон табдил додан, мусоидат намояд.

Технологияҳое, ки хусусияти инноватсионии бештар доранд аз инҳо иборатанд:

Портфолио технологияи муосири таълимӣ мебошад, ки ба усули арзёбии ҳақиқии натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ ва касбӣ асос ёфтааст. Ин усул ба маънои васеаш ба ҳама гуна фаъолияти амалӣ ва истеҳсолӣ дахл дорад, вале асосан онро аксар вақт дар соҳаи маориф истифода мебаранд. Партфолио аз забони итолиёвӣ гирифта шуда, маънои портфелро дорад. Усули портфолио дар Ғарб аз омӯзиши мушкилот пайдо шудааст. Ин усул барои ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот дар бораи раванди таълим ва натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ асос ёфтааст. Портфолио маҷмуи мунтазам ва махсус ташкилшудаи далелҳо мебошад, ки ҳамчун

роҳи инъикоси мунтазами фаъолияти худ ва пешниҳоди натиҷаҳои он дар як ё якчанд самт барои арзёбии ҷории салоҳият ё воридшавии рақобат ба бозори меҳнат хизмат мекунад.

Технологияи иттилоотию иртиботӣ (ТИК) дар таълим. Ворид намудани ТИК ба мундариҷаи раванди таълим ҳамгироии соҳаҳои гуногуни фанҳо бо технологияи иттилоотиро дар назар дорад, ки боиси иттилоотишавии шуури хонандагон ва дарки онҳо дар бораи равандҳои иттилоотӣ дар ҷомеаи муосир мегардад. Тамоюли пайдошавандаи раванди иттилоотонии муассисаҳои таълимиро дарк намудан муҳим аст. Аз таҳияи маълумоти ибтидоӣ аз ҷониби хонандагон оид ба технологияи иттилоотӣ то истифодаи барномаҳои компютерӣ ҳангоми омӯзиши фанҳои таълимӣ ва сипас то пур кардани сохтор ва мазмуни таълим бо унсурҳои фанни технологияи иттилоотӣ, татбиқи азнавсозии кулли тамоми раванди таълиму тарбия дар асоси истифодаи технологияҳои иттилоотӣ мазмуни технологияи иттилоотию коммуникатсиониро ташкил медиҳад. Дар натиҷа, дар системаи методии муассисаи таълимӣ технологияҳои нави иттилоотӣ пайдо мешаванд ва хатмкунандагони муассисаи таълимӣ барои азхудкунии технологияҳои нави иттилоотӣ дар фаъолияти минбаъдаи худ омода мешаванд. Ин самт тавассути ворид намудани фанҳои нав ба барномаи таълимӣ, ки ба омӯзиши технологияи иттилоотӣ ва ТИК нигаронида шудаанд, амалӣ мегардад. Таҷрибаи истифодаи ТИК дар муассисаҳои таълимӣ нишон дод, ки муҳити иттилоотии муассисаи таълимӣ шаклҳои гуногуни таҳсилоти фосилавиро дар бар мегирад ва ҳавасмандии хонандагонро ба омӯзиши фанҳои таълимӣ, махсусан бо истифода аз усули лоиҳавӣ хеле зиёд мекунад.

Технологияи лоиҳавӣ дар таълим алтернативаи системаи синфӣ – дарсӣ мебошад. Методи лоиҳавӣ технологияи педагогӣ мебошад, ки на ба ҳамгироии дониш, маҳорат ва малака, балки ба татбиқи онҳо ва аз худ намудани навигарӣ нигаронида шудааст. Иштироки фаъолонаи хонандагон дар таҳияи лоиҳа имкон медиҳад, ки роҳҳои нави фаъолияти инсон дар муҳити иҷтимоию фарҳангӣ аз худ карда шавад.

Методи лоиҳавӣ ҳамчун системаи таълим маънои онро дорад, ки наврас дар раванди банақшагирии мустақилона ва татбиқи тадриҷан мураккабтар шудани вазифаҳои амалӣ – лоиҳаҳо дониш ва малакаҳоро ба даст меорад. Усули лоиҳа ба рушди малакаҳои маърифатии хонандагон, қобилияти мустақилона системанок намудани дониши худ, инчунин муайян намудани мавқеи худ дар фазои иттилоотӣ, рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодӣ асос ёфтааст. Усули лоиҳавӣ яке аз соҳаҳои дидактика буда, усули хусусӣ аст ва он дар доираи як мавзуи муайян истифода бурда мешавад. Усули лоиҳавӣ ҳамеша ба фаъолияти мустақилонаи хонандагон дар шакли инфиродӣ, дукаса ва гурӯҳӣ нигаронида шудааст, ки хонандагон онро дар муддати муайян иҷро мекунанд. Усули лоиҳавӣ ҳамеша ҳалли мушкилотро дар бар мегирад. Ҳалли мушкилот, аз як тараф, истифодаи маҷмуъ, усулҳои гуногун, воситаҳои таълимиро дар бар мегирад, аз тарафи дигар зарурати муттаҳидсозии дониш, қобилияти татбиқи донишҳои соҳаҳои гуногуни илм ва техникаро дар назар дорад.

Натиҷаҳои лоиҳаҳои анҷомдодашуда бояд, чунон ки мегӯянд, «назарнамоён», яъне агар ин масъалаи назариявӣ бошад, пас ҳалли он мушаххас ва агар лоиҳа амалӣ бошад, натиҷаи мушаххас бояд барои истифода омода бошад (дар синф, дар мактаб, дар ҳаёти воқеӣ). Агар дар бораи усули лоиҳаҳо ҳамчун технологияи педагогӣ сухан ронем, пас ин технология маҷмуи усулҳои таҳқиқотӣ, ҷустуҷӯйӣ, мушкилот ва эҷодкориро вобаста ба моҳияти худ дар бар мегирад.

Мақсади омӯзиши лоиҳавӣ фароҳам овардани шароитест, ки дар он хонандагон мустақилона ва бо хоҳиши худ донишҳои нокифояро аз сарчашмаҳои гуногун ба даст оварда, истифода бурдани донишҳои гирифтаашро барои ҳалли масъалаҳои маърифатӣ ва амалӣ меомӯзанд. Тавассути кор дар гурӯҳҳои гуногун хонандагон дорои малакаҳои муошират мегарданд ва малакаҳои таҳқиқотии хонандагон ташаккул меёбанд, яъне дар онҳо қобилияти муайян кардани мушкилот, ҷамъоварии иттилоот, мушоҳида, гузаронидани таҷриба, таҳлил, сохтани фарзия, ҷамъбаст ва ғайраҳо ташаккул ёфта, тафаккури системавии онҳо инкишоф меёбад.

Таснифи муосири лоиҳаҳои таълимӣ дар асоси фаъолияти бартаридоштаи хонандагон чунин тартиб дода мешавад:

- лоиҳаи ба амалия нигаронидашуда (аз китоби дарсӣ то маҷмуи тавсияҳо оид ба барқарорсозии иқтисодиёти кишвар);
- лоиҳаи таҳқиқотӣ – омӯзиши масъала аз рӯйи тамоми қоидаҳои таҳқиқоти илмӣ;
- лоиҳаи иттилоотӣ – ҷамъоварӣ ва коркарди иттилоот оид ба мушкилоти муҳим бо мақсади пешниҳоди он ба доираи васеъ (мақола дар ВАО, маълумот дар Интернет);
- лоиҳаи эҷодӣ – озодтарин баёни фикри муаллиф барои ҳалли масъала мебошад. Натиҷаи чунин лоиҳаро – ёддоштҳо, филмҳои видеоӣ, намоишҳои театрӣ, асарҳои санъати тасвирӣ ё ороишӣ ва ғайра ташкил медиҳанд;
- лоиҳаи нақшофарӣ – бадеӣ, таърихӣ ва ғайраҳо бозиҳои таълимӣ, ки натиҷаи онҳо то охир кушода боқӣ мемонад.

Дар муассисаҳои таълимӣ дар баробари ташаккул додани малакаҳо оид ба унсурҳои алоҳидаи фаъолияти лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ барои хонандагон дар дарсҳои анъанавӣ, аз синфи панҷум (ба мисли гузоштани ҳадаф, таҳияи саволҳо, мулоҳиза, банақшагирии фаъолиятхо ва ҳоказо) оғоз мешавад, мумкин аст, ки дар синфҳои болотар миқдори лоиҳаҳо зиёд шудан гирад. Агар захираҳои муҳлати таҳсил имкон диҳанд, корҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотиро дар давоми соатҳои дарсӣ, вале бо ҷалби хонанда ба кор ташкил кардан мумкин аст.

«Мувофиқи хусусиятҳои синну сол мақсадҳои аз худ намудани малакаҳои муоширатӣ дар мадди аввал меистанд. Дар ин ҷо тавсия дода мешавад, ки фаъолияти лоиҳавӣ ё таҳқиқотӣ дар шаклҳои гурӯҳӣ ташкил карда шавад. Дар баробари ин хонандаро аз имконияти интихоби шакли фардии меҳнат маҳрум кардан лозим нест» [143, с. 118].

Мавзуъҳои кории хонандагон мушкилоти ҳамаи соҳаҳо (мавзуъ, байнифаннӣ, ғайримавзуъ) – ро дар бар гирифта метавонад, вале онҳо бояд ба фаҳмиши хонандагон наздик буда, барои иҷрои онҳо хонандагон шавқу

рағбат дошта бошанд. Натиҷаи ба даст овардашуда бояд аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва амалӣ аҳаммияти калонро доро бошад.

Муаррифии лоиҳаҳо ё таҳқиқотро дар чорабиниҳои беруназсинфӣ конференсияҳо пешниҳод кардан ба мақсад мувофиқ аст. Дар баробари ин, омӯзгорон бояд вақти воқеии чунин чорабиниҳоро ба назар гирифта, анҷоми кори хонандагонро ба нақша гиранд ва бо ин ба хонанда имкон фароҳам оваранд, ки худ ва кори худро ба таври оммавӣ муаррифӣ намуда, бароманди ӯ бояд ба ташаккули сифатҳои шахсӣ ва рушди салоҳиятхои лоиҳакашӣ ва таҳқиқотиаш мусоидат намояд.

Ташаккули дараҷаи лозимии салоҳият дар фаъолияти лоиҳакашӣ ва таҳқиқотӣ бояд то анҷоми фаъолияти муассисаи таълимӣ ба даст оварда шавад.

Мавзуъҳо ва мушкилоти корҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ мувофиқи хоҳиши шахсии ҳар як хонанда интихоб карда мешаванд ва бояд ба қобилият ва майлу рағбати онҳо мувофиқ бошанд. Татбиқи лоиҳаҳо ё таҳқиқотҳо дар синфи 11 (хатмкунанда) метавонад ҳамчун ҳолатҳои алоҳидаи муваффақияти калони хонандагони лаёқатманд ё ҳамчун нақшаи курс аз фанни таълимӣ ва баъдан ҳимояи натиҷаҳо ҳамчун имтиҳони эҷодӣ бошад. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ кор дар асос ва бо ҷалб намудани мутахассисони муассисаҳои махсуси илмӣ ва мактабҳои олӣ ба мақсад мувофиқ буда, ба таври васеъ истифода бурдани шаклҳои гуногуни фаъолияти лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ аз қабили: экспедитсияҳо, конференсияҳо ва ғайра тавсия дода мешавад.

Иттилоотикунонии таълим барои хонанда аз он сабаб ҷолиб аст, ки фишори равонии муоширати мактабӣ бо гузаштан аз муносибати субъективии «омӯзгор – шогирд» ба муносибати объективии «хонанда – компютер – омӯзгор» бартараф карда мешавад, самаранокии кори хонандагон меафзояд, саҳми эҷодкории онҳо зиёд шуда, онҳо имконият пайдо мекунанд, ки ҳангоми хонандаи мактаб буданашон оид ба фанни дӯстдоштаашон маълумоти иловагӣ гиранд ва дар оянда ба таври мақсаднок донишгоҳро интихоб намуда, соҳиби ҷойи кори бонуфуз гарданд. Инчунин иттилооткунонии таълим барои омӯзгор аз он сабаб

ҷолиб аст, ки он имкон медиҳад, ки ҳосилнокии меҳнаташ баланд гардида, маданияти умумии иттилоотии ӯ рушд меёбад.

Технологияҳои ба хонанда нигаронидашуда инкишофи шахсияти хонандаро дар маркази тамоми системаи таълимии муассиса қарор дода, барои рушди он шароити бароҳат, бидуни низоъ ва бехатар, татбиқи вазифаҳои табиии он фароҳам оварда мешавад.

Шахсияти хонанда тибқи истифодаи ин технология на танҳо субъект, балки субъекти афзалиятнок низ мебошад, ин технология мақсади ниҳоии системаи таълим ва на василаи ягон ҳадафи абстрактӣ аст. Он дар таҳияи барномаҳои инфиродии таълимӣ аз ҷониби хонандагон мувофиқи қобилият ва ниёзҳои онҳо зоҳир мегардад.

«Омӯзиши ба хонанда нигаронидашуда як навъ таълимест, ки дар он шахсияти хонанда, асолати он, арзиши худшиносӣ дар мадди аввал гузошта шуда, таҷрибаи субъективии ҳар яки онҳо аввал ошкор ва сипас бо мазмуни таълим ҳамоҳанг карда мешавад» [137, с. 143].

Эътироф намудани хонанда ҳамчун шахсияти асосии амалкунанда дар тамоми раванди таълим педагогикаи ба шахсият нигаронидашуда мебошад.

Бояд гуфт, ки педагогикаи анъанавӣ ҳамчун вазифаи аввалиндараҷаи худ ҳамеша рушди шахсиятро ҳадафи асосӣ қарор дода, ба ин маънӣ ба шахсият нигаронида шудааст. Моделҳои мавҷудаи педагогикаи ба хонанда нигаронидашударо ба се гурӯҳи асосӣ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Иҷтимоӣ – педагогӣ; 2. Фаннӣ – дидактикӣ; 3. Психологӣ.

Технологияи таълиму тарбияи ба хонанда нигаронидашуда, ки мақсади он таъмини самти инкишофи раванди педагогӣ мебошад, бо технологияи таълиму тарбияи тафриқа, ки ҳадафи он ташкили фаъолияти мақсадноки педагогӣ аст, зич алоқамандӣ дорад. Бо назардошти майлу рағбати маърифатии хонандагон, қобилияти онҳо ба як намуди муайяни фаъолият, инчунин хусусиятҳои хоси хонандагон (иҷтимоӣ – демографӣ, иҷтимоӣ – психологӣ, фардӣ), азхудкунии иттило оти таълимӣ

дар дарс ба сифат ва салоҳияти шахсӣ, ки дар ҳадафи ҳар як дарс ҷойгиранд, таъсири мусбӣ мерасонанд.

Эҷодкорӣ, ҷустуҷӯйи таҳқиқотӣ роҳи асосии мавҷудияти хонанда дар фазои тарбияи шахсият нигаронидашуда мебошанд. Аммо имкониятҳои рӯҳӣ, ҷисмонӣ ва зеҳнии хонандагон барои мустақилона иҷро намудани супоришҳои эҷодии таълим ва мушкилоти ҳаёт хеле кам мебошанд. Хонанда ба дастгирии педагогӣ ниёз дорад. Инҳо калид – вожаҳои тавсифи технологияи таълимии ба хонанда нигаронидашуда мебошанд.

Ҳамин тариқ, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ба самаранокии раванди таълиму тарбия, ташаккули шахсияти эҷодкор, ки қодир аст ба иҷтимоишавии ҳаёт дар ҷомеа мусоидат намояд, имрӯз талаби замон аст. Омӯзгорон усулҳои гуногунро аз қабили дарси проблемавӣ, усули кейс, технологияҳои лоиҳавӣ ва ҳоказои дигарро истифода мебаранд.

Дарси проблемавӣ дарсест, ки омӯзгор мушкилотро баён намуда, ба хонандагон пешниҳод мекунад, ки дар асоси сарчашмаҳо роҳҳои ҳалли дурустро таҳия кунанд. Омӯзгор порчаеро аз вазъияти таърихӣ ҳамчун тавсифи хотираҳои иштирокчии воқеа гирифта, аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки онҳо нуқтаи назари худро пешниҳод намоянд, то вазъияти тасвиршуда ба таври дигар инкишоф ёбад. Чунин усулро технологияи кейс меноманд. Барои ба ин гуна савол ҷавоб додан ба хонандагон лозим аст, ки шароити таърихии вазъияти давраи муайяни таърихиро хуб донанд. Ин усул ба ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон мусоидат мекунад.

Технологияи лоиҳавӣ ба гузаронидани таҳқиқот дар мавзуи мушаххаси таърихӣ нигаронида шудааст. Он кори мустақилест, ки малакаҳои банақшагирии вақт, қобилияти гузоштан ва ҳалли мушкилотро талаб мекунад. Ҳамаи усулҳо мустақилияти бештари хонандагон ва муколамаи онҳоро бо омӯзгор дар назар доранд. Ҷорӣ шудани навгониҳо дар раванди таълиму тарбия на майлу хоҳиш, на муносибати бепарвоёна ба ҷустуҷӯйи эҷодии шаклҳои самарабахши фаъолияти таълимӣ бо хонандагон аст, балки талаби замон мебошад.

Дар Консепсияи таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимтарин фаъолияти муассисаҳои таълимӣ аз фароҳам овардани шароит барои ноил шудан ба сифати нави таълим иборат мебошад. Ин бештар аз он вобаста аст, ки навгониҳо то чӣ андоза самаранок аз худ карда мешаванд, ки ба тағйироти сифатии фаъолияти муассисаҳои таълимӣ мусоидат кунанд. Имрӯз бисёр муассисаҳои таълимӣ ба соҳаи фаъолияти инноватсионӣ шомиланд. Вақте ки сухан дар бораи ҳолати рушди муассисаҳои таълимӣ меравад, ин он маъно дорад, ки дар онҳо навгонӣ амалӣ шуда истодааст.

Имрӯз тағйироти инноватсионӣ ба системаи муайян ворид шуда, намудҳои нави муассисаҳои таълимӣ, барномаҳои нави таълимӣ барои таъмини тағйирёбии раванди таълиму тарбия, ки ба шахсияти хонанда ва ниёзҳои ӯ нигаронида шудаанд, таҳия карда мешаванд.

Ҳайати омӯзгорони ҳар як муассисаи таълимӣ новобаста аз шакли моликияташон ҳуқуқи ба амал баровардани навгониро доранд. Азбаски хонандагон объекти ҳама гуна ташаббуси педагогӣ мегарданд, коллективи омӯзгорон бояд оид ба тайёр кардан ва ташкили инноватсия ухдадориҳои муайянро ба дӯш гиранд.

Вақте ки зарурати ҳалли ягон масъала ба миён меояд, вақте ки дар байни хоҳиш ва натиҷаи воқеӣ зиддият ба вуҷуд меояд, ин тағйирот боиси ба вуҷуд омадани навгонӣ мегардад. Рушди таҷрибаи қисме аз муассисаҳои таълимӣ ба инкишофи неруи эҷодӣ, навоварии тамоми кормандони соҳаи маориф мусоидат мекунад. Дар ин вазъият махсусан салоҳияти касбӣ муҳим аст, ки дар асоси он сифатҳои шахсӣ ва касбии омӯзгорон ва роҳбарон рушд меёбанд.

Фаъолияти инноватсионӣ намуди махсуси фаъолияти педагогӣ мебошад. Инноватсия (навоварӣ, навгонӣ) – дар ҷанбаи иҷтимоӣ – психологӣ ва эҷодӣ, инчунин дар татбиқи навъҳои гуногуни навоварӣ, ки дар амалияи иҷтимоӣ тағйироти назаррас ба вуҷуд меорад, дониста мешавад. Аз ин рӯ, тағйирот дар муассисаи пешравандаи таълимӣ ба таври тасодуфӣ ба амал намеояд, балки аз ҷониби роҳбар дар асоси нақшаҳо пешгӯйӣ карда мешавад ва барои ноил шудан ба мақсадҳои мушаххас нигаронида шудааст.

«Мақсад ва вазифаҳои инноватсионӣ аз як тараф дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи имрӯзаи муассисаҳои таълимӣ ва аз ҷониби дигар аз пешгӯии рушди минбаъдаи он гузошта мешаванд» [8, с. 217].

Сабабҳои гуногуни бавуҷудоии инноватсия инҳоянд:

1. Зарурати ҷустуҷӯйи фаъолонаи роҳҳои ҳалли мушкилоти дар муассисаҳои таълимӣ вуҷуд дошта;
2. Хоҳиши кадрҳои педагогӣ дар бобати беҳтар намудани сифати хизматрасонӣ ба аҳолӣ, беҳтар намудани фаъолияти кадрҳои педагогӣ барои тоб овардан дар рақобати бозори меҳнат ва нигоҳ доштани муассисаи худ;
3. Тақлид ба дигар муассисаҳои таълимӣ, то омӯзгорон дарк кунанд, ки инноватсия фаъолияти тамоми коллективро беҳтар мегардонад;
4. Кӯшишҳои собиқ дастпарварони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, шунавандагони курсҳои такмили ихтисос барои амалӣ гардондани донишҳо ва малакаҳои гирифташуда;
5. Норозигии доимии омӯзгорони алоҳида аз натиҷаҳои ба даст овардашуда, нияти қатъии такмил додани онҳо;
6. Зиёд шудани талаботи гурӯҳҳои алоҳидаи падару модарон ҷиҳати ҷорӣ намудани навгониҳо дар раванди таълиму тарбия.

Таҳлили таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ, ки бо роҳи инноватсионӣ фаъолият мекунанд, як қатор мушкилотро ошкор намуд:

1. Нокифоя будани таъминоти илмию методии раванди инноватсионӣ;
2. Набудани пайдарпайӣ ва пайвастагӣ дар татбиқи инноватсияи педагогӣ;
3. Мувофиқ набудани дастгирии меъёрию ҳуқуқии фаъолияти инноватсионии муассисаҳои таълимӣ;
4. Зарурияти ҷустуҷӯйи шаклҳои принсипан нави ҳамкории марказҳои илмӣ ва инноватсионӣ.

Аксар вақт омӯзгорон чунин саволе пешниҳод мекунанд, ки фаъолияти инноватсиониро аз куҷо оғоз кардан лозим аст, натиҷаи ниҳоии он чӣ мешавад?

Доираи раванди инноватсионӣ барои ҳама гуна фаъолияти педагогӣ якхела аст, яъне:

1. Муайян намудани мушкилоти мушаххас дар таълим, гузоштани ҳадафи навсозии он (таваҷҷуҳи асосӣ пеш аз ҳама, ба мубрамият ва аҳаммияти масъала дода мешавад).
2. Ба таври назариявӣ асоснок намудани ақидаҳои инноватсионӣ, ҷустуҷӯйи методҳои таҳқиқот.
3. Гузаронидани таҷриба.
4. Муайян намудани камбудиҳо, норасоиҳо ва ҷустуҷӯ намудани роҳҳои бартараф намудани камбудиҳо.
5. Натиҷагирии минбаъдаи амалишавии навгониҳо дар ҷараёни таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ (ҷамъбасти натиҷаҳо, муаррифии онҳо, паҳн кардани таҷрибаи педагогӣ).

Муҳимтарин воситаи амалӣ намудани ақидаҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ ин мавқеъ ва неруи эҷодии омӯзгорон, иштироки фаъолонаи онҳо дар раванди таълиму тарбия дар мактаб ба ҳисоб меравад.

Технологияҳои муосири педагогӣ дар таълими мактабӣ ба татбиқи стандартҳои давлатии таълимии таҳсилоти мактабӣ нигаронида шудаанд. Ҷанбаи принсипан муҳимми технологияи педагогӣ мавқеи хонанда дар раванди таълиму тарбия, муносибати калонсолон ба хонанда мебошад. Мақсади он мусоидат намудан ба рушди хонанда ҳамчун шахсият мебошад.

Технологияҳои муосири таълимӣ, ки имрӯз дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ татбиқ карда мешаванд, инҳоянд:

- технологияҳои наҷотбахши саломатӣ;
- технологияҳои фаъолияти лоиҳавӣ;
- технологияи таҳқиқотӣ;
- технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ;
- технологияҳои ба шахсият нигаронидашуда;
- технологияи портфолиои омӯзгорӣ;
- технологияи бозӣ;
- технологияи назарияи ҳалли супоришҳои ихтироъкорӣ.

Технологияи нигоҳдории саломатӣ. Мақсади истифодаи чунин технология аз ташаккул додани тасаввурот дар бораи аҳаммияти саломатии ҷисмонӣ ва рӯҳии инсон; рущди қобилияти хонандагон оид ба муҳофизат ва мустаҳкам намудани саломатии худ, иборат мебошад. Истифодаи чунин технология имконият медиҳад, ки хонандагон дар раванди иҷрои фаъолиятҳо фарҳанги нигоҳдории тандурустӣ ва роҳҳои мустаҳкам нигоҳ доштани саломатии худро дарк намуда, гузаронидани тадбирҳои профилактикӣ дар онҳо сифатҳои нигоҳ доштани саломатии рӯҳӣ ва ҷисмониро ташаккул медиҳад ва онҳо ба маънои тарзи ҳаёти солим ва арзишҳои он, инчунин арзиши ҳаёти одамони дигар сарфаҳм меравонд.

Технологияи педагогии нигоҳдории саломатӣ тамоми ҷанбаҳои таъсири омӯзгор ба саломатии хонанда дар сатҳҳои гуногун – иттилоотӣ, равонӣ ва биоэнергетикиро дар бар мегирад. Тарбияи ҷисмонӣ ва солимгардонӣ, аз технологияи инкишофи сифатҳои ҷисмонӣ,обутобдиҳӣ, м ашқҳои нафаскашӣ, таъмини некӯаҳво лии иҷтимоӣ – психологии хонанда, таъмини солимии равонӣ ва иҷтимоии хонанда ва ба таъмини бароҳатии эмотсионалӣ ва некӯаҳволии равонии мусбии хонанда дар раванди муошират бо ҳамсолон ва калонсолон дар мактаб, оила ва ҷомеа иборат аст ва ба рушди ҷисмонӣ ва таҳкими саломатии хонанда нигаронида шудааст.

Тамоюлҳои рушди таҳсилоти умумии муосир аз аҳаммияти афзалиятноки муҳити зист ҳамчун омили тайёр намудани мутахассисони оянда, фаъол гардонидани неруи эҷодкорӣ, салоҳият ва рақобатпазирии хонанда шаҳодат медиҳад.

Дар замони муосир муносибатҳо ба назария ва амалияи таълим тахти таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ, ҳамгироӣ, компютеркунонӣ, ҷорӣ ва истифодаи Интернет, ВАО, таҳсилоти фосилавӣ ва ба хонанда нигаронидашуда тағйир меёбанд. Ҳамаи ин боиси истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим мегарданд. Вазифаи технология ҳамчун илм аз муайян кардани маҷмуи намунаҳо бо мақсади муқаррар кардан ва дар амал истифода бурдани амалҳои муосиртарин, пайдарпайи

фаъолияти таълимӣ, ки барои ноил шудан ба ягон натиҷа вақт ва захираҳои моддӣ ва зеҳнии камтарро талаб мекунанд, иборат аст.

Инноватсия дар таълим ҳамчун раванди такмили технологияҳои педагогӣ, маҷмуи методҳо, усулҳо ва воситаҳои таълим фаҳмида мешавад. Агар омӯзгор барои пешравӣ саъй кунад, фаъолияти худро ба самти беҳтар тағйир додан хоҳад, пас ин равандро аллакай инноватсия (навоварӣ, навгонӣ) донистан мумкин аст.

Инноватсия (англ. Innovation – навоварӣ) – ҷорӣ намудани шакл ҳо, усулҳо ва малакаҳои нав дар соҳаи таълим, маориф ва илм мебошад. Аслан, ҳар як навоварии иҷтимоию иқтисодӣ, дар ҳоле ки он ҳанӯз оммавӣ нагардидааст, инноватсия дониста мешавад. Хусусиятҳои маориф дар ибтидои ҳазораи сеюм нисбат ба истифодаи технологияҳои гуногун талаботи махсусро ба миён мегузорад, зеро маҳсули меҳнати онҳо ба одамони зинда нигаронида шудааст ва дараҷаи амалишавии технологияи таълимиро ҳеҷ гоҳ бо технологияи истеҳсолоти саноатӣ муқоиса кардан мумкин нест. Аз ин лиҳоз, дар баробари технологиякунонии фаъолияти таълимӣ раванди гуманизатсияи он низ ногузир аст, ки ҳоло дар чаҳорчӯби равиши шахсият – фаъолият бештар паҳн шуда истодааст.

«Равандҳои амиқе, ки дар низоми маориф чӣ дар кишвари мо ва чӣ дар хориҷи кишвар ба амал меоянд, боиси ташаккули назария ва методологияи нави таълим ҳамчун назария ва методологияи таълими инноватсионӣ мегардад» [97, с. 23].

Технологияҳои инноватсионии таълим бояд ҳамчун василае баррасӣ шаванд, ки тавассути он шаклҳои нави таълим метавонанд дар амал татбиқ гарданд. Ҳадафи асосии технологияҳои инноватсионии таълим омода кардани шахс ба ҳаёт дар ҷаҳони доимо тағйирёбанда мебошад. Моҳияти чунин омӯзиш тамоюли раванди таълим ба неруи инсон ва татбиқи онҳо мебошад. Маориф бояд механизмҳои фаъолияти инноватсиониро инкишоф дода, роҳҳои эҷодии ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳимро дарёбад ва барои ба меъёр ва шакли мавҷудияти инсон табдил ёфтани эҷодкорӣ ҳамаҷиҳата мусоидат намояд. Мақсади навоварӣ тағйироти сифатӣ дар шахсияти хонанда дар муқоиса бо низоми анъанавӣ мебошад. Ин бо туфайли дар

фаъолияти касбӣ ҷорӣ намудани барномаҳои дидактикӣ ва таълимие, ки имрӯз дар амалия маълум нестанд имконпазир мегардад ва ин маънои рафъи бухрони педагогиро дар назар дорад.

Рушди маҳорати ҳавасмандгардонии фаъолиятҳо, мустақилона кор кардани иттилооти гирифташуда, ташаккули тафаккури эҷодии ғайримуқаррарӣ, рушди хонандагон тавассути ошкор кардани ҳадди аксар қобилиятҳои табиии онҳо бо истифода аз дастовардҳои навтарини илм ва амалия ҳадафҳои асосии инноватсия мебошанд.

Фаъолияти инноватсионӣ дар таълим ҳамчун амалияи аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳамиятнок, ки ба такмили маънавии шахс нигаронида шудааст, дониста мешавад ва аз он сабаб муҳим аст, ки он метавонад тағйир додани ҳамаи намудҳои амалияро дар ҷомеа таъмин намояд.

Бо дарназардошти гузариш ба ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ ва рушди дониш, дар бораи мутобиқати таҳсилот ба ниёзҳои иҷтимоию иқтисодии имрӯзу оянда метавон гуфт, ки агар навсозии он на танҳо ва на он қадар ба ташкили навгонӣ асос ёбад, балки дар бораи тағйироти моҳият – мазмун ва технологияи тайёр кардани кадрҳо ва таҳқиқоти илмӣ сухан меравад. Маориф ҳамчун муассисаи иҷтимоие, ки неруи зеҳнии кишварро дубора тавлид мекунад, бояд қобилияти пешбурди рушд, ҷавобгӯйи манфиатҳои ҷомеа, фарди алоҳида ва корфармои боэътимод дошта бошад.

Истифодаи технологияи информатсионӣ ва иртиботӣ имкон медиҳанд, ки раванди ҷустуҷӯ ва интиқоли иттилоот ба таври назаррас суръат бахшад, хусусияти фаъолияти ақлонӣ тағйир дода шуда, меҳнати ҷисмонии инсонро техника иваз намояд. Исбот шудааст, ки сатҳи рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотию иртиботӣ дар фаъолияти истеҳсолӣ муваффақияти ҳар як ширкатро муайян мекунад. Асоси технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ системаҳои иттилоотӣ ва телеиртиботӣ мебошанд, ки дар воситаҳои компютерӣ васл шудаанд ва захираҳои иттилоотӣ ва воситаҳои техникӣ ва нафисе мебошанд, ки нигоҳдорӣ, коркард ва интиқоли иттилоотро ба масофаи дур таъмин мекунанд.

Мактаби муосир бояд як минбари пешрафта аз нигоҳи технологияҳои иттилоотӣ, маконе гардад, ки дар он инсон на танҳо

донишҳои заруриро мегирад, балки ба рӯҳияи ҷомеаи муосири иттилоотӣ ворид шуда тавонад. Бе истифодаи технологияҳои иттилоотию иртиботӣ (ТИК) муассисаи таълимӣ наметавонад мақоми инноватсиониро дар соҳаи маориф доро бошад.

«Ниҳоят, муассисаи таълимӣ дар он сурат инноватсионӣ ҳисобида мешавад, ки дар раванди таълим навовариҳои ташкилӣ, дидактикӣ, техникӣ ва технологиро васеъ ҷорӣ намуда, дар ин замина ба баланд шудани суръат ва ҳаҷми воқеии азхудкунии дониш ва сифати омодасозии мутахассисон ноил гардад» [14, с. 28].

Калимаи «инноватсия дар миёнаҳои асри XVII пайдо шуда, маънои воридшавии нав ба як минтақаи муайян, ба он ҷобаҷо кардан ва тавлиди як қатор дигаргуниҳо дар ин ё он соҳаро дорад. Инноватсия, аз як тараф, раванди навоварӣ, татбиқ, амалӣ намудан ва аз тарафи дигар, ин фаъолияти пешравандаи навоварӣ ба амалияи муайяни иҷтимоӣ мебошад.

Таълим – ин роҳ ва шакли комил шудани шахс аст. Моҳият ва мақсади таълими нав инкишофи ҳақиқии салоҳияти умумии инсон, ташаккули тарзу усулҳои универсалии фаъолият ва тафаккур мебошад. Мафҳуми муосири «таълим» бо тафсири истилоҳот ба монанди «омӯзиш», «тарбия», «маориф», «маърифат», «инкишоф» алоқаманд аст. Аммо гарчанде ки калимаи «таълим» бо маърифат алоқаманд бошад ҳам, маънои васеътар дорад.

Маънои истилоҳи «таълим» – ро ҳамчун исм аз феъли «шакл» ба маънои «эҷод кардан», «шакл кардан» ё «таҳия кардан» чизи нав медонанд. Эҷоди чизи нав инноватсия аст. Гузариш ба усулҳои интерактивии таълим ва технологияҳои воқеӣ захираҳои бузурги телекоммуникатсиониро талаб мекунад, ки метавонанд пайвасти зарурии иштирокчиёни раванди таълимро таъмин кунанд. Дастгирии технологияҳои навтарин, маҳсулнокии баланди таҷҳизоти телеком муникатсионӣ ва фарох маҷрои шабакаҳои интиқоли маълумотро васеъ мегардонанд.

Навгонӣ ё навоварӣ хоси ҳама гуна фаъолияти касбии инсон буда, аз ин рӯ, табиист, ки мавзуи омӯзиш, таҳлил ва татбиқ мегардад. Инноватсия

худ аз худ ба вуҷуд намеояд, вай натиҷаи таҳқиқоти илмӣ, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорони алоҳида ва тамоми коллективҳо мебошанд. Ин раванд стихиявӣ шуда наметавонад, онро идора кардан лозим аст. Дар шароити стратегияи инноватсионии раванди ягонаи педагогӣ нақши директори мактаб, омӯзгорон ҳамчун интиқолдиҳандагони бевоситаи равандҳои инноватсионӣ хеле меафзояд. Бо ҳама гуна технологияҳои таълим: дидактикӣ, компютерӣ, мушкилот, модулӣ ва ғайра амалӣ намудани вазифаҳои пешбари педагогӣ ба зиммаи омӯзгор боқӣ мемонад.

Бо ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар раванди таълим омӯзгор вазифаҳои мушовир, машваратчӣ, мураббиро бештар ба зимма мегирад. Ин аз омӯзгорон талаб мекунад, ки омодагии махсуси психологию педагогӣ дошта бошанд, зеро дар фаъолияти касбии омӯзгор на танҳо донишҳои махсуси фаннӣ, балки донишҳои муосири соҳаи педагогика ва психология, технологияи таълиму тарбия низ талаб карда мешаванд. Дар ин замина омодагӣ ба дарк, баҳогузорӣ ва татбиқи навовариҳои педагогӣ ташаккул меёбад.

«Мафҳуми «инноватсия» маънои навоварӣ, навгонӣ, тағйиротро дорад; навоварӣ ҳамчун восита ва раванди ҷорӣ намудани чизи навро дар бар мегирад. Дар робита ба раванди педагогӣ навоварӣ маънои дар мақсад, мазмун, усул ва шаклҳои таълиму тарбия ҷорӣ намудани чизи нав, ташкили фаъолияти муштараки омӯзгор ва хонандаро дорад» [33]. Ҳ ангоми дарки моҳияти равандҳои инноватсионии таълим ду масъалаи муҳиммтарини педагогика – мушкилоти омӯхтан, ҷамъбаст намудан ва паҳн кардани таҷрибаи пешқадами педагогӣ ва дар амал татбиқ намудани дастовардҳои илми психологию педагогӣ ба назар мерасад. Аз ин рӯ, субъекти инноватсия, мазмун ва механизмҳои равандҳои инноватсионӣ бояд дар ҳамбастагии ду раванди ба ҳам алоқаманд, ки то ҳол дар алоҳидагӣ баррасӣ мешаванд, қарор гиранд. Натиҷаи равандҳои инноватсионӣ бояд истифодаи навовариҳои ҳам назариявӣ ва ҳам амалӣ ва ҳам он чизе бошад, ки дар чорроҳаи назария ва амалия ташаккул меёбанд. Ҳамаи ин аҳаммияти фаъолияти идоракуниро дар офаридан,

инкишоф додан ва истифода бурдани навигариҳои педагогӣ таъкид мекунад. Аз ин рӯ, гап дар он аст, ки омӯзгор метавонад ҳамчун муаллиф, таҳиягар, муҳаққиқ, истифодабаранда ва тарғибгари технологияҳои нави педагогӣ, назарияҳо, мафҳумҳо баромад кунад. Идоракунии ин раванд интихоби мақсаднок, баҳогузорӣ ва дар фаъолияти худ татбиқ намудани таҷрибаи ҳамкорон ё ғояву усулҳои нави пешниҳодкардаи илмро таъмин менамояд.

Зарурати самти инноватсионии фаъолияти педагогиро дар шароити муосири рушди ҷомеа, фарҳанг ва маориф як қатор ҳолатҳо муайян мекунанд. Аввалан, дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодии ба амаломада навсозии куллии низоми маориф, методология ва технологияи ташкили раванди таълимро дар муассисаҳои таълимии навъҳои гуногун тақозо менамояд. Самти инноватсионии фаъолияти омӯзгорон ва мураббиён, ки эҷод, инкишоф ва истифодаи навовариҳои педагогиро дар бар мегирад, ҳамчун воситаи навсозии сиёсати таълим баромад мекунад.

Сониян, пурзӯр намудани гуманизатсияи мазмуни таълим, пайваста тағйир додани ҳаҷм ва таркиби фанҳои таълимӣ, ҷорӣ намудани фанҳои нави таълимӣ, ҷустуҷӯйи доимии шаклҳои нави ташкилӣ ва технологияи таълимро тақозо мекунад. Дар ин шароит нақш ва нуфузи донишҳои педагогӣ дар муҳити таълим хеле меафзояд.

Сеюм, ин тағйир ёфтани хусусияти муносибати омӯзгорон ба худи далели аз худ кардан ва татбиқ намудани навигариҳои педагогӣ мебошад. Дар шароити танзими қатъии мазмуни раванди таълим омӯзгор на танҳо дар интихоби мустақилонаи барномаҳои нав, китобҳои дарсӣ, балки дар истифодаи методу усулҳои нави фаъолияти педагогӣ низ маҳдуд буд. Агар пештар фаъолияти инноватсионӣ асосан ба истифодаи навовариҳои аз боло тавсияшуда амалӣ шуда бошад, ҳоло он хусусияти интихобӣ ва ҷустуҷӯйӣ пайдо мекунад. Аз ин рӯ, як самти муҳим дар фаъолияти роҳбарони мактабҳо ва мақомоти маориф таҳлил ва баҳодиҳии навигариҳои педагогии омӯзгорон, фароҳам овардани шароит барои бомуваффақият инкишоф ва татбиқи онҳо мебошад.

Чорум, ба муносибатҳои бозорӣ ворид шудани муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ташкили муассисаҳои таълимии типи нав, аз ҷумла муассисаҳои ғайридавлатӣ, вазъи воқеии рақобатпазирии онҳоро ба вуҷуд меорад.

Ҳамин тариқ, маориф аллакай як навоварист. Омӯзгор дар таълими инноватсионии мазкур технологияҳоро истифода бурда, раванди таълиму тарбияро мукаммалтар, ҷолибтар, бойтар мегардонад. Ҳамгироии фанҳои ҷомеашиносӣ барои ташаккули ҷаҳонбинии ягона ва дарки навоварӣ зарур буда, ҷорӣ шудани ТИК дар раванди таълиму тарбия ин ҷараёнро метезонад.

Тағйироти инноватсионии шароит ва фаъолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми маориф инъикос меёбад. Имрӯз барои ҷомеа шахсе лозим аст, ки донишу малакаи худро эҷодкорона ба кор бурда тавонад, фаъолиятҳоро то ҳадде тағйир дода тавонад, ки онҳо самараноктар гарданд. Дар натиҷа дар марҳалаи ҳозираи инкишофи маориф зарурияти нав кардани усул, восита ва шаклҳои ташкили таълим ба миён омад. Мушкилоти мазкур ба таҳия ва татбиқи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим алоқаманд аст. Навсозии таълим истифодаи усулу шаклҳои ғайрианъанавии ташкили таълим, фароҳам овардани чунин шароити педагогии таълимро талаб мекунад, ки ба инкишофи оптималии фаъолияти маърифатӣ ва мустақилияти эҷодии хонандагон мусоидат намояд.

1.3. Моҳияти назарию амалии истифодаи технологияи инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик ҳамчун омили муҳим дар самаранок сурат гирифтани болоравии сифати таълим

Тағйироти сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ, ки дар ҷомеаи муосир ба амал меоянд, дар назди системаи маориф вазифа мегузорад, ки имрӯз хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ бояд дорои салоҳияти ҷавобгӯйи талаботи замон ба воя расанд. Ин вазифа махсусан ба чунин фанни мактабӣ, монанди таърихи халқи тоҷик низ дахл дорад.

Таърих калимае аст, ки мо онро қариб ҳар рӯз ва дар шароитҳои гуногун, чун қоида, дар бораи аҳаммияти он фикр накарда, истифода мебарем. Таърихи инсон, таърихи ҷамъият, таърих ҳамчун илм, таърих ҳамчун фанни таълимӣ. Мақсад аз омӯзиши таърих чист?

«Яке аз беҳтарин роҳҳое, ки инсонро хирадманд мекунад, –навишта буд таърихшиноси асри XV – и фаронсавӣ Филипп де Коммин, – мутолиаи таърихи қадим, омӯхтани воқеаҳои гузашта ва намунаҳои пешгузаштагони мо, ки чӣ гуна рафтори оқилона, амал кардан ва аз чӣ худро эҳтиёт кардан лозим аст, мебошад» [97, с. 46].

Бо омӯзиши гузашта, мо дар бораи давраи ҳозира маълумот мегирем ва ояндаро бо ақли худ қабул хоҳем кард. Ин аллакай рӯй додааст: дар лаҳзаҳои махсусан муҳимми таърих барои одам ба таҷрибаи гузашта муроҷиат кардан маъмул аст, то аз он дарси муайяне гирад. Маҷрои таърих моро ба куҷо мебарад? Рӯзи оянда моро чӣ интизор аст?

Таҷрибаи таърих ба воқеияти имрӯза баҳои маънавӣ дода, мувофиқи он рафторро муайян мекунад. Таърих на танҳо ва на он қадар аз ёд кардани далелҳо, воқеаҳо, санаҳо, балки инкишофи тафаккури таърихӣ, қобилияти дарк намудани мавқеи одами гузашта, дарк кардани он, ки барои чӣ, ё бо кадом сабабҳо ин ё он воқеаи таърихӣ ба амал омадааст. Ва муҳимтар аз ҳама, бо дарназардошти таҷрибаи наслҳои гузашта насли навраси имрӯза бояд тавонад дар фазои муосири иттилоотӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсӣ мавқеи худро муайян карда тавонад.

«Омӯзгорон дарк мекунанд, ки таърих ҳамеша ба мушкилоти мураккаби сиёсӣ, ҳуқуқӣ, миллӣ ва ғайра оварда мерасонад, бинобар ин онҳо ҳамеша дар ҷустуҷӯйи ақидаҳои нав барои таълими фанни худ ҳастанд» [112, с. 32].

Тамоюл ба ҳадафҳои нави таълим, гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим на танҳо тағйир додани мазмуни фанҳои омӯхташаванда, балки усулу шаклҳои ташкили раванди таълим, фаъол гардонидани хонандагон дар рафти дарс, ба ҳаёти воқеӣ наздик кардани мавзуъҳои омӯхташуда ва ҷустуҷӯйи роҳҳои ҳалли мушкилоти ба миёномадаро тақозо мекунад.

Амалия нишон медиҳад, ки дониши технологияҳои педагогӣ ҳеҷ вақт кофӣ нестанд ва онҳо бояд пайваста тағйир ёфта, нав гарданд, то ки аз талаботи ҷомеаи тағйирёбанда қафо намонанд ва дар муддати хело кӯтоҳ татбиқ карда шаванд.

Соли панҷум аст, ки оид ба мушкилоти истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик барои баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба омӯзиш ва баланд бардоштани сифати таълим таҳқиқоти илмӣ бурда истода, ба хулосае омадем, ки технологияҳои педагогии анъанавӣ, ки дар дарс ва корҳои берунназсинфӣ истифода мешаванд ба такмил додани дониши амалӣ, омӯзонидани қоидаҳои мубоҳиса, малакаҳои муошират, рушди тафаккури таҳлилӣ, рушди малакаҳо дар таҳия ва арзёбии алтернативаҳо мусоидат карда наметавонанд.

Аммо бо истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ, муаллим бояд дар хотир дошта бошад, ки воситаҳои техникии таълимӣ ҳарчанд мавқеи онҳо хеле назаррас бошад ҳам, дар раванди таълим ва ба хонандагон додани дониш ҷойи омӯзгорро иваз намекунанд, балки танҳо нақши ёрирасониро иҷро мекунанд.

Ҳангоми истифодаи технологияҳои анъанавӣ дар машғулият ҳои гуногуни таълимӣ ҳалли пайдарпайии масъала ё машқҳои муайяншуда бо истифода аз маводи таълимии назариявии пешакӣ азхудкардашуда иҷро карда мешавад. Аммо ҳангоми истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ нақши усулҳои фаъоли таълим назаррас буда, принсипи моделсозӣ васеъ истифода мегардад. Дар ин усул принсипи ҳамшарикӣ татбиқ мегардад. Омӯзгор дар усули инноватсионӣ аз нақши маълумотдиҳанда ба ташкилотчӣ мегузарад. Истифодабарии технологияҳои муосири таълимӣ ба воситаи гузаронидани чорабиниҳои зерин ифода мегардад: муаммоҳои таълимӣ, фаъолияти хонандагон дар иҷрои нақшҳо, намоишҳои видеоӣ ва телевизионӣ, ҳалли масъалаҳо дар ҳолатҳои мушаххас ва ғайра.

Дуруст аст, ки бисёре аз инноватсияҳо аз ҷумла, навовариҳои методӣ имрӯз бо истифодаи усулҳои интерактивии таълим алоқаманданд. Мо унсурҳои омӯзиши интерактивиро аллакай дар асарҳои В. А. Сухомлинский, дар байни муаллимони навовар Ш. А. Амонашвили, В. Ф. Шаталов, С. Н. Лисенкова ва дигарон мебинем, аммо методологияи онҳо аз қоида истисно буд [139]. Имрӯз, омӯзиши интерактивӣ дар ҳама ҷо паҳн шудааст. Калимаи «интерактивӣ» (англисӣ) аз калимаи «interact» аст, ки дар он «inter» мутақобила аст ва «act» амал кардан (ҳамкорӣ) аст. Ин маънои онро дорад, ки усули интерактивии таълим аз ҳамкории доимию фаъоли ҳамаи хонандагон ва омӯзгор дар раванди таълим иборат аст.

Омӯзиши интерактивӣ шакли махсуси ташкили фаъолияти маърифатӣ мебошад. Мувофиқи он раванди таълим тавре сурат мегирад, ки қариб ҳамаи хонандагон дар раванди омӯзиш иштирок мекунанд, онҳо имконият пайдо мекунанд, он чизеро, ки медонанд ва фикр мекунанд, фаҳманд ва андеша кунанд. Фаъолияти муштараки хонандагон дар раванди таълим, азхудкунии маводи таълимӣ маънои онро дорад, ки ҳар як хонанда дар ҷараёни омӯзиш саҳми худро мегузорад, мубодилаи дониш, афкор, тарзи фаъолият ба вуҷуд меояд. Ин дар фазои хайрхоҳӣ ва дастгирии ҳамдигар ба амал меояд. Хонандагон имкон пайдо мекунанд, ки на танҳо донишҳои нав гиранд, балки малакаҳои муоширатиашонро инкишоф дода, қобилияти гӯш кардани андешаи дигарон, баррасӣ кардан ва баҳо додан ба нуқтаи назари гуногун, иштирок дар мубоҳисаҳо ва якҷоя қабул намудани қарорро ёд гиранд. «Имкониятҳои тарбиявии шаклҳои интерактивии таълим хело назаррасанд, қайд мекунад В. Г. Богин. Онҳо дар барқарор кардани робитаҳои эҳсосӣ байни хонандагон саҳм мегузоранд, хонандагон кор кардан дар дастаро ёд мегиранд, сарбории асабии мактаббачагонро рафъ мекунанд, барои эҳсоси амният, ҳамдигарфаҳмӣ ва муваффақияти худи онҳо мусоидат мекунанд» [10, с. 46].

Омӯзиши интерактивӣ истифодаи шаклҳои махсуси ташкили фаъолияти маърифатиро тақозо мекунад ва ҳадафҳои комилан мушаххас ва пешбинишавандаро ба миён мегузорад. Масалан гирем, фароҳам овардани

шароити мусоиди таълим ва ҷалби хонандагон ба ҳамкории омӯзишӣ, ки худи раванди таълимро самаранок мегардонад.

Доир ба ин масъала фикри қавӣ вуҷуд дорад, ки дарси инноватсионӣ дар заминаи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим ва тарбия ташаккул ёфтааст. Ин қисман дуруст аст, аммо нақши асосиро дар таҳияи шакли нави дарс тағйирот дар системаи маориф дар солҳои охир бозидааст.

Аввалан, ҳаҷми маълумоти нав аз соҳаҳои гуногуни илм ва сарчашмаҳои гуногун: фалсафа, таърих, география, адабиёт, психология, сотсиология, технологияи истеҳсолот, иқтисодиёт, забонҳои хориҷӣ зиёд шуда истодааст. Кадом қисми ин ё он илмҳоро ба кӯдакон пешниҳод кардан лозим аст? Онҳо дар куҷо ва чӣ гуна метавонанд маълумоти зарурии худро интихоб кунанд, ки қариб ҳар рӯз мундариҷа ва аҳаммияти ҳар кадоми онҳо тағйир меёбад? Ин саволҳо чунин вазифаҳоро ба миён гузоштанд – ба мактаббачагон омӯхтани қобилияти ҷустуҷӯйи иттилооти зарурӣ, муайян кардани мақсади истифода ва паҳн кардани он, фарқ кардани навъи маълумот ва ғайраҳо зарур аст.

Дуюм, шароити ташкили раванди таълиму тарбия: мавқеи муассиса, стандарти давлатӣ, нақшаҳо ва барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, шаклҳои таҳсил (рӯзона, ғоибона, шабона, экстернат, оилавӣ); бо воситаҳои техникӣ ҷиҳозонидани синфхонаҳо тағйир ёфта истодааст.

Саввум, талабот ба салоҳияти касбии омӯзгорон ва равишҳо ба таълим тағйир ёфт. Айни замон, масъалаҳои зерин дар раванди таълим: саломатии кӯдак; хусусиятҳои психологӣ, педагогӣ ва синну солии ӯ; мутобиқшавӣ ба оянда, синф, мактаб, талаботи муаллимон ва ҳоказо ба мавзуи мубрами рӯз табдил меёбанд.

Дар муқоиса бо таълими анъанавӣ, дар таълими интерактивӣ робитаи мутақобилаи омӯзгор ва хонандагон тағйир меёбад: фаъолияти омӯзгор ҷойи худро ба фаъолияти хонандагон медиҳад ва вазифаи муаллим аз фароҳам овардани шароит барои ташаббус иборат мегардад.

Раванди инноватсионӣ дар бахши инноватсия муҳим ва асосӣ аст. Дар падидаҳо ва равандҳои воқеии иҷтимоӣ – фарҳангӣ технологияҳои

алтернативӣ (инноватсионӣ) ҷойи махсусро ишғол мекунанд. Маҳз онҳо пешравиро дар соҳаҳои гуногуни маданият, маориф, санъат, ҳунарҳои ҳалқӣ бебозгашт, муташаккилона, мунтазам тағйир ёфтан, нав кардани баъзе намудҳои фаъолияти иҷтимоию фарҳангӣ таъмин менамоянд. Дар баробари ин, шарти асосии пайдоиш ва рушди технологияҳои инноватсионӣ дар муҳити иҷтимоӣ – фарҳангӣ ҳамеша таҳияи шумораи бештари ғояҳои эҷодӣ буд ва боқӣ мемонад. Бинобар ин, ҳар яке аз технологияҳои иҷтимоӣ – фарҳангӣ, ки аз ҷониби умум пазируфта шудааст, агар он бешубҳа унсурҳои нав дошта бошад ва аз рӯйи самт ва хусусияти худ метавонад, муносибатҳои анъанавиро ба самти беҳтар тағйир диҳад ва муносибату мавқеи иштирокчиён, ҳадафҳо, мундариҷа, шакл ва усулҳои таълимро пурра ё қисман тағйир диҳад, бешубха метавонанд технологияи инноватсионӣ номид. Мактабҳои муаллифии фарҳангшиносӣ, ки дар педагогика, психология ва этика маъруфанд, даҳсолаҳо ба вуҷуд омадаанд ва имрӯз, чун қоида, дар ҳамбастагии мафҳумҳои ҷаҳонбинӣ бо технологияҳои инноватсионӣ арзи вуҷуд мекунанд. Ҳамин тавр, масалан, педагогикаи Валдорф, ки онро технологияҳои таҳиякунанда, ташкил медиҳанд, аз фалсафаи Р. Штайнер бармеоянд. Ба таври васеъ маълум аст, чунин мактабҳои фарҳангши носӣ, монанди «Системаи дидактикии таълим» – и Л. В. Занков «Системаи инкишофи маориф» – и Д. Б. Элконин ва В. В. Давидов, барномаи «Инкишоф» – и А. В. Запорожетс ва Л. Венгер, «Назарияи омӯзиши фаъолият» – и П. Я. Галперин ва Н. Ф. Тализин, «Мактаби муколамаи маданиятҳо» – и В. С. Библер мавҷуданд [101]. Ба ҳамаи ин ва дигар мактабҳо рафъи параллелизми илмию амалие, ки солҳои зиёд вуҷуд дошт, хос аст: назария – алоҳида, технология – алоҳида. Ҳарчанд инсоният ҳамеша бо навовариҳои иҷтимоӣ сару кор дошт, дар баробари рушд ва густариши соҳаи иҷтимоӣ – фарҳангӣ навовариҳои иҷтимоӣ – фарҳангӣ нисбатан ба наздикӣ пайдо шуданд. Мисли дигар ҷойҳо, дар муҳити ичтимоию фарҳангӣ, навоварӣ бо қобилияти васеъ кардани идеяҳои муқаррарӣ, аксаран дар реҷаи муқарраршуда, услуб ва ритми фаъолият тағйироти куллӣ ворид кардан хос аст. Ин ногузир ба он оварда мерасонад, ки раванди дар ҳаёти ҳаррӯзаи мактаб, клуб, телевизион

ё театр ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ барои ҳама ҳеҷ гоҳ осон ва деринтизор нест.

Зарурати навоварӣ ҳамеша дар робита бо зарурати ворид намудани тағйирот ба низоми мавҷудаи иҷтимоию фарҳангӣ ба миён меояд. Инноватсия ҳамеша ё қариб ҳама вақт навоварӣ аст, он тағйироти мақсаднокест, ки унсурҳои нави устуворро ба муҳити иҷтимоӣ – фарҳангӣ ворид мекунад. Ин ҳамеша аз ҳаддҳои машҳур ва дар амалияи ҷамъиятӣ эътирофшудаи фарҳанг, маориф ва санъат берун мебарояд. Дар робита ба соҳаи иҷтимоию фарҳангӣ мафҳуми «навоварӣ» хусусияти гуногун дорад.

Худи раванди таҳия ва дар амал ҷорӣ намудани навоварӣ ҳамчун фаъолияти мақсаднок, аз ҷиҳати илмӣ асоснок амал мекунад, ки ба тағйир додани вазъи иҷтимоӣ – фарҳангӣ, эҷоди маҳсулоти нави фарҳангӣ, молу хизматрасонӣ, эҷодкорона инкишоф додани объектҳо, равандҳо ва технологияҳои мавҷуда нигаронида шудааст. Технологияҳои инноватсионӣ ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти иҷтимоию фарҳангӣ мусоидат мекунанд. Асоси онҳо ҳамеша мавҷудияти мушкилоти мушаххаси эҷодӣ,ташкилӣ, иҷтимоӣ – психологӣ, мушкилот ва вазъияти проблемавӣ мебошад, ки ҳамчун як шарти зарурии истифодаи ҳалли ғайрианъанавӣ, навоварона хизмат мекунад. Илова бар ин, ташаббусҳо ва технологияҳои инноватсионии созанда дар соҳаи фарҳанг, ҳаёти рӯзмарра ва маориф ба худташкилдиҳӣ ва ҳамкории зичи байни субъектҳои манфиатдори фаъолияти иҷтимоӣ –фарҳангӣ, сохторҳои ҷамъиятӣ ва тамоми аҳолӣ мусоидат мекунанд.

Навоварӣ ҷанбаҳои гуногуни истеҳсолоти иҷтимоию фарҳангиро фаро мегирад ва аз ин рӯ, ба соҳаи иқтисодӣ ва моддӣ – технологӣ, ҳуқуқӣ ва идоракунӣ, педагогӣ, ташкилӣ ва методӣ тақсим мешавад. Бо вуҷуди ин, аз ҷиҳати технологӣ сохтори ҳар кадоме аз равандҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ, маориф, санъат ва ғайра ҳатман аз ду қисм иборат аст: 1) бавуҷудоии ин ё он навоварӣ, восита, усул. 2) истифодаи имкониятҳои иқтидори ин навоварӣ. Моҳияти технологияҳои алтернативӣ, ки дар соҳаи иҷтимоӣ – фарҳангӣ истифодашаванда дар бисёр мавридҳо ин пурра рад кардани ҳам асосҳои анъанавии консептуалии раванди

иҷтимоию фарҳангӣ (иҷтимоию фалсафӣ, психологӣ) ва ҳам принсипҳои ташкилӣ, мазмун ва методологии аз тарафи умум эътирофшуда мебошад. Инчунин иваз кардани онҳо бо дигар усулҳои алтернативӣ (инноватсионӣ) мебошад. Технологияҳои инноватсионӣ дар соҳаи иҷтимоӣ – фарҳангӣ ҳамеша робитаи мустаҳкам ва пурраи анъанаҳо ва навовариҳоро дар назар доранд.

Илова бар ин, ҳар як технологияи инноватсионӣ дорои аҳаммияти омилҳои ҳамроҳкунанда аст. Аз ҷумла, назорати ҷамъиятӣ ва маъмурӣ аз болои ёрӣ расондан ба ҷорӣ намудани технология, таъмини ошкорбаёнӣ, омӯхтани таҷрибаи ватанӣ ва хориҷӣ дар ин ё он соҳа, инчунин ба назар гирифтан ва омӯхтани талаботи муҳити атроф ба навовариҳои ичтимоиву маданӣ ва механизми татбиқи навоварӣ шарт ва зарур аст.

Бо мақсади дарки амиқи моҳияти технологияҳои инноватсионӣ дар фаъолияти иҷтимоӣ – фарҳангӣ гурӯҳи олимон сохтори консепсияеро пешниҳод карданд, ки онро «сикли рушди инноватсия» меноманд. Нақшаи намунавии рамзгузорӣ барои татбиқи технологияи инноватсионӣ пайдарпайии иҷрои амалҳои зеринро дар бар мегирад.

Пайдоиши идеяи инноватсионӣ, расмикунонии он, нишон додани ном, моҳияти мухтасар ва нишондиҳандаи минтақаи имконпазири паҳншавӣ ва татбиқи он дар муҳити иҷтимоию фарҳангӣ мебошад. Дар ин марҳала иртибот бо дигар пешниҳодҳои инноватсионӣ сурат мегирад, ҷанбаҳои воридшавӣ ба муҳити беруна васеъ мегардад, идеяҳои нав ба вуҷуд меоянд, фикру мулоҳизаҳо таъмин мегарданд, тамоми давраи пайдоиш ва татбиқи технологияи инноватсионӣ дарк мегардад.

Истилоҳи инноватсия дар таълим ва инноватсияи педагогӣ, ки ҳамчун муродиф истифода мешаванд, аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуда, ба истилоҳи педагогика ворид карда шуданд. Инноватсияи педагогӣ – навгонӣ дар фаъолияти педагогӣ, тағйироти мазмун ва технологияи таълиму тарбия бо мақсади баланд бардоштани самаранокии онҳо равона карда шудааст. Ҳамин тариқ, раванди инноватсионӣ аз ташаккул ва рушди мазмун ва ташкили чизи нав иборат аст. Дар маҷмуъ раванди инноватсионӣ мафҳуми фаъолияти маҷмуӣ оид ба офариниш (таваллуд,

инкишоф), таҳия, истифода ва паҳн намудани инноватсияҳо фаҳмида мешавад. Зарурати ислоҳоти соҳаи маориф, ки бо омилҳои гуногуни рушди иҷтимоӣ ба миён омадаанд, равандҳои инноватсионии маорифро ба вуҷуд меорад. Онҳо дар ҳамаи сатҳҳои ин фаъолият сурат гирифта, бо як амали бисёрҷониба тавсиф карда мешаванд, ки боиси таъсиси системаҳои таҳсилоти муттасил дар кишварҳои гуногун, ҷорӣ намудани технологияҳои нав, пеш аз ҳама компютерҳо, ҷустуҷӯйи моделҳои оптималии фаъолияти идоракунӣ ва навсозии мазмуни таълим мегарданд. Барои таъмини сифати таълим сатҳи муносиби фарҳангӣ ва шаклҳои фаъолият, инчунин тартиби интиқоли онҳо зарур аст. Чунин мешуморанд, ки амалигардонии фаъолияти педагогӣ ва санъати педагогӣ дар натиҷаи тайёр кардани муаллимон дар институтҳои педагогӣ, дар рафти бозомӯзии онҳо дар институтҳои такмили ихтисос, дар кори илмию методии муассисаи таълимӣ ба амал бароварда мешавад.

Имрӯз дар муассисаҳои таълимӣ таҷрибаи ташкили дарсҳои кушоду намунавӣ, машғулиятҳо, чорабиниҳои беруназсинфӣ ва дигар шаклҳои фаъолияти муаллимон васеъ паҳн шудааст. Аммо ин кафолати он нест, ки оё чунин «намоишҳо» таҳия ва паҳн кардани моделҳои воқеии фаъолиятро кафолат медиҳанд, ки кадом механизмҳо дар заминаи рушди он қарор доранд?

Дар муассисаҳои таълимӣ бо назардошти тамоюлҳои навтарини таълим технологияҳои муосири таълим (усулҳои интерактивӣ) истифода мешаванд. Бисёре аз муаллимон қайд мекунанд, ки истифодаи равишҳои ояндадор ва технологияҳои таълимӣ дар дарсҳои фанҳои гуногун метавонад дарки маводи таълимиро аз ҷониби хонандагон ба таври назаррас беҳтар гардонад.

Технологияи таълими интерактивиро метавон ҳамчун маҷмуи усулҳои мутақобилаи байни субъекти раванди таълиму тарбия – омӯзгор ва хонандагон муайян кард, ки татбиқи пайвастаи онҳо барои рушди онҳо шароити мусоидро фароҳам меорад. Технологияи таълими интерактивӣ метавонад дарси алоҳида ё машғулияти беруназсинфӣ бошад. Ҳамзамон метавон бо истифодаи технологияи интерактивӣ силсиладарсҳо ё кулли

дарсҳо оид ба ин ё он фан гузаронида шавад. Маънои мафҳуми «усулҳои интерактивӣ» аз таърифҳои мафҳумҳои «метод» ва «интерактивӣ» (ҳамкорӣ) иборат аст. Метод дар педагогика ҳамчун роҳи ҳамкории мақсадноки омӯзгор ва хонанда барои ҳалли масъалаҳои педагогӣ, фаҳмида мешавад. Зери мафҳуми «таъсири мутақобила» ду истилоҳро ҷудо кардан мумкин аст: «байни» – байни; «амал» – фаъолнокии баланд. Ҳамин тариқ, муоширатро метавон ҳамчун афзоиши фаъолияти байни касе шарҳ дод. Мафҳуми калидие, ки маънои усулҳои интерактивиро муайян мекунад, «ҳамкорӣ» мебошад. Муошırати мутақобила ҳамчун муошırати мустақими байнишахсӣ фаҳмида мешавад, ки муҳимтарин хусусияти он қобилияти шахс «қабул кардани нақши дигар» аст, тасаввур кунед, ки шарик ё гурӯҳи муошират ӯро чӣ гуна қабул мекунад ва мувофиқан вазъиятро шарҳ медиҳад ва амали худро тарҳрезӣ мекунад.

Ҳамкории педагогӣ раванди фаъолияти муштараки омӯзгор ва хонандагон буда, ҳамкории тарафайни иштирокчиён, фароҳам овардани имконияти робитаи шахсии байни онҳо; мавҷудияти ҳадафи умумӣ, натиҷаи пешбинишудаи фаъолият, ки ба манфиатҳои ҳама мувофиқат мекунад ва ба амалӣ шудани ниёзҳои ҳар як субъекти раванди таълиму тарбия мусоидат мекунад ва банақшагирӣ, назорат, ислоҳ ва ҳамоҳангсозии амалҳо; мубодилаи раванди ягонаи ҳамкорӣ, фаъолияти муштарак байни иштирокчиён; пайдоиши муносибатҳои байнишахсӣ ва ғайраҳо аломатҳои он ба ҳисоб мераванд. Ҳамкории педагогӣ ин табодули фаъолияти омӯзгор ва хонандагон мебошад, ки дар он фаъолияти яке аз онҳо фаъолияти дигареро (дигаронро) муайян мекунад. Усулҳои интерактивӣ ин ҳамкории мутақобилаи педагогӣ, таъсири мутақобилаи иштирокчиёни раванди педагогӣ тавассути призмаи шахсияти худ, таҷрибаи шахсии ҳаёт мебошанд. Ин раванди муоширати пуршиддати байни омӯзгор ва хонандагон мебошад (муаллим, субъекти фаъолияти касбии ӯ, хонандаро ба мавқеи субъекти фаъолияти таълимӣ мегузорад). Ҳамкории интерактивии педагогӣ бо дараҷаи баланди муоширати иштирокчиёни он, мубодилаи фаъолият, тағйирот ва гуногунии

намудҳо, шаклҳо ва усулҳои онҳо, инъикоси мақсаднок аз ҷониби иштирокчиёни фаъолияти онҳо ва ҳамкории ба амаломада хос аст. Ҳамкории интерактивии педагогӣ, татбиқи усулҳои интерактивии педагогӣ ба тағйир додан, такмил додани моделҳои рафтор ва фаъолияти иштирокчиёни раванди педагогӣ нигаронида шудааст. Таҳлили амалияи ҳамкории интерактивии педагогӣ имкон медиҳад, ки чунин хусусиятҳо ва воситаҳои пешбарандаи зерин муайян карда шаванд: муколама, фаъолияти гурӯҳӣ, эҷоди фикр, муносибатҳои байнисубъекти раванди таълиму тарбия, озодии интихоб, фароҳам овардани вазъияти комёб, мусбат ва некбинӣ дар баҳодиҳӣ, инъикос ва ғайра.

«Ҳамкории интерактивии педагогӣ алтернативаи педагогикаи анъанавӣ мебошад. Афзалиятҳои раванди педагогикаи интерактивӣ чунин хусусиятҳо ба монанди фаъолият, муошират, муколама, имкони баёни фикри худ барои иштирокчиён, эҷодкорӣ, инъикос ва ғайра мебошанд» [93, с. 163].

Таъсири педагогикаи анъанавӣ, ҳамчун педагогикаи авторитарӣ пеш аз ҳама ба татбиқи ҳатмии барномаи таълимӣ нигаронида шудааст.

Усулҳои интерактивиро аз рӯйи вазифаи пешбарандаашон дар фаъолияти мутақобилаи педагогӣ ба усулҳо тақсим кардан мумкин аст: фароҳам овардани фазои мусоид, ташкили муошират; ташкили мубодилаи фаъолият; ташкили фаъолияти равонӣ; ташкили эҷодкорӣ; ташкили фаъолияти инъикосӣ; ҳамгирой (бозиҳои интерактивӣ).

Усулҳои фароҳам овардани фазои мусоид, ташкили муошират аз ҷониби муаллим дар ибтидои ҳамкории муташаккили педагогӣ (дар аввали дарс, синф, корҳои беруназсинфӣ ва ғайра) барои зуд ба кори якҷоя ворид шудани ҳар як талаба амалӣ карда мешавад. Усулҳои ин гурӯҳ ба худфаъолиятии ҳар як талаба, мутобиқсозии конструктивии онҳо ба вазъияти ба вуҷуд омадаи педагогӣ мусоидат мекунанд. Усулҳои ташкили мубодилаи фаъолият маҷмуи кори якҷояи инфиродӣ ва гурӯҳии иштирокчиёни ҳамкории педагогӣ, фаъолияти муштарак ва таносуби фаъолияти омӯзгор ва хонандагонро дар бар мегирад. Хусусияти пешбарандаи ин усулҳо дар гурӯҳҳои эҷодӣ пайвастани хонандагон барои

фаъолияти муштарак ҳамчун шарти асосии рушди онҳо мебошад. Усулҳои ташкили маънӣ вазифаи пешбарандаи эҷоди мазмуни нави раванди педагогӣ аз ҷониби хонандагон ва омӯзгору хонандагон ба вуҷуд овардани маънои инфиродии ҳодиса ва предметҳои омӯхташуда, мубодилаи ин маъноҳо, ғанӣ гардонидани маънои инфиродии онҳоро доранд. Усулҳои ташкили фаъолияти равонӣ, аз як тараф, фазои мусоид ба вуҷуд оварда, ба сафарбар намудани неруи эҷодии хонандагон, ташаккули ҳавасмандии мусбати онҳо ба таълим мусоидат карда, аз тарафи дигар, ба фаъолияти фаъоли равонӣ, иҷрои амалиёти гуногуни равонӣ аз ҷониби хонандагон мебошад.

Усулҳои ташкили фаъолияти инъикосӣ ба худ таҳлил ва худбаҳодиҳии иштирокчиёни ҳамкории педагогӣ, фаъолият ва натиҷаҳои он нигаронида шудаанд. Усулҳои ин гурӯҳи технология ба хонандагон ва омӯзгор имкон медиҳанд, ки ҳолати инкишофи худро ислоҳ намуда, сабабҳои ин норасоиҳоро муайян кунанд. Усулҳои интерактивӣ роҳҳои ҳамкории омӯзгор ва хонандагон мебошанд, ки дар онҳо тамоми вазифаҳои пешбарии усулҳои интерактивӣ муттаҳид (муттаҳид) мебошанд.

Айни замон, бисёр муаллимон мехоҳанд воситаҳои технологияҳои муосири инноватсиониро ба раванди таълим дохил кунанд. Саволи дигар ба миён меояд, ки дар куҷо ва дар кадом вақт дарсҳоро дар компютерҳо гузаронидан лозим аст. Имрӯзҳо бисёр муассисаҳои таълимӣ синфхонаҳои компютерӣ доранд, аммо зиёд будани шумораи хонандагон ва сарбории омӯзгорон мушкилии ҷиддиро пеш овардааст. Дар мактабҳо барои ҳар як омӯзгор шароит фароҳам овардан зарур аст. Таъсиси муҳити иттилоотӣ ва таълимӣ зарурати воқеияти муосир мебошад.

Мусаллам аст, ки истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарсҳои намудҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик ба афзоиши таваҷҷуҳи хонандагон ба мавзуъ ва фаъол шудани фаъолияти онҳо, ташаккул додани малакаҳои кори мустақилона ва кор дар гурӯҳ, мусоидат мекунад. Кори мураттаб бо супоришҳои компютерӣ малакаҳои устувори кори мустақилонаи хонандагонро ташаккул медиҳад, ки ин боиси кам шудани вақти иҷрои супоришҳои стандартӣ мегардад ва имкон

медиҳад, ки вақти иҷрои корҳои эҷодӣ зиёд карда шавад. Мо мутмаинем, ки истифодаи технологияҳои муосири инноват сионӣ метавонад таълими фанҳои анъанавиро тавассути оптимизатсияи равандҳои фаҳмиш ва дар хотир гирифтани маводи таълимӣ тағйир диҳад, таваҷҷуҳи хонандагонро ба омӯзиш ба сатҳи баландтар бардорад.

Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарс дар синфҳои ибтидоӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, ки дар ҷараёни иттилоотии ҷаҳони атроф иштирок кунанд, роҳҳои амалии кор бо иттилоотро аз худ кунанд ва малакаҳоеро инкишоф диҳанд, ки бо истифода аз воситаҳои муосири техникӣ мубодилаи иттилоотро фароҳам меоранд.

Ҳамин тариқ, дониши муаллимон дар соҳаи технологияҳои муосири инноватсионӣ унсури муҳимми тайёрии касбӣ шуда истодааст. Омӯзгороне, ки технологияҳои муосири инноватсиониро истифода мебаранд, ба хулосае меоянд: технологияҳои иттилоотиро дар кори худ танҳо муаллимоне истифода мебаранд, ки нисбати кори онҳо бетараф нестанд.

Дар асоси гуфтаҳои боло, ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки имрӯз омӯзгор имкон дорад, ки раванди таълим ва тарбияро сифатан тағйир диҳад: технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ кори эҷодии омӯзгоронро осон мекунанд, ба такмил, ҷамъоварӣ ва рушди бозёфтҳои онҳо кӯмак мекунанд, инчунин шаклҳои таълимиро ташаккул медиҳанд, салоҳият дар хонандагон, такмил додани малакаҳои кор бо иттилоот, дарк намудани имкониятҳои эҷодӣ, афзоиши ҳиссаи кори мустақилонаи хонандагон, баланд бардоштани суръати дарс.

Айни замон, ба татбиқи методҳо ва усулҳои ташаккули шахсияти хонанда бештар аз пештар таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад.

Технологияҳои муосири инноватсионии таълим имкон медиҳанд, ки раванди дарк ва истифодаи эҷодкоронаи дониш дар ҳалли вазифаҳои амалӣ инкишоф дода шавад. Ҳамзамон, самаранокии таълим тавассути ҷалби фаъолтари хонандагон ба раванди таълим на танҳо барои ба даст

овардани дониш, балки барои истифодаи мустақими дониш дар амал таъмин карда мешавад.

«Агар шаклу усулҳои таълими инноватсионӣ аз тарафи хонандагон дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик мунтазам истифода шаванд, пас онҳо барои аз худ кардани маълумоти зарурӣ равишҳои самарабахшро ташаккул медиҳанд. Дар ин ҳолат, тарс аз байн меравад, гумони нодуруст, шубҳа ва ҳатто андешае, ки боиси баҳои манфӣ намегардад, пайдо мешавад. Ғайр аз ин, муносибати боэътимод байни хонандагон ва омӯзгорон ба роҳ монда мешавад» [54, с. 41].

Таълими инноватсионӣ, аз ҷумла дар дарси таърихи халқи тоҷик, ҳавасмандии хонандагонро зиёд намуда, онҳоро ба ҳалли масъалаҳои муҳокимашаванда ҷалб менамояд, ки ба фаъолияти минбаъдаи ҷустуҷӯйи иштирокчиёни раванди таълим такони эмотсионалӣ бахшида, онҳоро бо ҳаракатҳои мушаххаси амалӣ ҳавасманд мекунад. Дар таълими инноватсионӣ ҳар як хонанда муваффақ аст ва ҳар яке ба натиҷаи инфиродӣ ва умумии кор саҳм мегузорад, фаъолияти хонандагон дар гурӯҳҳои хурд ва раванди таълим барои онҳо пурмазмун, шавқовар ва мувофиқтар мешавад.

Омӯзиши инноватсионӣ вазифаҳои гуногуни таълимиро иҷро мекунад. Он, масалан, қобилияти тафаккури хонандагонро ташаккул медиҳад ва дар масъалаҳои баррасишаванда мавқеи худро дорад. Шумо метавонед мавқеи худ ва дастурҳои ҳаётии худро асоснок кунед. Хусусиятҳое, аз қабили қобилияти гӯш кардани нуқтаи назари дигар, қобилияти ҳамкорӣ бо шарик, муколама бо шарик, таҳаммулпазирӣ нисбат ба ҳамсуҳбатони худ ва муносибати дӯстона бо иштирокчиёни раванди таълимро инкишоф медиҳад. Ҳамин тариқ, роҳҳои ҳамдигарфаҳмӣ ва ба даст овардани ҷустуҷӯйи ҳақиқатро ёфтан мумкин аст.

Дар ин робита, мо баҳодиҳии сифат, истифодаи усулҳои инноватсионии таълимро, ки онро муҳаққиқони пешбари педагогӣ ва омӯзгорони амалкунанда тавсия медиҳанд, мухтасар таҳлил хоҳем кард.

Тавре ки Шумо медонед, таҷриба интиқол дода намешавад. Бо вуҷуди ин, усулҳои инноватсионии таълим ба интиқоли методҳо ва усулҳои ташкили фаъолияти таълимӣ имкон медиҳанд. Тавре ки С. В. Белова қайд мекунад, «омӯзиши инноватсионӣ чунин манфиатҳоро ба бор меорад:

- таҷрибаи барқарор намудани робита, муносибатҳои ба ҳам вобастаи арзишӣ – маъноӣ бо ҷаҳон (фарҳанг, табиат), одамон ва худ; таҷрибаи фаъолияти маърифатии диалогӣ, муносибатҳои коммуникатсионии иҷтимоӣ ва ахлоқӣ;
- таҷрибаи аз сар гузаронидани ягонагӣ (муоширату бо ҷаҳон, бо шахси дигар ва худаш, эътирофи ин таҷриба ҳамчун манбаи рушди шахсӣ)» [11, с. 28].

Хусусияти дигари фаъолияти инноватсионӣ дар таъмини на танҳо афзоиши дониш, маҳорат ва малака, фаъолияти коммуникативӣ ва ошкор намудани имкониятҳои нав барои хонандагон, ки шарти зарурии ташаккул ва такмил додани салоҳият тавассути шомил намудани хонандагон ва омӯзгорон ба раванди таълим ба таҷрибаи пурмазмуни фаъолияти инфиродӣ ва коллективӣ бо мақсади ҷамъоварии таҷрибаи зарурӣ, инчунин огоҳӣ ва қабули қарори дуруст ифода ёфтааст.

Тадқиқоти К. Левин нишон дод, ки муҳокимаҳои гурӯҳӣ ва омилҳои вазъӣ ба тағйирёбии муносибати иҷтимоӣ ва рафтори иштирокчиёни раванди таълим бештар таъсир мерасонанд.

Ба гуфтаи ин пажӯҳишгар: «Яке аз вазифаҳои омӯзиши инноватсионӣ – тағйир додани на танҳо таҷриба ва муносибати иштирокчиён, инчунин воқеияти атроф, аксар вақт усулҳои инноватсионии таълим ин тақлид ба намудҳои инноватсионии фаъолиятҳое мебошанд, ки дар таҷрибаи ҷамъиятӣ ва давлатии ҷомеаи демократӣ истифода мешаванд» [81, с. 72]. Аммо ин равишро наметавон пурра ба дарсҳои таърих дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ё ба таври назаррас таъсиррасониро ба сифати раванди таълимии синну сол ва хусусиятҳои психологии хонандагон, мавзуи дарс, мақсад ва вазифаҳои он, шароити татбиқи ин ё он шакл, намудҳо ва равишҳои таълими

инноватсионӣ, инчунин хусусиятҳои фардии дарки маводи таълимӣ, намудҳо ва шаклҳои он, ки ҳар дафъа аз якдигар фарқ намекунанд, нисбат дод.

Ҳамин тариқ, омӯзиши инноватсионӣ дорои иқтидори бузурги таълимӣ ва рушд буда, фаъолияти максималии хонандагонро дар раванди таълим таъмин менамояд.

Педагог ва равоншиноси маъруф Ҷ. Дюӣ назарияи асосии консептуалии фаъоли тамоми таҳсилотро нишон дода, ҳамзамон истифодаи онро ҳамчун усули инноватсионӣ дар соҳаи таълим муайян кардааст, ки дар натиҷа ҷадвали зеринро ҳосил намудааст: [181, с. 48]

Ҷадвали 1. Динамикаи рушди фаъоли таҳсил

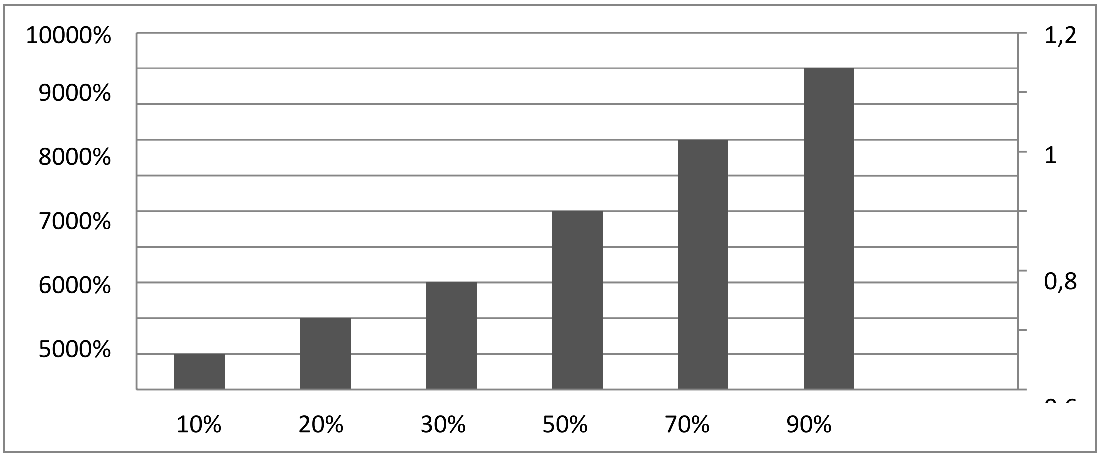

Расми дар боло овардашуда нишон медиҳад, ки аз 10 % – и маводи хондашударо хонанда метавонад муайян намояд, шуморад, тафсир намояд ва онро эзоҳ диҳад. Аз 20 % – и шунидашуда, 30 % – и дидашуда, 50 % – и шунидашуда ва дидашуда хонанда метавонад нишон диҳад, истифода барад ва онро иҷро намояд. Аз 70 % – и гуфташуда ва навиштагирифта, 90 % – и гуфташуда ва навиштаги рифташудаи мавзуъ ва фаъолияти он хонанда маҳорати таҳлил намудан, кор карда баромадан, омода намудан ва баҳо доданро пайдо мекунад. Ин гуфтаҳои ӯ беҳтарин ва ғайричашмдошт дар соҳаи илм ва маориф дониста шуда буданд. Мақсади олим Дюӣ пеш ҳама омода намудани шахсият дар мутобиқшавии ҳолатҳои гуногуни зиндагӣ дар шароити иқтисоди бозоргонӣ мебошад.

Олими амрикоӣ Э. Дейл натиҷаи истифодаи конуси маҳорат

дар соҳаи маорифро омӯхта, ҳамзамононро чунин тасвир кардааст: [1 83, с.64 –79]

Расми 1. Конуси маҳорат дар соҳаи маориф

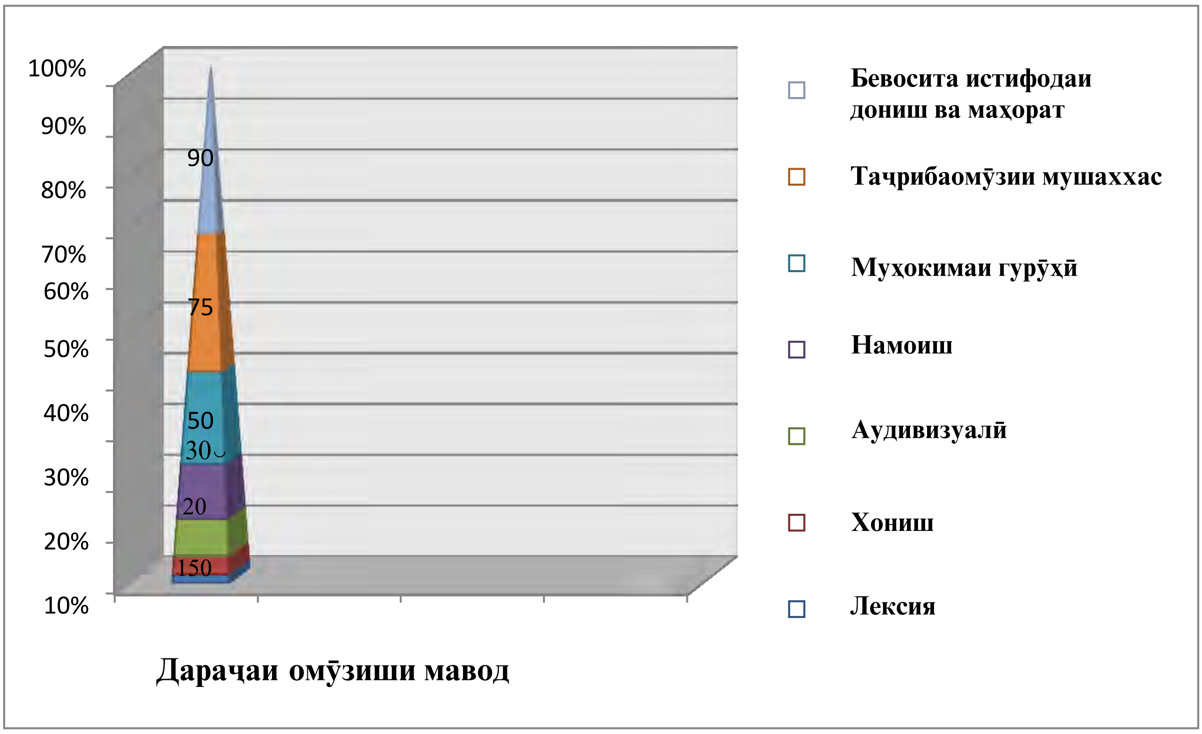

Аз рӯйи расм маълум мегардад, ки дар он вобастагии байни усули таълим ва азхудкунии мавод нишон дода шудааст. Инчунин маълум гардид, ки усули классикии омӯзгорон бе намоиши слайд (аудиовизуалӣ) танҳо 5 % – и дараҷаи азхудкунии маводро нишон медиҳад, ки дар шароити муосири рушди илм ва технологияи инноватсионӣ нокифоя мебошад.

Аз ин ҷо дарки дақиқи мундариҷа ва ҷанбаҳои инноватсияҳои педагогӣ, донистани методикаи татбиқи онҳо имкон медиҳад, ки вазифаҳое, ки ҳаёт дар соҳаи маориф дар назди омӯзгорон мегузорад, бо ёрии технологияҳои гуногуни инноватсионии педагогӣ ҳал карда мешаванд.

Хулосаи боби якум

Асосҳои методологӣ ва назариявии истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои

таҳсилоти миёнаи умумӣ як ҷузъи асосӣ ва муҳиммтарини таълим ба ҳисоб меравад. Чуноне, ки аз таҷриба бармеояд истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ тавассути фанҳои таърих, фалсафа ва дигар илмҳои ёрирасон дар амалияи таълим ва тарбия ба даст омадаанд.

Яке аз асосҳои методологӣ ва назариявии технологияи таълими инноватсионӣ, аз ҷумла таълими таърих, ин илми педагогика бо дастовардҳои бунёдии муосири он дар соҳаи дидактикаи умумӣ мебошад, ки онро педагогикаи ҳамкорӣ ва тарбияи шаҳрвандии инсон меноманд.

Усулҳои муосири баланд бардоштани фаъолияти маърифатии хонандагон, ки ба технологияи инноватсионӣ асос ёфтаанд, дар адабиёт тавсиф карда мешаванд. Андешаи омӯзиши технологияҳои муосири инноватсионӣ аллакай пайдо шудаанд, таҷассуми онҳо дар назария ва амалияи педагогӣ дида мешавад, аммо парокандагии ин бозёфтҳо то ҳол ба усули мунтазам ва тавсифи ҳамоҳанги технологии ҳадафҳо, механизмҳо ва арзёбии натиҷаҳо пурра табдил наёфтааст.

Ҳадафи асосии таълим дар замони ҳозира ташаккули шахсияте мебошад, ки зуд самтгиранда ва ба тағйироти ҷаҳони атроф мутобиқ мешавад. Ҳангоми ҳалли яке аз вазифаҳо мо таҷрибаи педагогии истифодаи технологияҳои инноватсионии таълимро дар мисоли фанни «Ҷаҳони гирду атроф» пешниҳод кардем. Таҷрибаи мавҷудаи омӯзгорон дар татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар ҷараёни таълим нишон медиҳад, ки ба ин бо истифода аз усулҳои анъанавии таълим дар мактабҳо ноил шудан мумкин нест. Истифодаи шаклҳои нави таълим дар синф ба мо имкон медиҳад, ки як катор мушкилот ҳал карда шаванд: дар байни талабагон ташаккули шаҳрвандони фаъол; тағйир додани хусусияти ҳамкории субъектҳои раванди таълим (хонанда ва муаллим ҳамчун корманд ҳисобида мешаванд); баланд бардоштани ҳавасмандии хонандагон. Талабот ба технологияҳои инноватсионӣ бешубҳа аст. Дарсҳо бо татбиқи ин технология шавқовару равшантар мешаванд. Хонандагон ба ноил шудан ба натиҷаҳои муайяни таълим таваҷҷуҳ доранд, ки ин дар ниҳоят сифати таълимро беҳтар мекунад.

Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи

халқи тоҷик барои амиқии дониш, ташаккули маданияти иттилоотӣ ва татбиқи пурраи қобилияти омӯзишии хонанда ҳамаҷиҳата мусоидат менамоянд.

Имрӯзҳо таваҷҷуҳи олимон ва таҷрибаомӯзон ба омӯзиши технологияҳои инноватсионӣ хеле афзудааст. Ин ҳолат, ба омилҳое марбут аст, ки дар муассисаҳои таълимӣ вобаста ба демократикунонии ҷомеа рух медиҳанд, ки бо муносибатҳои баробари субъектҳои омӯзиш тавсиф мешаванд. Бо ин равиш, муносибатҳои тобеъро муносибатҳои шарикӣ иваз мекунанд, зарурати ҳалли амалии мушкилоти ҳавасмандгардонии хонандагон ва вазифаҳое, ки дар назди таълими муосири мактабӣ, аз ҷумла таърихи халқи тоҷик истодаанд, ба амал меоянд.

Таҳлили назариявӣ ва амалӣ нишон медиҳад, ки таълими инноватсионӣ қобилияти фикррониии ғайримуқаррарӣ, ба тарзи худ барои дидани вазъияти мушкилот дар синф, роҳҳо ва воситаҳои баромадан аз онро ташаккул медиҳад. Чунин хислатҳои шахсиятро, ба монанди қобилияти гӯш кардани нуқтаи назари дигар инкишоф медиҳад. Майл ба ҳамкорӣ ва муоширати шарикӣ, ҳангоми таҳаммулпазирӣ нисбат ба рақибони худ, ҳамсуҳбатон, шарикон ё муносибати хайрхоҳона ба иштирокчиёни раванди таълим, дарёфти якҷояи роҳҳо ва воситаҳои ҳамдигарфаҳмӣ, ҷустуҷӯйи ҳақиқат, дарки нақши иҷтимоии инсон дар ҷомеа ва ғайраро пайдо менамояд.

Ба назари мо, таносуби дурусти интихобшудаи принсипҳо ва қоидаҳо дар дидактикаи таълимии омӯзгори мушаххас ё фанни мушаххас метавонад ба ҳамаи саволҳои додашуда ҷавоб ёбад. Дидактика пеш аз ҳама барои кашфи қонунҳои объективие пешбинӣ шудааст, ки робитаи зарурии байни падидаҳо, равандҳо ва омилҳои таълим ва тарбияро инъикос мекунанд. Ин қоидаҳо ба омӯзгорон тасаввуроти манзараи умумии мундариҷаи таълимии ҷузъҳои дидактикиро медиҳад. Қайд кардан лозим аст, ки тавсияҳои амалӣ оид ба татбиқи таълим ва тарбияи хонандагон асосан дар принсипҳо ва қоидаҳои татбиқи онҳо муқаррар карда мешаванд, ки онро дидактикаи татбиқи онҳо меноманд.

Ҳамин тавр, гузаштан ба рушди технологияи инноватсионӣ бояд чун гузариш ба ҷомеаи мутараққӣ қадр карда шавад, ки дар натиҷаи амалишавии рушди технологияҳои инноватсионӣ монеаҳо дар муносибатҳо байни хонандаю омӯзгор кам шуда, сатҳи пешрафт ва дараҷаи рушди соҳаи маорифи ҳар давлатро баланд мебардоранд.

БОБИ II. РОҲУ ВОСИТАҲОИ САМАРАНОК НАМУДАНИ ТАЪЛИМИ ФАННИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМӢ БО ИСТИФОДА АЗ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ

§ 2.1. Нақши шароити педагогию иҷтимоӣ ва технологияи инноватсионӣ дар истифодаи роҳу усулҳои гуногуни дидактикӣ ба мақсади таърихи халқи тоҷикро самаранок аз худ кардани хонандагон

Имрӯз дар ҷомеаи муосир ҷаҳонишавии босуръат ба амал омада, дигаргуниҳои ҷиддӣ соҳаҳои сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангиро фаро гирифта истодааст. Онҳо инчунин соҳаи маорифро низ бетағйир намегузоранд ва он бояд ба талаботи ҷомеаи демократии рушдёбанда мутобиқ карда шавад. Мақсади таҳсилоти умумӣ дар асоси стандартҳои таълимӣ ва бо назардошти хусусиятҳои тахассусӣ аз он иборат аст, ки кадрҳои баландихтисос ва салоҳиятнок, дорои дониши мустаҳкам ва амиқ, шахсиятҳои ҳамаҷониба инкишофёфта, қодир ба мутобиқшавии фаъоли иҷтимоӣ дар ҷомеа, ватандӯст, ташаббускор, худшинос ва худогоҳ тарбия ёбанд. Он бояд ба ташаккули механизми татбиқи дониши назариявӣ дар амал, таъмини раванди ташаккули шахсӣ, мутобиқ гардидан ба шароити нав, инкишофи худмуҳофизаткунӣ, худтарбиядиҳӣ, худтакмилдиҳӣ ва боло бардоштани маҳорати касбӣ дигар хусусиятҳо нигаронида шавад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (соли 2013) омадааст, ки хонанда ҳуқуқи гирифтани тамоми маҷмуи донишҳоро аз фанҳои асосӣ дорад. Омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла омӯзгори фанни таърих бояд шаҳрванди дорои таҳсилоти олӣ, қобилияти мавқеи фаъоли зиндагӣ дошта ва ба низоми муосири арзишҳои ҷомеа дуруст нигаронидашударо тарбия намоянд [40].

Аз ин бармеояд, ки вазифаи омӯзгорони фанни таърихи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ аз он иборат аст, ки чунин насли наврасеро тарбия намоянд, ки ба дигаргуниҳои босуръати ҷомеаи Тоҷикистон ва ҷаҳон мутобиқ шуда, ҳамзамон ба дигаргуниҳои ҷории ҷомеа таъсири мусбат

расонида тавонад. Ин насл мавқеи фаъоли ҳаётӣ дошта, аз нуқтаи назари интиқодӣ фикр карда тавонад, одамони дигарро хуб дарк карда, ба ҳамкорӣ омода буда, бо масъулияти шахсӣ барои худомӯзӣ ва такмили худ фарқ кунад.

Омӯзгор метавонад ҳангоми таълими фанни таърих ва махсусан таърихи халқи тоҷик шахсияти хонанда, тафаккури интиқодии ӯро, ки метавонад дар бораи гузашта ва имрӯза аз нуқтаи назари интиқодӣ андеша кунад, хулосаҳои худро бароварда тавонад, қобилиятҳои маърифатиро инкишоф диҳад.

Таърих, махсусан, таърихи халқи тоҷик, яке аз фанҳои асосӣ дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Вай ивазшавии давраҳои таърихӣ, ҳодисаҳо, воқеаҳо ва равандҳои таърихӣ, тағйирёбиро дар замон ва фазо меомӯзонад. Ҳамаи ин имкон медиҳад, ки ҳаракати ҷомеа ва инсон аз ҷиҳати сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ аз як марҳала ва дараҷаи тараққиёт ба марҳалаи дигар ба зинаи олӣ бо мисолҳои равшан пурра нишон дода шавад.

Мазмуни таълими фанни таърихи халқи тоҷикро дар муассисаҳои таълимӣ стандартҳои давлатӣ муайян мекунанд, ки дар байни онҳо нақшаҳои таълимӣ мавқеи хосаи худро доранд. Дар барномаи фанни таърихи халқи тоҷик, инчунин дар барномаи таърихи умумӣ рӯйхати дониш, малака ва маҳорати асосӣ, ки хонандагон бояд то анҷом ёфтани ҳар як соли таҳсил ба даст оваранд, қайд шудаанд.

Нақшаҳои таълимии фанни таърих (аз ҷумла, таърихи халқи тоҷик) таърихи ташкилёбӣ ва такмили худро доранд. Нахустин барномаҳои таълимӣ ҳанӯз дар солҳои 20 – уми асри гузашта пайдо шуда буданд. Мақсади асосии ин барномаҳо пешгирӣ кардани камбудиҳои муассисаҳои таълимии куҳна – ихтилофи назария ва амалия буд. Аммо онҳо низ барномаҳои идеалӣ набуда, дар оянда ба сабаби иваз шудани нақшаҳои таълимӣ борҳо тағйир дода шуданд.

«Чуноне, ки маълум аст, то соли 1960 дар муассисаҳои таълимии ҶШС Тоҷикистон фанни таърихи халқи тоҷик тамоман омӯхта намешуд. Дар охири солҳои 50 – уми асри гузашта қарори КМ ҲКИШ ва Шӯрои

Вазирони ИҶШС «Дар бораи алоқаи мактаб бо ҳаёт» ва «Дар бораи баъзе тағйирот дар таълими фанни таърих дар муассисаҳои таълимӣ» қабул карда шуданд. Дар ин ҳуҷҷатҳои ҳизбию давлатӣ зарурияти дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ омӯхтани фанни таърихи ҷумҳурӣ қайд гардид. Аз ин рӯ, таърихи ҶШС Тоҷикистон дар баробари курси мураттаби таърихи ИҶШС ва таърихи ҷаҳон ба нақшаҳои таълимии муассисаҳои таълимии маълумоти умумии ҶШС Тоҷикистон дохил карда шуд» [97, с.36]. Аммо омӯзиши ин курс дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ солҳои дароз давом накард. Дар миёнаҳои солҳои 60 – ум фанни таърихи халқи тоҷик аз нақшаи таълимӣ хориҷ карда шуда, то охири мавҷудияти ИҶШС дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумии ҶШС Тоҷикистон таълим дода нашуд.

Баъди муҳокимаҳои дуру дароз, баҳсу мунозира бо иттифоқи марказӣ мувофиқи нақшаҳои нави таълимии таърихи ИҶШС, таърихи ҶШС Тоҷикистон (инчунин таърихи дигар ҷумҳуриҳо, ки ба ҳайати ИҶШС дохил буданд) нашр гардид. Омӯзиши таърихи ҶШС Тоҷикистон ба сифати маводи таърихи кишвар барои омӯхтани курси таърихи ИҶШС иҷозат дода шуд, аммо барои омӯзиши он соатҳои алоҳида ҷудо нагардид.

«Мувофиқи нақшаҳои таълимии соли хониши 1987/88 ҳамчун «маводи кишваршиносӣ» (аз таърихи халқи тоҷик) дар синфҳои болоӣ ҳамагӣ – 17 соат, аз ин барои синфи 10 даҳ соат ва барои синфи 11 ҳафт соат ҷудо карда шуд. Тибқи ин «навоварӣ» миқдори умумии соатҳое, ки барои омузиши курси таърихи ИҶШС ҷудо карда шудаанд, бетағйир монданд ва таърихи ҶШС Тоҷикистон дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ба фанни мустақили омӯзишӣ табдил наёфт» [97].

Дар давраи бозсозӣ ва ошкорбаёнӣ дар ИҶШС дар нимаи дуюми солҳои 80 – уми асри гузашта аҳли ҷамъияти ҷумҳурӣ талаб мекард, ки ба нақшаи таълимӣ омӯзиши таърихи халқи тоҷикро дохил карда, ба забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ дода шавад. Дар ин шароит Вазорати маорифи ҶШС Тоҷикистон маҷбур шуд, ки барои ба нақшаҳои таълимӣ ворид намудани таърихи халқи тоҷик розӣ шавад. Гурӯҳи ташаббускорон бо сардории Зиёзода Таваралӣ, соли 1989 барномаи таълимӣ аз фанни

таърихи халқи тоҷик барои синфҳои VII – XI – ро дар ҳаҷми 80 соат тартиб доданд. Пас аз як сол, он то 120 соат зиёд карда шуд. Ҳамин тавр, омӯзиши таърихи халқи тоҷик дар баробари таърихи умумӣ дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ҷорӣ гардид.

Барнома ду вазифаи асосиро иҷро мекунад:

Вазифаи иттилоотӣ – методӣ – ба ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим имкон медиҳад, ки дар бораи ҳадафҳо, мундариҷа, стратегияи умумии таълим, тарбия ва рушди хонандагон тавассути мавзуъҳои додашуда тасаввурот пайдо кунанд.

Вазифаи ташкилию банақшагирӣ – ҷудо намудани марҳалаҳои таълим, сохтори тавсияшудаи маводи таълимӣ, муайян намудани хусусиятҳои микдорӣ ва сифатии он дар ҳар як марҳала, аз ҷумла барои тартиб додани нақшаи мавзуии курс, мазмуни аттестатсияи фосилавиро таъмин менамояд.

Ба замми ин, барномаи муаллиф аз он бармеояд, ки таълими инкишофёбанда бояд на бо усули такрористеҳсолӣ, балки аз рӯйи усули ҷустуҷӯйи эҷодӣ сурат гирад. Дар ташаккули маҳорат ва малакаи маърифатии хонандагон, ба қавли муаллиф, омӯзонидани чунин усулҳои кори таълим, ба монанди технологияҳои инноватсионӣ, ки ба мақсадҳои таълим ва хусусиятҳои маводи таърихӣ пурратар ҷавобгӯ мебошанд, нақши муҳим мебозанд.

Дар барнома комёбиҳои методикаи таълими таърихи халқи тоҷик, таҷрибаи пешқадами педагогӣ ба назар гирифта шуда, аз методологияи марксистӣ – ленинӣ ва идеологияи коммунистӣ озод гардид. Мураттиб ба ташаккул ва инкишофи қобилияти маърифатии хонандагон диққати калон дода, шакл ва навъҳои гуногуни дарсҳоро пешниҳод мекунад, ки мувофиқи ақидаи ӯ дар ин дарсҳо хонандагон нақши муҳим ва аввалиндараҷаи худро доранд.

Муаллифи барнома талаботи Стандарти давлатӣ ва муносибати босалоҳият дар таълимро ба назар гирифта, ба рушди фаъолияти инноватсионии хонандагон аҳаммияти калон додааст, ки дар доираи он малака ва маҳорати ҷустуҷӯйи иттилооти зарурӣ оид ба мавзуи додашуда

дар сарчашмаҳои мухталиф, гирифтани маълумоти зарурӣ аз манбаъҳои дар системаҳои аломатҳои гуногун (матн, ҷадвал, график) таҳия карда мешаванд. Ба андешаи муаллиф, хонандагон бояд муҳокимаҳоро пурра асоснок созанд, таърифҳо диҳанд, далелҳо пешниҳод намоянд, муқаррароти омӯхташударо тибқи мисолҳои мушаххаси интихобкарда тавзеҳ диҳанд, навъҳои асосии баромади оммавиро (баёнот, монолог, мубоҳиса), меъёрҳои ахлоқӣ ва қоидаҳои гузаронидани муколама (баҳс) – ро риоя кунанд. Ба ақидаи муаллиф, омӯзгор танҳо бо лексия ин вазифаҳоро иҷро карда наметавонад. Вай бояд аз усулҳои инноватсионии таълим истифода намуда, дар рафти дарс маълумоти тайёрро пешниҳод накунад, балки хонандагонро барои расидан ба ҳадафҳояшон ҳавасманд намояд.

Муаллифи рисола исбот мекунад, ки барнома ба ташаккули салоҳияти хонандагон пешбинӣ шудааст. Маҳз ҳангоми омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик иштироки хонандагон дар чорабиниҳои лоиҳавӣ, ташкил ва гузаронидани корҳои таълимӣ ва илмӣ – таҳқиқотӣ, аз ҷумла ташаккули малакаи пешниҳоди фарзияҳо, санҷидани онҳо, аз худ намудани усулҳои ибтидоии таҳқиқот, мустақилона сохтани алгоритмҳои фаъолияти маърифатӣ барои ҳалли вазифаҳои эҷодию ҷустуҷӯйӣ мебошад.

Тавре, ки таҷрибаҳои таҳқиқотӣ нишон доданд, қобилияти маърифатӣ ва ақлии хонандагон дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик тавассути омодагии онҳо ба корҳои ҷустуҷӯйӣ, дар асоси донишҳои худ ва ҳосилшуда инкишоф дода мешавад. Вале мутаассифона, муаллифони китобҳои дарсӣ инро ба эътибор нагирифтаанд, яъне саволу супоришҳое, ки дар китобҳои дарсии таърихи халқи тоҷик пас аз ҳар мавзуъ, ё боб оварда шудаанд, аз ҳад зиёд абстракт буда, танҳо хусусияти далелӣ доранд. Ин саволҳо танҳо ҷавоби аникро талаб намуда, онҳо хонандагонро ба фикр кардан ва дар амал татбиқ намудани донишҳои гирифтаи худ маҷбур карда наметавонанд. Дар иҷрои ин гуна супоришҳо истифодаи ягон технологияи инноватсионӣ умуман ба назар гирифта нашудааст.

Мақсади дигари таҳқиқ муайян намудани роҳу воситаҳои самараноки азхудкунии маводи таълимӣ аз ҷониби хонандагон дар

раванди таълим ҳангоми омӯзиш буд. Тавре маълум аст, барои аз худ намудани маводи таълимӣ дар баробари дигар омилҳо ба омӯзгорон зарур аст, ки усулҳои гуногуни дидактикӣ ва фаъолияти мушаххасеро истифода намоянд, ки бевосита ба рушди тафаккури таҳлилии хонандагон мусоидат кунанд. Дар баробари ин омӯхтани мазмуни маводи таълимӣ аз ҷониби хонандагони метавонанд мустақилона ба роҳ монда шуда, онҳо донишҳои нав гиранд ва дорои салоҳиятҳои нав гарданд. Дар асоси ин, дар таҳқиқот муаллиф вазифаҳои зерин мегузорад:

1. Дар асоси таҳлили маводи курси таърихи халқи тоҷик муайян кардани душвориҳои омӯхтан ва аз худ намудани маводи таълимӣ аз ҷониби хонандагон дар раванди таълиму тарбия ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ аз ҷониби омӯзгор.

2. Дараҷаи мустақилияти азхудкунии мафҳумҳои асосии курси таърихи халқи тоҷик аз ҷониби хонандагон муайян карда шуда, чунин малакаҳои мантиқӣ: ҷудо кардани фикри асосӣ, муқоиса, умумӣ ва истифода бурдани донишҳои дар амалия гирифташуда дар хонандагон рушд дода шаванд.

Тибқи рисола, модели ташаккули донишҳои таърихӣ, ки ба принсипҳои таълими инкишофёбанда асос ёфтааст, вазифаҳои маърифатие мебошанд, ки барои хонандагон маводи иловагии таълимиро мекушоянд ва ба азхудкунии зеҳнӣ, маърифатӣ, эҷодии онҳо мусоидат мекунанд. Аммо мутаассифона, ҳанӯз ҳам муаллифони китобҳои дарсии таърихи халқи тоҷик ба ин ҷузъҳо эътибори даркорӣ надодаанд.

Муҳаққиқ муайян кардааст, ки барои бартараф намудани ин камбудиҳо муаллифони китобҳои дарсиро лозим аст, ба интихоби вазифаҳои маърифатие, ки дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик як қатор ҳадафҳоро иҷро мекунанд, таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоянд:

- вазифаҳои маърифатӣ бо назардошти хусусиятҳои инфиродӣ ва синну соли хонандагон, бо мақсади ташаккули қобилиятҳои маърифатӣ, фардикунонии раванди таълим, яъне муносибати тафриқавӣ ба таълим равона карда шуда, имконияти истифодаи технологияи инноватсионӣ таъмин карда шавад.

- дар машғулиятҳои таълимӣ бо мақсади ба даст овардани донишу малакаҳои нав фаъолияти ҷустуҷӯйӣ ташкил карда, ба инкишофи қобилияти ҷустуҷӯйӣ ва таҳқиқотии хонандагон мусоидат намояд.
- гузаронидани машқҳои таълимӣ бо истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ба азхудкунии дониш, инкишофи хотира, тафаккур, қобилият, рушди салоҳият ва ғайраҳо равона карда шаванд.

Барои он ки супоришҳои мушкилотӣ ба рушди қобилиятҳои маърифатии хонандагон мусоидат кунанд, омӯзгор бо тавсияи мо дар синфҳои озмоишӣ пеш аз иҷрои супоришҳои маърифатӣ, ки хусусияти инноватсионӣ доштанд ба хонандагон ёддоштро пешниҳод намуд:

а) шарти супоришҳоро бодиққат хонед ва саволҳои ба он додашударо дар хотир нигоҳ доред;

б) бори дигар тафтиш кунед, ки оё дар супориш ягон маълумоте, ки хилофи қарори шумост, вуҷуд дорад?

в) тафтиш кунед, ки оё ҳалли Шумо ҷавоби моҳияти саволи масъала аст? Оё ҷавоби Шумо пурра аст? Оё ягон чизи зиёдатие ҳаст, ки ба саволҳои супориш дахл надошта бошад?

г) ҳатман қарори худро исбот кунед. Агар аз шартҳои супориш якчанд хулоса бароянд, пас ҳар кадоми онҳо бояд исбот карда шаванд. Санҷед, ки оё Шумо омодаед, ки фикри худро равшан ва боварибахш баён кунед;

ғ) агар барои ҳалли супоришҳо дар матнҳо маълумоти кофӣ мавҷуд набошад, он чиро, ки доир ба мавзуъ медонед, ба хотир биёред ва фикр кунед, ки ин дониш метавонад ба ҳалли масъала мусоидат кунад;

д) дар бораи шартҳои дар матн овардашуда фикр карданро оғоз намуда, муайян кунед, ки онҳо барои ҷавоб додан ба савол чӣ кор мекунанд?

е) тафтиш кунед, ки оё Шумо тамоми вариантҳои имконпазирро оид ба моҳияти саволи супориш пешниҳод ва исбот кардаед.

Зарурияти чунин ёддоштҳоро дар яке аз **дарс – суд,** ки дар шакли бозии таълимӣ доир гардид, дар синфи таҷрибавӣ дида баромадем.

Дарс – суд ҳамчун як намуди машғулияти таълимии инноватсионӣ бо истифода аз бозӣ як намуди фаъолияти инноватсионии маърифатӣ истифода аз усулҳои фаъоли таълим мебошад. Маҳз дар вақти гузаронидани чунин машғулиятҳо вазъияти гузашта ё имрӯза гуё «зинда мегардад». Яке аз намудҳои машғулиятҳои инноватсионӣ дарс – суди таърих мебошад.

Дарс – суд, ба ақидаи бисёре аз дастурдеҳон ба бозиҳои ретроспективӣ (ба гузашта муроҷиат кардан, ба гузашта, ба рӯйдодҳои гузашта ишора кардан) тааллуқ дорад (онҳоро бозиҳои нақшбозӣ ва интерактивӣ низ меноманд), ки бевосита ба эҳсосоти хонанда таъсир мерасонанд.

Хусусияти дидактикии дарс – суд аз он иборат аст, ки хонандагон дар як вақт ҳам маводи таълимиро аз худ мекунанд ва ҳам бо унсурҳои асосии мурофиаи судӣ шинос мешаванд.

Чунин дарс ба баррасии андешае бахшида мешавад, ки ба ин ё он ҳодисаи таърихӣ тааллуқ дошта, дар илми таърих ба он якхела баҳо дода нашудааст. Дар чунин ҳолат риоя кардани меъёрҳои мурофиаи судӣ хело муҳим аст. Нигоҳ доштани ҷараёни мурофиаи суди муҳим буда, таваҷҷуҳи асосӣ бояд ба натиҷаи иҷрои вазифаҳои таълимӣ, инкишофдиҳанда ва тарбиявии дарси таърих дода шавад.

Гузаронидани чунин дарс бе тайёрии пешакӣ ғайриимкон аст.

Вазифаҳои марҳалаи омодагӣ.

Омӯзгор ду – се ҳафта пеш мавзуи дарс ва шакли гузарондани онро ба хонандагон фаҳмонда дод.

Нақшҳои прокурор, шоҳидон, адвокат, ҳакамон, судя, котиба, рӯзноманигорон, тамошобинон бо назардошти қобилиятҳои зеҳнии хонандагон ва хоҳиши онҳо тақсим карда шуданд:

• вазифаҳои онҳо муайян карда шуданд;

• маводҳои лозимӣ тайёр карда шуданд;

• рӯйхати адабиёти иловагӣ ба хонандагон пешниҳод карда шуд;

• баромадҳои хонандагон дар ҷараёни мурофиаи судӣ муҳокима карда мешаванд.

Нақшҳои прокурор ва адвокатҳо хеле масъулиятноканд ва аз ин рӯ, ба онҳо хонандагони фаъолтар таъин карда шуданд. Хоҳиши хонандагон ба ҳисоб гирифта шуд, вале кӯшиш карда шуд, ки он набояд ба анархия ва беназоратӣ табдил ёбад. Нақши роҳбар худи омӯзгор ва ё ба хонандаи беҳтарин супорида шуд.

Мавзуи дарс – суд ҳамчун мушкилот ба муҳокима гузошта шуд.

Суханронии прокурор ва адвокат бояд истилоҳоти пурраи мурофиаи судиро дар бар гирад ва вазифаи таълимиро низ иҷро кунад, яъне муқаррароти асосии дарсро ошкор шавад ва мавқеъҳои баён ва далелҳои дифоъро ташаккул диҳад. Бояд диққати асосӣ танҳо ба далелҳои боэътимод ва тасдиқшуда дода шавад.

Дар рафти тайёрӣ хонандагон бояд адабиёти иловагиро коркард кунанд, маводи заруриро интихоб кунанд, шоҳидон барои чунин дарс маводи иловагии иттилоотӣ омода созанд, ки суханронии прокурор ё адвокатро пурра намоянд.

Рӯзноманигорон бояд барои ҷонибҳои мурофиа як қатор саволҳо омода кунанд, ки далелҳоро тафсилот ва ё воқеаро равшан кунанд.

Ҳайати вакилон барои хулоса кардан омода мешаванд, ки муносибати шахсии онҳоро ба масъалае, ки баррасӣ мешавад, нишон медиҳад.

Ба ташкили дарс – суд тамоми синф ҷалб карда шуда, нақшҳо на фардӣ, балки байни гурӯҳҳои корӣ тақсим карда шуданд.

Ҳар як аъзои гурӯҳ дар марҳалаи омодагӣ ё дар вақти кори хонагӣ вазифаҳои муайянро иҷро карданд.

Дар марҳалаи омодагӣ омӯзгор нақши муҳим дорад. Ӯ ҳамчун ташкилкунандаи дарс – бозӣ, коргардони он, мунаққид, ҳунарманд –дублёр баромад кард. Бинобар ин, омӯзгор вазъиятро дар гурӯҳҳои корӣ назорат карда, дараҷаи омодагии хонандагонро санҷида, фаҳмонд ва маслиҳат медод. Зарур он буд, ки дар ин давра барои хонандагон шароит фароҳам оварда шуд. Мо кӯшиш кардем, ки омодагӣ бо қориёна аз ёд кардани нақшҳое, ки худи омӯзгор омода кардааст, табдил наёбад.

Марҳалаи асосии дарс – суд.

Ин марҳала аз якчанд қадам иборат буд.

Дарс бо сухани муқаддимавии роҳбар оғоз мешавад. Судя дар нутқи худ вазъияти таърихиро тавсиф намуда, масъалаҳои асосиеро, ки дар рафти маҷлис муҳокима мешуданд, таъкид намуд, иштироккунанда гонро бо қоидаҳо ва тартиби гузарондани ҷараёни суд шинос намуд.

Қадами дуюм аз баромади прокурор ва адвокат иборат буд. Прокурор дар баромади худ муқаррарот, эълонҳое пешниҳод намуд, ки дар рафти мурофиаи судӣ баён карда мешаванд. Адвокат дар бораи нияти худ оид ба рад кардани айбҳои прокурор сухан ронд.

Қадами сеюм шунидани шоҳидон ё пурсиши ҷавоби айбдоршаванда мебошад.

Шунавонидани ҳайати вакилон қадами чорум буд. Онҳо табиати эҳсосотӣ дошта, нуқтаи назари худро пешниҳод намуданд. Муҳим аст, ки ҳакамон фикру ақидаҳои худро баҳс кунанд. Инчунин онҳо метавонанд баромади прокурор ва шоҳидонро пурра баррасӣ кунанд.

Марҳалаи навбатӣ аз баровардани ҳукми суд иборат буд. Ин ҳукми мустақил буда, на танҳо мавқеи шахсии судяро равшан мекунад, балки нуқтаи назари асоснок ба мушкилот ва он арзёбии масъаларо, ки дар таърихи муосир вуҷуд дорад, ифода мекунад.

Қадами охирин иштироки рӯзноманигорон буд, ки онҳо ба иштирокчиёни раванд як қатор саволҳо доданд.

Марҳалаи ниҳоӣ.

Ин марҳала аз эълон кардани вазифаи хонагӣ (аз толори маҷлис гузоришҳо навиштан ё тартиб додани мусоҳиба бо иштирокчиёни раванд, навиштани эссе) иборат буд.

Дар ин марҳала омӯзгор натиҷаҳои дарсро ҷамъбаст намуда, ба дастовардҳои хонандагон баҳо дод ва норасоиҳоро қайд кард. Муҳим он буд, ки худи хонандагон дар мубоҳиса иштирок намуда, таассуроти худро дар бораи ташкил ва гузаронидани чунин дарс баён карданд.

Омӯзгор фаъолиятҳоро тавре арзёбӣ намуд, ки он хусусияти ҳавасмандкунӣ дошта, ба сатҳи баланди баҳодиҳии дастовардҳои хонандагон мувофиқат намуд.

Усули омӯзиши кооперативӣ

Усули омузиши кооперативӣ як роҳи ҳалли мушкилот ба ҳисоб рафта, аз панҷ ҷузъ иборат аст, ки дар ҳалли вазифаҳои ин усул ҳамчун восита хизмат мекунанд.

1. Муносибати мусбӣ. Хонандагон дар як гурӯҳ якҷоя кор мекунанд. Тамоми гурӯҳ як мақсад дорад. Ҳама бояд якҷоя, ба якдигар такя намуда, ба мақсади ниҳоӣ расанд.
2. Масъулияти фардӣ. Ҳар як шахс бояд ба дигарон дар расидан ба ҳадафи умумӣ кӯмак кунад.
3. Муоширати байниҳамдигарӣ. Ҳар як аъзои гурӯҳ бояд суханони дигаронро эҳтиромона гӯш кунад.
4. Салоҳияти муошират. Барои ҳар як хонанда қобилиятҳои гӯш кардани сухани дигарон, кӯмак кардан, фаҳмидан, тафтиш кардан, фаҳмондан, савол додан муҳим аст. Ин малакаҳо барои ҳалли низоъҳо, мушкилот, рушди малакаҳои муошират, эътимод ва инкишофи сифатҳои лидерӣ кӯмак мекунанд.
5. Тадриҷан ташаккул додани маҳорат. Қарори умумӣ дар бораи такмил додани раванди омӯзиши кооперативӣ.

Вазифаи омӯзгор ҳангоми омӯзиши кооперативӣ:

1. Омода кардани маводи таълимӣ ва интихоби методи омӯзиш.
2. Мухтасар баён кардани мазмуни асосии дарс.
3. Ташкил кардани гурӯҳҳо.
4. Шинос кардани хонандагон бо тарзи кор дар гурӯҳ.
5. Фаҳмондани қоидаҳои рафтор дар гурӯҳ. Аз хонандагон талаб карда мешавад, ки:

- ҳамдигарро эҳтиром кунанд;
- нисбат ба ақидаҳои дигар таҳаммулпазир бошанд;
- қобилияти гӯш кардани якдигар;
- дар бораи муҳити корӣ дар синф мисол овардан.

6. Омӯзгор супориш дода, бояд боварӣ ҳосил кунад, ки оё ҳамаи аъзоёни гурӯҳ супоришҳои худро иҷро мекунанд?

7. Муҳокимарониро гӯш карда, дар ҷойи зарурӣ савол диҳад, кӯмак расонад.
8. Барои дарки маводи таълимӣ ба хонандагон кӯмак намояд.
9. Хонандагонро барои худбаҳодиҳӣ кӯмак намуда, фаҳмонад, ки оё онҳо ба мақсад расидаанд, ё не, тавсия диҳад, ки чӣ тавр онҳо метавонанд натиҷаҳои кори худро беҳтар намоянд.
10. Натиҷаи кори гурӯҳ ва саҳми ҳар яки онҳоро дар татбиқи лоиҳа ё супориш арзёбӣ намояд.

Бо мақсади инкишоф додани малакаҳои ҳамкории хонандагон барои муваффақ шудан дар гурӯҳ муҳаққиқ дар яке аз синфҳои таҷрибавӣ чунин меъёрҳоро таҳия намуд:

1. Муайян намудан мақсади умумии тамоми гурӯҳ;
2. Фаъолияти хонандагон на ба таври фардӣ, балки гурӯҳӣ арзёбӣ карда шавад.
3. Барои омӯзонидани дигарон ва ҳамкорӣ байни аъзоёни гурӯҳ ба гурӯҳ як маводи таълимӣ дода шавад;
4. Ҳар як хонанда вазифаи муайянро иҷро кунад (котиб, намоянда, нозир ва ғайраҳо);
5. Муайян кардани қоидаҳои тиллоӣ дар гурӯҳ;
6. Ҳавасманд кардан – ҳар кас бояд вазифаи худро иҷро кунад, то ки гурӯҳ ба муваффақият ноил шавад;
7. Саъй кардан барои ноил шудан ба комёбӣ, рақобат на дар дохили гурӯҳ, балки танҳо дар байни гурӯҳҳо ташкил карда шавад;
8. Муайян кардани таъсири муҳити атроф – иштирокчиён якҷоя менишинанд ва якҷоя кор мекунанд;
9. Ширкат варзидан ҳангоми қабули қарори умумии гурӯҳ барои расидан ба мақсади ягона ва номгузорӣ кардани гурӯҳҳо (масалан, «Баҳор», «Офтоб»).

Нақши омӯзгор ҳангоми омодагӣ ба омӯзиши кооперативӣ.

Қисми якум

1. Мақсад. Дарсҳои гурӯҳӣ ҳамеша ду ҳадаф доранд:

- муайян кардани сатҳи академии дониш ва ҳадафи таълимӣ;

- муайян кардани алоқамандии ниёз ва қобилияти муайяни инкишофи тафаккур. Ҳадафи дуюм муоширати тарбиявӣ мебошад.

2. Муайян намудани теъдоди хонандагон дар гурӯҳ. Шумораи хонандагони гурӯҳ барои ноил шудан ба ҳадаф таъсир мерасонад. Ҳангоми ҳалли ин масъалаҳо омилҳои зеринро ба назар гирифтан ба мақсад мувофиқ аст:

- оғоз кардани кори 2 – 3 нафара, ки дар он ҳамаи хонандагон бояд кор кунанд;
- фаъолиятҳое, ки қобилият ва тахассуси баландро талаб мекунанд, онҳоро дар гурӯҳҳои калон ташкил кардан беҳтар аст;
- ҳар қадаре, ки гурӯҳ калон бошад, талабот нисбат ба муносибати аъзоёни гурӯҳ ҳамон қадар зиёд мешавад;
- аксар вақт супориш шумораи муайяни хонандагонро дар гурӯҳ талаб мекунад;
- шумораи хонандагон дар гурӯҳ низ аз вақт вобаста аст: вақти кам –гурӯҳи хурд ва миқдори камтари супоришҳо.

3. Ҳайати гурӯҳ. Барои ноил шудан ба ҳадафи ниҳоӣ, дуруст ташкил кардани гурӯҳҳо муҳим аст:

- ташкил кардани гурӯҳҳои тафриқашуда беҳтар аст, яъне ҳайати гурӯҳҳо аз хонандагони заиф ва қавӣ иборат бошанд;
- гурӯҳҳои аз ҷониби омӯзгорон ташкилшуда хеле хубтаранд. Омӯзгор метавонад барои хонандагоне, ки бо дигарон кор кардан наметавонанд, ё бо душворӣ кор мекунанд, шароитҳои махсус ташкил кунад;
- хонандагон бояд то анҷоми супориш дар як гурӯҳ кор кунанд. Ҳатто агар мушкилот вуҷуд дошта бошад ҳам, гурӯҳҳо набояд пароканда шаванд, зеро хонандагон ҳеҷ гоҳ роҳи ҳалли мушкилотро намеомӯзанд. Гурӯҳҳое, ки мушкилӣ доранд, ба таваҷҷуҳи бештар ва кӯмаки омӯзгор эҳтиёҷ доранд, вале вақте ки худашон ин мушкилотро бартараф мекунанд, беҳтар аст.

4. Тайёрии синф. Пеш аз оғози дарс мизҳоро барои иҷрои кори гурӯҳӣ омода кардан лозим аст, то ки хонандагон дар гурӯҳ бо ҳам кор

карда тавонанд. Барои он ки хонандагон зуд ва хомӯшона дар гурӯҳҳо ҷамъ шаванд, пешакӣ бояд хонандагон қоидаҳои тиллоиро қабул кунанд.

5. Тайёр кардани мавод.

Қисми дуюм

1. Ба хонандагон фаҳмонида шавад, ки муносибати байни онҳо бояд чӣ гуна бошад: хонандагон беҳтар кор мекунанд, агар онҳо донанд, ки муваффақият аз худи онҳо ва сифати иҷрои супоришҳо вобастаанд. Онҳо мақсади умумӣ ва масъулияти тарафайн доранд. Ҳама медонанд, ки чӣ кор бояд кунанд: маводи таълимиро мубодила мекунанд ва мақсади тамоми синф ин аст, ки кори гурӯҳӣ дар як вақт дар ҳамаи гурӯҳҳо анҷом дода шавад.

2. Муайян бояд кард, ки кадом дониш лозим аст. Омӯзгор бо хонандагон аҳаммияти алоқамандии маводи таълимиро бо гузашта, ҳозира ва оянда муҳокима кунад. Санҷида бароядд, ки оё ҳамаи хонандагон супоришро фаҳмидаанд.

3. Шарҳ додани меъёрҳои муваффақият. Хонандагон дар якҷоягӣ бо омӯзгор метавонанд меъёрҳои баҳодиҳиро барои арзёбии кори хуби таҳқиқотӣ таҳия кунанд:

- сари вақт анҷом додан – муҳлати анҷом додани корро муайян кардан лозим аст (30 дақиқа);
- ишора кардан ба ҷавоби дуруст;
- муайян кардани шумораи муайяни ғояҳо, масалан, панҷ ақидае, ки фикрҳои гурӯҳро дастгирӣ мекунанд;
- ҳадафи тарбиявӣ – таъкид кардани зарурати муносибатҳои мусбӣ дар гурӯҳ (мисолҳо оваред).

4. Ташкил кардани масъулияти фардии ҳар як аъзои гурӯҳ. Ҳар як шахс бояд супоришҳои муайянро мустақилона анҷом диҳад. Он гоҳ онҳо медонанд, ки ҳама бояд чӣ кор кунанд; метавон ҷавобҳо талаб карда шуда, ба ҳар як аъзои гурӯҳ рақам таъин карда шавад. Варақаи худбаҳодиҳӣ аз тарафи аъзоёни гурӯҳ пур карда шуда, қайд мекунанд, ки ҳиссаи онҳо дар иҷрои кори гурӯҳӣ чӣ гуна аст.

5. Омӯзгор шарҳ медиҳад, ки хонандагон бояд тартиботи муайянро риоя кунанд, якдигарро гӯш ва дастгирӣ кунанд ва бо рақиб чӣ гуна рафтор кардан лозим аст. Хонандагон дарк кунанд, ки чаро қобилияти муошират ин қадар муҳим буда, он бояд татбиқ карда шавад. Бо чунин тарз малакаҳои муошırати иҷтимоии хонандагон инкишоф меёбанд.

Дар рафти дарс омӯзгор:

1. Фаъолияти хонандаро пайгирӣ мекунад, пайваста аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар ҳаракат мекунад ва мебинад, ки хонандагон чӣ кор мекунад. Чун ки ин аз хонандагон масъулияти зиёдро талаб мекунад ва ба муаллим имкон медиҳад, ки дар ҳолати зарурӣ ба фаъолияти гурӯҳ дахолат кунад. Як хонанда метавонад нозири гурӯҳ интихоб шуда, шарҳҳои мушаххаси гурӯҳи худро баён кунад.

2. Дар мавридҳои зарурӣ омӯзгор ба гурӯҳ кӯмак мекунад, талаботро мефаҳмонад ва кӯшиш мекунад, ки гурӯҳ роҳи ҳалро худаш ёбад. Талабагон бояд пеш аз ҳама ба дониш ва таҷрибаи якдигар такя карда, қобилияти ҳамкориро инкишоф диҳанд.

3. Агар гурӯҳ аз уҳдаи иҷрои супориш баромада натавонад, чӣ гуна бояд рафтор кард? Шояд ягон хонанда аз иҷрои супориш худро дар канор мегирад ва чӣ тавр ӯро ба иҷрои фаъолиятҳо ҳавасманд бояд кард?

4. Ба гурӯҳ имконият додан лозим аст, ки ин масъаларо таҳти роҳбарии омӯзгор ҳал кунад. Ба ин кор набояд дахолат кард, вагарна талабагон дар ҳалли мушкилот аз омӯзгор вобаста шуда, аз нерую қобилияти ҳамдигар истифода намебаранд.

5. Омӯзгор натиҷаҳои омӯзиш ва худи раванди омӯзиши кооперативиро арзёбӣ мекунад; омӯзгор ба хонандагон, ҳар як хонанда ба худаш ва хонандагон ба якдигар баҳо медиҳанд ва ҳама якҷоя – натиҷаҳои омӯзишро дар гурӯҳҳо арзёбӣ мекунанд.

6. Омӯзгор хонандагонро муттаҳид намуда, ба онҳо имконият медиҳад, ки иҷрои фаъолиятҳоро муҳокима кунанд, муносибати худро ба

омӯзиш дар гурӯҳ баён намоянд. Омӯзгор бояд дар ин самт ба онҳо ёрӣ расонад, ба талабагон имконият диҳад, ки дар бораи фаъолияти худ хулосаҳои умумӣ бароварда, дараҷаи дониш ва қобилияти ҳамкорӣ дар гурӯҳро арзёбӣ кунанд.

7. Ҷамъбаст. Баҳо додан лозим аст, ки супориш чӣ гуна боғайратона иҷро карда шуд:

- натиҷаро мумкин аст, муаллим ё хонанда арзёбӣ кунад;
- як хонанда дар гурӯҳ метавонад натиҷаи кори гурӯҳро муаррифӣ кунад;
- гурӯҳ метавонад якҷоя саволҳоро баррасӣ кунад.

6. Муайян кардани натиҷаҳои ҳамкорӣ: гурӯҳ ба чӣ муваффақ шуд, чиро такмил додан мумкин аст. Мисол: аъзоёни гурӯҳ барои расидан ба ҳадаф ба якдигар кӯмак, ё бо ҳам маслиҳат карданд, ки муносибатҳоро дар гурӯҳ беҳтар кардан лозим аст.

Унсури муҳимми омӯзиши кооперативӣ ин фикру мулоҳизаҳои хонанда дар бораи худи раванди таълим дар гурӯҳ мебошад.

Масъулияти фардии аъзоёни гурӯҳ дар он вақте зуҳур меёбад, ки агар ҳар як аъзои гурӯҳ барои расидан ба мақсад саҳми худро гузорад, мустақилона омӯхтани худро исбот мекунад ва барои бомуваффақият омӯхтани дигарон кӯмак расонад. Ҳамаи аъзоёни гурӯҳ бояд барои расидан ба ҳадаф кӯшиш кунанд.

Чӣ тавр хонандагонро ба таҳсил ҳавасманд кардан мумкин аст?

1. Таҷриба нишон медиҳад, ки агар худи хонандагон дар таҳсил муваффақ нашаванд ё ба нокомӣ дучор гарданд, дар онҳо хоҳиши воқеии омӯзиш пайдо намешавад. Бояд ба онҳо кӯмак расонда шавад, то ки онҳо дарк кунанд, ки байни саъю кӯшиш ва муваффақияти онҳо робита вуҷуд дорад.

2. Агар ба хонандагон супоришҳои осон дода шуда, онҳоро ба таври тасодуфӣ, бидуни саъю кӯшиш ҳал кунанд, дар онҳо майлу рағбати омӯзиш аз байн меравад.

3. Агар талабагон омӯзиш кунанд, вале муваффақ нашаванд, бояд методи дигари таълимро истифода кард, вагарна хоҳиши омӯзиш дар онҳо гум мешавад.

4. Агар дарс шавқовар набошад – хеле осон, хеле душвор, ё ба талаботи таълими кооперативӣ ҷавобгӯ набошад – талабагонро барои иштирок кардан дар чунин дарс маҷбур кардан хуб нест.

5. Барои ноил шудан ба масъулияти инфиродӣ ва таъмини иштироки ҳар як хонанда дар иҷрои кори гурӯҳӣ, дар онҳо қобилияти ҳамкорӣ карданро рушд додан зарур аст. Муаллим худро ҳамчун тренер бояд нишон диҳад, ки вай ба муваффақияти ҳама таваҷҷуҳ дошта, нисбати ҳар як шахс ғамхор аст ва аз кайфияти мусбии хонандагон ҳаловат бурда, барои ӯ натиҷаи кори хонандагон хело муҳим аст.

Ҳар як гурӯҳ бояд аз 4 нафар иборат бошад. Дар ташкили гурӯҳҳо метавон аз аз кортҳо, рӯзҳои моҳҳо, рӯзи таваллуд, усули лифофа, рақамҳои математикӣ ва ғайра истифода бурд. Пас аз ташкили гурӯҳ бояд уҳдадориҳои ҳар як аъзои гурӯҳ муайян карда шавад. Ба ҳамаи аъзоёни гурӯҳ лозим аст, ки дар кори гурӯҳӣ фаъолона иштирок намуда, ба суханони ҳамдигар бодиққат гӯш диҳанд ва эҳтироми худ ва ҳамсинфонро ба ҷо оваранд. Ҳайати гурӯҳ аз роҳбалад, нависанда, маърӯзачӣ, нозир ва ғайра иборат шуда метавонад.

Роҳбалад – тартиботро таъмин мекунад, корро ташкил мекунад, фикру мулоҳизаҳоро ҷамъ мекунад. Нависанда – ақидаҳои асосии муҳокимаро менависад, натиҷаи кори гурӯҳро пешниҳод намуда, дар муҳокима иштирок мекунад. Маърӯзачӣ – гурӯҳро муаррифӣ мекунад, ба таври шифоҳӣ ҷавоб тартиб медиҳад, ба саволҳои иловагии шунавандагон ҷавоб медиҳад, дар муҳокима иштирок менамояд. Нозир –дар мубоҳисаҳо иштирок намуда, андешаҳоро пешниҳод ва баҳо медиҳад, самаранокии муоширатро дар гурӯҳ назорат мекунад.

Таҳаммулпазирӣ, эҳтиром, омодагӣ ба омӯзиш аз ҳамдигар арзишҳое мебошанд, ки асоси шукуфоии давлатҳои демократӣ мебошанд.

Ба амалӣ шудани чунин муносибат омӯзиши кооперативӣ мусоидат мекунад.

Истифодаи ҷадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ

Муаллими фанни таърихи халқи тоҷик ҳангоми тайёрӣ ба дарсҳо бояд тамоми рафти воқеаҳои таърихро ба назар гирифта, робитаи байни мавзуъҳоро равшан тасвир намояд.

Барои ин тамоми маводи таълимиро «фишурда», ба низом дароварда, бо истифода аз ҷадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ ба хонандагон пешниҳод намояд. Ин ба талабагон кӯмак мекунад, ки тамоми раванди таърихиро бинанд, дар фазои таърихӣ озодона сайру гашт кунанд, барои азхудкунии дониш камтар вақт сарф кунанд ва ба муаллим имкон медиҳад, ки усулҳои нави муаррифиро эҷодкорона аз худ кунад, вақт ҷудо кунад, то дар якҷоягӣ бо хонандагон супоришҳои эҷодиро иҷро кунад.

Барои он ки хонандагон маводи таълимиро беҳтар аз худ кунанд, омӯзгор бояд аз тасвирҳои ҷадвалӣ истифода барад (ниг. ба ҷадвали 1).

Тасвирҳои ҷадвалии иттилооти таълимӣ номҳои гуногун доранд:

1) маълумотномаи такягоҳӣ – тарҳрезии маводи таълимӣ дар шакли системаи (сигналӣ) огоҳкунанда;

2) расмҳои такягоҳӣ – диаграммаҳо – аломатҳои визуалии ҳодисаҳои таърихӣ дар атрофи номи шахсияти таърихӣ ҷудо шуда, симои ягонаи давраи таърихиро меофаранд;

3) "тортанакҳо" – барои кор бо мафҳумҳо истифода мешаванд; Хонандагон номи консепсияро бо паргор давр зада, менависанд, баъд калидвожаҳоро интихоб мекунанд – ҳамин тавр «пойҳо» сохта мешаванд.

Схемаҳои сохторӣ – мантиқӣ. Схемаҳое, ки дорои як намуди нақша буда, аз ҳамон диаграммаҳое иборатанд, ки қисматҳои калон доранд ва аз элементҳо ва зербандҳо иборат мебошанд.

Ҷадвали 2. Ҷадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ. Оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар оғози солҳои 90 – уми асри XX

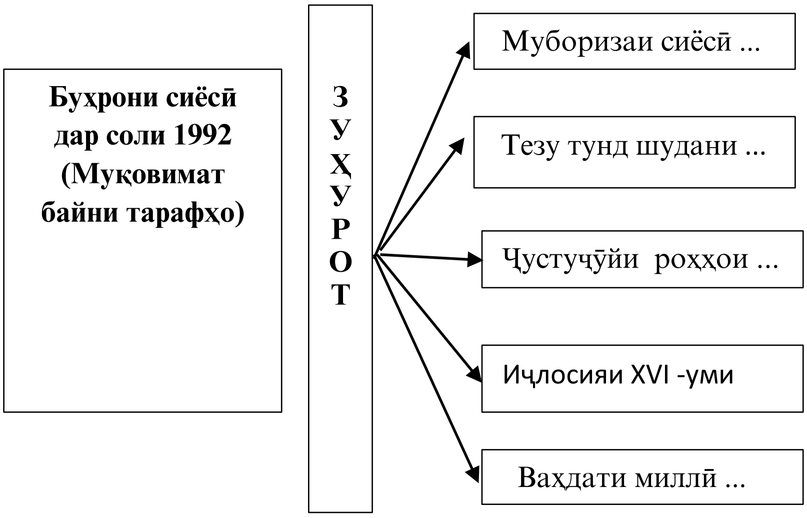

Муаллиф исбот мекунад, ки одатан чунин ҷадвалҳо аз шумораи ками воҳидҳои калони иттилоот иборат буда, ҳамзамон ба қонунҳои психологии хотираи кӯтоҳмуддат мувофиқанд. Дар ҷадвал маводи таълимӣ тавре ҷой дода шудааст, ки дар вақти кори шифоҳӣ бо қисмҳои алоҳидаи ҷадвал борҳо кор кардан мумкин аст. Такрор имкон медиҳад, ки маводи таълимӣ бо паҳлӯҳои мухталиф, бо нигоҳ доштани якпорчагии он ошкор карда шавад. Дар баробари ин, чӣ ба таври шифоҳӣ ва чӣ ба таври хаттӣ воҳидҳои ахбороти асосӣ ва дуюмдараҷа бояд қайд карда шаванд.

«Ҷадвалҳои мантиқӣ ба хонандагон дар ташаккули малакаҳои қавӣ ҳангоми ёфтани ҷавоби мантиқӣ кӯмак мерасонанд, ба таври мухтасар барои ҳимояи фикрҳои худ дар раванди баҳс ва ба рушди фарҳанги нутқ ҳамаҷиҳата мусоидат мекунанд» [97].

Ҳангоми машғулият дар синфҳои озмоишӣ исбот шуд, ки усули инноватсионӣ ҳангоми кор кардан бо мавзуъҳои калон хеле муфид аст. Вай имкон медиҳад, ки тамоми раванди таърихӣ ҳамчун системаи том ё ягона омӯхта шавад. Истифодаи ин усул имкон медиҳад, ки хонандагон дониши ибтидоӣ гирифта, минбаъд раванди маърифатӣ ба он асос ёбад.

Дар марҳалаҳои аввали азхудкунии маводи таълимӣ истифода намудани ин усул самаранок аст. Ин усулро дар кор бо гурӯҳҳои хурд (3 – 4 нафар хонанда) истифода бурдан ба мақсад мувофиқ мебошад. Ин имкон

медиҳад, ки унсурҳои рақобат ба кор бурда шуда, диққати хонандагон ба омӯзиш ҷалб карда шавад.

Илова бар ин, усули мазкурро бо усулҳои дигар: муҳокима, бозӣ, ҷустуҷӯ ва ғайраҳо якҷоя кардан мумкин аст. Усули кор бо ҷадвалҳои мантиқӣ хеле самаранок аст. Ҷадвалро метавон дар дарсҳои такрорӣ – ҷамъбастӣ ва дарсҳои амалӣ дар охири соли хониш истифода бурд. Ғайр аз ин, техникаи номбурдаро ҳангоми тайёрӣ ба аттестасияи хатм ва гузариш, инчунин ҳангоми аз ҷиҳати мантиқӣ гурӯҳбандӣ ва хулоса кардани миқдори зиёди маводи таълимӣ истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Бо мақсади самаранокии кор ба талабагон аз рӯйи системаи пешниҳодшуда кор карданро ёд додан лозим аст. Аз ин рӯ, якчанд принсипҳо мавҷуданд, ки бояд хонандагонро дар дарсҳои аввал бо онҳо шинос кардан лозим аст. Бояд таъкид кард, ки дар амал тамоми корҳо аз рӯйи принсипи ҳамкории эҷодӣ, кор аз рӯйи системаи «муаллим –шогирд» чунин асос ёфтааст:

1. Сухани омӯзгор бояд аз 3 қисм иборат бошад:

- муқаддима, тавсифи мухтасари вазъияти таърихӣ;
- қисми асосӣ – баён кардани далелу воқеаҳои асосӣ;
- хулоса – аҳаммияти воқеа, дар шароити таърихӣ ва таъсири минбаъдаи он ба рафти таърих.

2. Ҳангоми кор бо диаграмма ва ҳикоя чунин калимаҳои алокамандкуниро истифода бурдан лозим аст: «аввал ман тавсиф мекунам ... »; «пеш аз ҳама»; «агар Шумо гӯед ... пас»; «диққат ба ... »; «ҳақиқат ин аст, ки…», «ман фикр мекунам…», «то ҷое ки ман медонам…», «манзурам…», «мушкилот дар он аст, ки ... », «ин тавр...», «ин тавр метавон гуфт...», «хулоса, ҳар он чӣ гуфта шуда буд, хулоса ин аст, ки...».

3. Ҳар як қисм дар ҷадвал муҳим аст:

- тирча алоқаи байни қисмҳо ва пайдарпайии таъсири ҳамдигарро нишон медиҳад;
- шакли чаҳорчӯба (тухмшакл, росткунҷа);

4. Сабтҳо дар ҷадвал бояд равшан ва фаҳмо бошанд (калимаҳои калидӣ истифода бурда мешаванд).

5. Ҷадвал метавонад бо далелҳо ва тафсилоти нав пурра карда шавад.

6. Ҷадвал пояест, ки бунёди дониши ҳар як муаллим ба он асос меёбад.

Барои кори пурсамари муаллим навор, ё графопроектор, маркер, плёнкаи шаффоф лозим аст. Дар хотир бояд дошт, ки шаклҳои кор бо ҷадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ бояд гуногун бошанд ва ба таври равшан назорат карда шаванд.

Ҳангоми кор аз болои маводи таълимӣ дар синфҳои таҷрибавӣ (воқеаҳо, мафҳумҳо, истилоҳот) муаллим дар дарси аввали муқаддимавӣ маводи таълимиро шарҳ дод: «Оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар оғози солҳои 90 – уми асри XX» ва ба тадриҷ диаграммаро мекашад. Хонандагон ҷадвалро дар дафтарҳо кашида, пур кардани онро ба далелу мафҳумҳои нав давом медиҳанд. (ниг. ба ҷадвали 1)

Дар охири дарс кӯдакон бояд ба ҳар як қисми диаграмма ба таври шифоҳӣ саволҳо диҳанд ва ҳатто ҷавобҳои кӯтоҳ низ пайдо карда тавонанд. Ба ин ҷадвал на як бору ду бор баргаштан лозим аст, хусусан дар оғози омӯзиши мавзуъҳои нави ҳамҷман калон истифодаи ин гуна ҷадвалҳо ба манфиати кор аст. Тавассути истифодаи ин усул ва такрори маводи таълимӣ, ҳангоми пур кардани ҷадвал самараи аниқ фаҳмидани равандҳо ва тамоилҳои асосии тараққиёти таърихии охири асри XX ба даст меояд.

Ҷадвали 3. Инқилоби маданӣ дар ҶШС Тоҷикистон дар солҳои 20-ум ва 30-юм

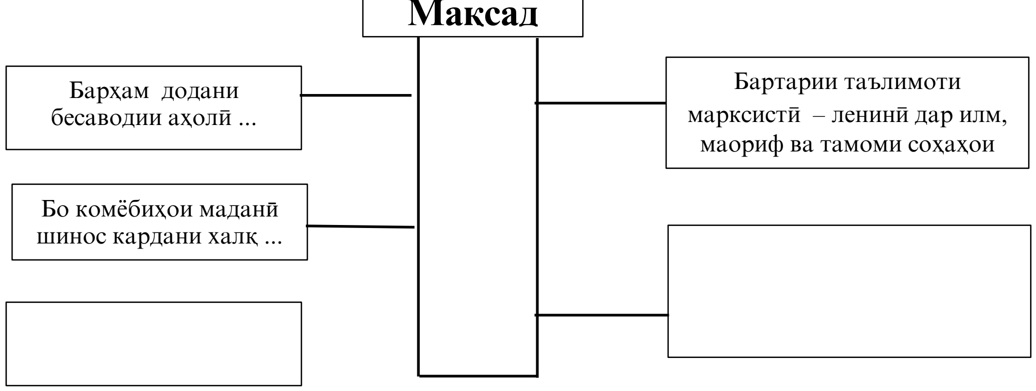

Ҷадвали 4. Вазифаҳои инқилоби маданӣ дар соҳаи маориф

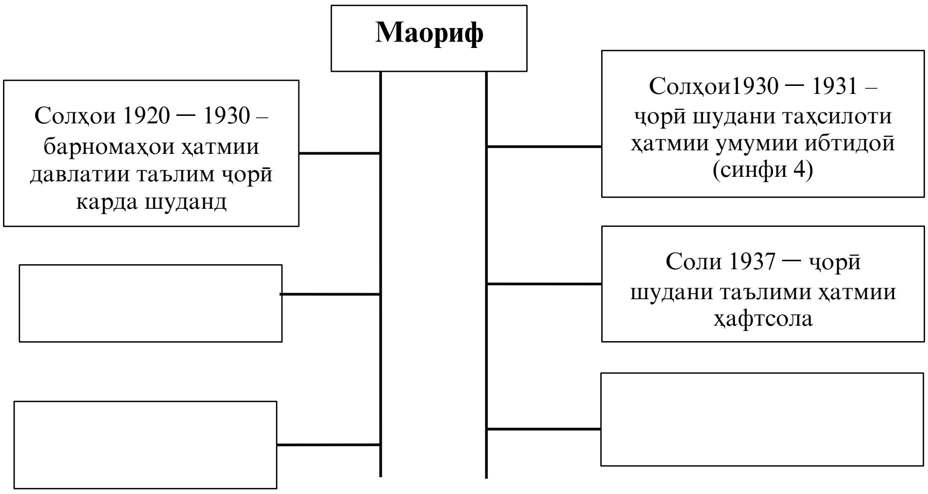

III. Ҳангоми кор дар дарс

1. Мавзуи «Ҳаёти ҷамъиятию сиёсии нимаи 2 – юми асри XIX» – ро шарҳ дода, ба хонандагон супориш дода мешавад, ки диаграммаеро, ки як қисми онро муаллим тартиб додааст, пур кунанд. Ба гурӯҳҳои хурд супориш дода мешавад, ки аз рӯйи масъалаи муайян схемаро тартиб диханд.

Баъд дар назди тахта натиҷаҳои кори худро ҳимоя мекунанд.

IV. Дар рафти назорати азхудкунии маводи таълимӣ

1. Хонанда дар назди тахтаи синф маводро мувофиқи ҷадвали мантиқӣ нақл мекунад;

2. 2 нафар хонанда дар назди тахтаи синфӣ диаграмма тартиб дода, онро шарҳ медиҳанд.

3. Пурсиши хаттӣ аз аҳли синф.

1. Супориш: хонандагон дар муддати 10 дақиқа мухтасар, бе эҷоди ҷадвали нав мундариҷаи схемаро пайдарпай такрор кунанд.

4. Ба хонандагон варақчаҳо ё худ кортҳо дода мешавад, ки онҳо диаграммаҳои мантиқии чандирӣ доранд. Супориш: ислоҳ кардани хатогиҳо.

5. Ба хонандагон намунаи диаграммаи мантиқӣ ва ҷадвалҳо бо мавзуъҳои мушаххас дода мешаванд, ки хонандагон бояд онҳоро қайд кунанд.

Ҳамин тариқ, истифодаи ҷадвалҳои блокӣ ва диаграммаҳои мантиқии сохторӣ ба хонанда имкон медиҳад, ки маълумоти аз муаллим гирифташударо мантиқан дарк намояд.

Маълумотро ҷамъбастнамуда бояд қайд кард, ки чунин усулҳои инноватсионии таълим ба монанди дарс – суд ё истифодаи ҷадвал барои хонандагон хело мувофиқ ва муфиданд.

§ 2.2. Шаклу намудҳои фаъолияти мустақилонаи хонандагон ба воситаи усулҳои фаъоли таълим дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик бо истифода аз технологияи инноватсионӣ

Ҳадафи асосии омӯзиши таърих дар мактаби муосир таълим, рушд ва тарбияи шахсияти хонандаест, ки қодир аст дар асоси фаҳмиши таҷрибаи таърихии кишвар ва тамоми инсоният, фаъолона ва эҷодкорона истифода бурдани донишҳои таърихӣ дар фаъолияти таълимӣ ва иҷтимоӣ, қобилияти муайян кардани афзалиятҳои арзиши худро дошта бошад. Саҳми мактаби ибтидоӣ дар ин ҳадаф омодагии ибтидоии таърихӣ ва иҷтимоии хонандагон мебошад. Аз ин вазифаҳо омӯзиш ҳамчун раванди азхудкунии на танҳо миқдори муайяни дониш ва системаи маҳорат ва малакаҳои дахлдор, балки ҳамчун раванди азхудкунии салоҳияти гуногун низ баррасӣ карда мешавад.

Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик на фақат мушкилоти таъминоти технологӣ, балки ҳамзамон таъминкунандаи соҳаи маориф бо воситаи иттилоот ва дар ин замина таҳияву нашр намудани маводи таълимӣ ба шумор меравад.

Ҳангоми омӯзиши раванди истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ бояд мушкилоте мавриди таҳқиқ қарор гиранд, ки ба ошкор намудани ҳамоҳангсозии вазифаҳои таҳсил ва асоснок кардани моҳияти иҷтимоӣ – ахлоқии иттилоотикунонӣ бо мушаххасгардонии тасаввуроти илмӣ оид ба ҳақиқати педагогӣ асос ёфта бошанд.

Талаботи ҷомеа чунин аст, ки барои омӯзгорону хонандагон ҳангоми мутобиқат ба воқеияти иҷтимоӣ ва амалигардонии онҳо

мухолифатҳо пеш меоянд ва ин мухолифатҳо чун анъана аз зиддиятҳои ҳаётӣ бармеоянд. Ин ихтилофҳо қодиранд, ахлоқи маънавиро таҳия намоянд. Ҳамзамон ин ихтилофҳо аз ҷиҳати назариявӣ низ, ки барои инкишофи Консепсияи аксиологии таълимоти педагогӣ замина мегузорад, он қадар хуб муайян карда нашудааст. Навсозӣ ва татбиқи он самтҳои гуногуни фаъолияти омӯзгориро дар рушди муносибатҳои инсонӣ муайян сохта, ҳамчун омили ягонагӣ ва муттаҳидии ҷомеаи инсонӣ табдил меёбад.

Технология чист? Техника – маҳорат, логос – таълим (калимаи юнонӣ), яъне таълимот дар бораи маҳорат аст. Мувофиқи ақидаи педагогҳо ва психологҳо М. В. Кларин ва В. В. Гузеев «аломат ва нишонаҳои асосии технологияҳои инноватсионии таълим ин мавзуънокӣ, объективӣ будан ва ташкили бонизоми раванди таълимию маърифатиро дар бар мегиранд» [56; 22]. Агар истилоҳи «технология» – ро чунин таъриф дода бошанд, пас онро ҳамчун «раванди бунёдгузори низомҳои муносиби таълим ва банақшагирии раванди таълим гуфтан мумкин аст» [96, с.35]. Технология, аз рӯйи андешаи В. А. Сластенин ва И. Ф. Исаев, ин «раванди педагогӣ вобаста ба банақшагирӣ, ташаккул ва гузаронидани раванди таълимӣ бо таъмини бегуфтугӯйи шароитҳои мусоид барои омӯзгор ва хонандагон мебошад» [135, с.142].

Муносибати технологӣ 3 марҳалаи рушдро аз сар гузаронидааст:

- марҳалаи эмпирикии рушд – ин методи таҳқиқотӣ аст, ки аз шарҳи ҳодисаҳо, бе хулосабарорӣ ва ҷамъбасткунии назариявӣ иборат аст;
- марҳалаи алгоритмии рушд – муфассал ба нақша гирифтани алгоритмҳои сахти детерминатсияшуда (қонуниятҳои объективии падидаҳои табиат ва ҷамъиятро эътироф менамояд) – и фаъолияти муаллим ва хонандагон;
- марҳалаи стохастикии рушд – банақшагирӣ ва муносибгардонии алгоритмҳои эҳтимолии идоракунӣ дар ташкили фаъолияти таълимӣ – маърифатии хонандагон. Бо онҳо наслҳои худии технологияҳо мутобиқат мекунанд.

Ҳамин тавр, технологияи инноватсионӣ дар пасманзари таҳқиқоти мо ҳамчун раванди ба ташаккули фаъолияти маърифатӣ дохил намудани

технологияҳои муосири инноватсионӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда мешавад.

Омӯзгори фанни таърих новобаста ба таҷриба, бояд ҳамеша омӯзишро давом дода, касбашро такмил диҳад. Чанд сол боз омӯзгорон ба усулу методҳои нави фаъол ва истифодаи васеъи технологияҳои нави педагогӣ, ки метавонанд самаранокии таълимро ба таври назаррас рушд диҳанд, гузаштанд. Барои омӯхтани технологияҳои педагогӣ бояд онҳоро шинохт ва омӯхт. Пас технологияи муосири педагогӣ чист?

Технологияи педагогӣ – самти педагогика бо мақсади баланд бардоштани самаранокии раванди таълим, кафолати ба даст овардани натиҷаҳои ба нақша гирифташудаи таълим мебошад.

Истилоҳи «технологияи инноватсионӣ» имконият медиҳад, «технология» дар соҳаи маориф ба таври васеъ омӯхта шавад. Мо афзал медонем, ки технологияи раванди таълимро мавриди тадқиқ қарор диҳем. Маҳз дар ҳамин маъно мо мафҳуми «технологияи инноватсионӣ» – ро татбиқ менамоем.

Солҳои охир, ислоҳоти низоми маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳамаи фанҳои таълимӣ, аз ҷумла ба фанни таърихи халқи тоҷик таъсир расонидааст. Фанни «таърих» сол аз сол рушд карда, бойтар мегардад, бо маводи нави илмӣ – методӣ пурра мегардад.

Дарси имрӯза бояд ҳамқадами замон бошад ва нисбат ба ҳама падидаҳои иҷтимоӣ ҷавоб дода тавонад. Танҳо бо истифода аз усулу методҳои фаъоли таълим, технологияи муосир омӯзгор метавонад дар таълим ва тарбияи насли наврас ва омода намудани мутахассисони варзида комёб гардад. Аксар хонандагоне, ки ба муассисаи таълимӣ меоянд, ба чунин фан, ба монанди таърих, таваҷҷуҳи кам доранд. Аз ин рӯ, мақсади асосии омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик дар хонандагон бедор намудани шавқу ҳавас нисбати ин фан мебошад. Азбаски ҷавонони асри XXI одамони асри иттилоотӣ мебошанд, дар ҷараёни кор бо онҳо қобилияти мустақилона ва ҳавасмандона аз худ кардани маводи таълимиро ташаккул додан зарур аст. Истифода аз усулу методҳои фаъоли таълим,

технологияи муосир ба мустақилӣ, таҳқиқотӣ, кори эҷодӣ, рушди ҳаматарафаи хонандагон мусоидат мекунад.

Илми педагогикаи ҷаҳонӣ имрӯз муаллимро ҳамчун менеҷере мешуморад, ки фаъолияти фаъоли инкишофи хонандаро назорат мекунад. Дар чунин вазъ муаллим бояд тамоми ахбороти методикаи таълимро аз худ кунад, ки нақши технологияи муосири педагогиро дар ноил шудан ба сифати муосири таълим дар ин шароит ба таври назаррас меафзояд. Айни замон, барои таълими таърихи халқи тоҷик технологияҳои гуногун мавҷуданд. Омӯзгори муосир бояд аз онҳо муҳимтаринашонро аз худ кунад ва дар амалияи худ татбиқ кунад.

Дар байни онҳо технологияи гуфтугӯи эвристикӣ, омӯзиши мушкилот, шаклҳои бозии таълимӣ, истифодаи технологияҳои иттилотӣ – иртиботӣ дар раванди таълим маъмултарин мебошанд. Дар омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик чунин қисматҳои технологияи муосири таълимиро истифода бурдан мумкин аст:

- технологияҳои лоиҳавӣ ва тадқиқот;
- технологияи истифодаи усулҳои бозӣ дар таълим;
- технологияи омӯзиши мушкилот;
- технологияи омӯзиши бисёрсатҳӣ;
- технологияи тафаккури интиқодӣ;
- технологияи усули коллективӣ (дастаҷамъӣ) – и таълим;
- технологияи «Мубоҳиса»;
- технологияҳои наҷотбахши саломатӣ;
- технологияҳои муосири иттилоотӣ ва иртиботӣ;
- технологияи таълими фосилавӣ;
- технологияи таълими модулӣ;
- технологияҳои мултимедия;
- технологияи таълими ба шахсият нигаронидашуда ва ғайра.

«Ҳар як технологияи пешниҳодшуда афзалиятҳо ва нуқсонҳои худро дорад. Ҳангоми истифода аз усули гуфтугӯи эвристикӣ, омӯзгор метавонад муқаррароти асосии маводи омӯхташударо дар муддати кӯтоҳ

бо хонандагон такрор карда, инчунин барои омӯхтани мавзуъҳои нав заминаи хуб фароҳам оварад. Айни замон, омодагӣ ба чунин дарс вақти зиёдро талаб мекунад ва на ҳар як хонанда қодир аст ин шакли корро дарк кунад» [113, с. 83].

Ҳоло якчанд намудҳои онро нишон медиҳем:

1.Технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ.

Яке аз шаклҳои самарабахши кор ин истифодаи технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ дар раванди таълим мебошад. Ҳадафи технологияи таҳқиқотӣ азхудкунии амиқи маводи барнома, ташаккули малакаҳои таҳқиқотӣ аз тарафи хонандагон мебошад. Дар ҷараёни тадқиқоти хонандагон аз маъхазҳои гуногун истифода мешавад: матни дарсӣ, адабиёти илмию оммавӣ, ҳуҷҷатҳо, манбаҳои интернетӣ, маводи ахбори омма ва ғайра. Технологияи лоиҳавӣ ва таҳқиқот имкон медиҳад, ки сатҳи баланди мустақилият ва фаъолияти эҷодии хонандагон таъмин карда шавад. Истифодаи ин технология ба омӯзгор имкон медиҳад, ки шаклу усулҳои гуногунро истифода кунад, фаъолияти хонандагонро тақвият бахшад. Ҳадафи тарҳрезӣ ва тадқиқот аз ҷониби хонандагон фаҳмидан ва истифода бурдани дониш, малакаҳои ҳангоми омӯзиши мавзуъҳои гуногун ба даст омада мебошад. Фаъолияти лоиҳа аз чунин қисматҳо иборат аст: таҳлили мушкилот, ҳадаф гузоштан, интихоби василаҳо барои ноил шудан ба он, ҷустуҷӯ ва коркарди иттилоот, арзёбии натиҷаҳо ва хулосаҳо.

Хонандагон шаклҳои гуногуни лоиҳаҳоро таҳия мекунанд: маърӯза, иншо, реферат, лавҳа (плакат), муаррифӣ (презентатсия), навор (в идео) ва ғайраҳо. Якҷоя бо хонандагон меъёрҳои баҳодиҳии ҳифзи лоиҳа таҳия карда мешаванд:

- сифати кор: пуррагии пешниҳоди мавзуъ, асоснокӣ, пешниҳоди боварибахши лоиҳа, ҳаҷм ва умқи дониш;
- маданияти сухан: истифодаи асбобҳои аёнӣ, вақт, нигоҳ доштани диққати шунавандагон;
- ҷавоб ба саволҳо: пурра, баҳс, дӯстона;
- сифатҳои кории баромадкунандагон: омодагӣ ба муҳокима, иродаи нек, тамос;

- ноил шудан ба ҳадафи лоиҳа.

Мисоли 1: Хонандагон дар мавзуҳои гуногун кроссвордҳо эҷод мекунанд. Истифодаи шакли анъанавии кори эҷодӣ, аз қабили навиштани кроссворди муаллифӣ дар мавзуи таърихӣ, инчунин барои ташаккул додани малака ва салоҳияти гуногун имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ истифода мешаванд, пайвандҳои байнисоҳавӣ нав карда мешаванд ва малакаҳои иртиботӣ барои эҷоди кроссвордҳо ташаккул меёбанд. Ин намуди кори эҷодӣ вақтро талаб мекунад, аз ин рӯ, ин асосан як варианти лоиҳаи хонаи хурд мебошад. Кроссвордҳо барои санҷиши фаслҳои калони маводи гузашта истифода мешаванд.

Мисоли 2: Дар синфи ҳаштум дар дарси таърихи халқи тоҷик хонандагон китобчаҳои хурд бо номи «Артиши Сомониён» – ро таҳия намуданд, ки дар он намуди зоҳирии сарбоз, шуғл ва зиндагии онҳо тасвир карда шуд. Ҳамаи ин бо тасвирҳои худи хонанда ва бо шарҳҳои ягон олими соҳаи таърих илова карда мешавад.

Мисоли 3: Дар дарси таърихи халқи тоҷик дар синфҳои 8 ва 9, хонандагон бо истифода аз технологияи муосири инноватсионӣ лоиҳаҳо эҷод мекунанд. Хонандагон мустақилона дар мавзуи интихобкарда кор карда, лоиҳаи тайёрро пешниҳод мекунанд. Масалан, презентатсияҳо дар мавзуъҳои фарҳангӣ, маърӯзаҳо дар бораи шахсиятҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ, очеркҳо ва ғайра.

Истифодаи технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ дар таълими таърихи халқи тоҷик ва дар раванди корҳои беруназсинфӣ ба мо имкон медиҳад, ки як қатор масъалаҳои муҳимми тарбиявиро ҳал намоем: пешниҳоди мавзуъҳои лоиҳа, ба ташаккули дарки мустақилонаи ҳалли мушкилот, дониш ва малакаҳо дар раванди банақшагирӣ ва иҷрои кор мусоидат мекунад.

Таҷрибае, ки дар ҷараёни фаъолияти лоиҳа дар синфҳои таҷрибавӣ хонандагон ба даст овардаанд, ба манфиатҳои хонандагон асос ёфтааст. Истифодаи технологияи лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ ба мустақилона аз худ кардани дониш, ки он аз доираи барномаи таълимӣ берун аст, майлу

рағбати таълимиро афзун менамояд, инкишофи тафаккури эҷодӣ, ташаккули малака ва фаъолияти таҳқиқотӣ, инчунин ба омӯзонидани малакаҳои суханварӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон ҳамаҷониба мусоидат мекунад.

2. Технологияи бозӣ

Бозӣ дар баробари кор ва таҳсил яке аз намудҳои асосӣ мебошад. Аз рӯйи таъриф, бозӣ як намуди фаъолият дар ҳолатҳое мебошад, ки ба таҷдид ва аз худ намудани таҷрибаи иҷтимоӣ равона карда шудааст, ки дар он рафтори худидоракунии хонандагон ташаккул ва такмил дода мешавад.

Бозӣ машғулияти асосии хонандагон ба ҳисоб рафта, ба инкишофи ҷисмонӣ ва ташаккули тафаккури онҳо ёрӣ мерасонад. Он бояд тавре таҳия ва ташкил карда шавад, ки диққати аҳли синфро ҷалб карда тавонад. Кӯшиш бояд кард, ки дар бозӣ тамоми хонандагон, аз ҷумла хонандагони сустхон низ иштирок карда, ба ин восита савияи дониш ва нутқи худро инкишоф диҳанд. Аз тарафи дигар, хонандагон лаҳзае истироҳат карда, ба азхудкунии мавзуи навбатӣ тайёр мешаванд. Омӯзгор метавонад, ки дар ҳамаи синфҳо новобаста ба синну сол бо мақсади баланд бардоштани маҳорату малака ва қобилияти дарсазхудкунии хонандагон бозиҳои мухталифро ташкил намояд. Ҳар як бозиро номгузорӣ бояд кард, бозиҳои фароғатӣ вобаста ба ҳолати рӯҳии хонандагон интихоб ва номгузорӣ мешаванд. Омӯзгор ҳолати хастагӣ ва маъюсии хонандагонро пай бурда, метавонад дар муддати 6 –7 дақиқа бозиҳои таълимиро ба роҳ монад.

Сохтори бозӣ ҳамчун фаъолият ба таври органикӣ муайян кардани ҳадафҳо, банақшагирӣ, ноил шудан ба ҳадафҳо, инчунин таҳлили натиҷаҳоро дар бар мегирад, ки дар он шахс ҳамчун субъект худро пурра ҳис мекунад.

«Аҳаммияти бозиро номукаммал ва қадр накардан мумкин нест. Ин падидаест, ки метавонад ҳамчун истироҳат ва фароғат дар робита бо омӯзиш, эҷодкорӣ, терапия, намунаи табиати муносибатҳо ва зуҳуроти инсонӣ дар кор ва таълим рушд кунад» [162, с. 77].

Бозӣ ҳамчун усули таълим ва тарбия, ки дар он таҷрибаи насли калонсол ба ҷавонон дода мешавад, аз замонҳои қадим истифода мешуд.

Бозӣ дар дарс васеъ истифода мешавад. Дар мактаби муосир, ки ба эҳё ва тақвияти раванди таълим асос ёфтааст, фаъолияти бозиҳо дар ҳолатҳои зерин истифода мешавад:

- ҳамчун технологияҳои мустақили азхудкунии консепсия, мавзуъ ва ҳатто фасли мавзуъ;
- ҳамчун унсурҳои (баъзан хеле муҳим) технологияи васеътар;
- ҳамчун технологияи таълим (дарс) ё қисми он (муқаддима, шарҳ, мустаҳкамкунӣ , таҷриба, назорат);
- ҳамчун усули гузаронидани корҳои беруназсинфӣ.

Гурӯҳбандӣ аз рӯйи унсурҳои сохтории дарс, вобаста ба ҳадафҳои дидактикии бозӣ:

- бозиҳо барои омӯхтани маводи нав;
- бозиҳо барои мустаҳкамкунӣ;
- бозиҳо барои санҷиши дониш;
- бозиҳои ҷамъбастӣ;
- бозиҳои таваққуфӣ – истироҳатӣ;

Гурӯҳбандӣ аз рӯйи шумораи иштирокчиён:

- гурӯҳӣ;
- инфиродӣ;
- муколамавӣ;
- оммавӣ.

Бозиҳои таълимиро метавон чунин тасниф кард:

Аз рӯйи соҳаи татбиқ: ҷисмонӣ, зеҳнӣ, меҳнатӣ, иҷтимоӣ, равонӣ.

Аз рӯйи (хусусияти)табиати раванди педагогӣ: таълимӣ, тарбиявӣ, назоратӣ, умумӣ, маърифатӣ, эҷодӣ, рушдкунанда, репродуктивӣ, коммуникативӣ.

Технологияи бозӣ: мундариҷавӣ, фаннӣ, нақшофарӣ, таълимӣ, тақлидӣ, драматургиявӣ.

Коршиносон бозиҳоро ба гурӯҳҳои маъмулӣ тақсим мекунанд, ки онҳо мувофиқи навъи худ ҷойгир мешаванд:

- бозиҳои идона;

- бозиҳои фолклорӣ;
- амалҳои театрӣ;
- тренингҳо;
- анкетаҳо, саволномаҳо, тестҳо;
- шабеҳсозӣ;
- рақобатҳо, муқовиматҳо;
- озмунҳо, саршавӣ ва ғайра.

Бозиҳо ба монанди «Майдони орзуҳо», «Маро бифаҳмед», «Чӣ? Дар куҷо? Кай?», «Соати олитарин», «КВН», «Соати мусобиқаҳои шавқовар», «Брейн–ринг», «Бозии чароғак» (светофор), «Намоишгоҳ», «Дӯкони хотиравӣ», «Сафар ба гузашта», «Чархофалак», «Пурсиш», «Шириниҳои чинӣ», «Дарахти рӯйдодҳо», «Қуттии сиёҳ», «Бовар мекунам – намекунам», «Ғарқшавӣ дар таърих», «Мактуб бо сӯрохиҳо», «Тасодуф», «Шиноснома созед», «Лифофаи худро бо вазифаи хонагӣ интихоб кунед», «Ҳафт мушкилоту як посух», «Эҳёкунӣ», «Пинҳоншавии таърихӣ», «Орленок», «КТД», «Зарнитса», «Игллет», «Майдони муъҷи зот», «Донописарон ва донодухтарон» ва ғайраро номбар кардан мумкин аст.

Бозии чароғак (светофор) : хонандагон 3 доира доранд: сабз – ҳа, сурх – не, зард – имконпазир. Суханони муаллимро гӯш карда, хонанда гон муносибати худро ба чизи шунидаашон бо ёрии чароғаки роҳнамо баён мекунанд. Ҳангоми арзёбии посухҳо ҳамин чароғаки роҳнаморо истифода бурдан мумкин аст. Кӯдакон сурхро – 5, сабзро – 4, зардро – 3 баланд мекунанд.

Технологияи бозӣ дар педагогика ба кӯдак имкон медиҳанд, ки шахсан манфиатдор бошад, малакаҳои корбарии дастаро инкишоф диҳад ва бо ин масъулиятро дар худ ба вуҷуд оварад. Яке аз вазифаҳои муаллим рушди ҳавасмандкунӣ мебошад. Дар ҷараёни бозӣ кӯдак ба ҳадафи гузоштаи худ дохил мешавад, яъне дар ҳар сурат, ӯ маводеро, ки ҳангоми бози пешниҳод шуда буд, ба ёд меорад, зеро худаш ба он ниёз дорад.

3.Технологияи омӯзиши мушкилот.

Технологияи омӯзиши мушкилот нав нест: он аз солҳои 20 – 30 – юми асри XX васеъ паҳн гаштааст. Имрӯз таълими мушкилот ҳамчун ташкили дарсҳо дарк карда мешавад, ки бо роҳбарии омӯзгор эҷоди ҳолатҳои проблемавӣ ва фаъолияти мустақилонаи хонандагонро барои ҳалли онҳо дар бар мегирад, ки дар натиҷа азхудкунии дониш, малака ва инкишофи фаъолияти зеҳнӣ ба амал меояд. Омӯзиши мушкилот ба эҷод кардани вазъиятҳои проблемавӣ асос ёфтааст. Ташкили омӯзиши проблемавӣ истифодаи чунин методҳо ва усулҳои таълимро пешниҳод мекунад, ки боиси пайдоиши вазъиятҳои проблемавӣ мегарданд.

Вазифаҳои гуногуни таълимиро бо истифода аз усули омӯзиши мушкилот дар технологияи педагогӣ иҷро кардан мумкин аст. Дар илми классикии педагогӣ К. Д. Ушинский чунин ақидаеро ифода кардааст, ки «... мустақилияти майнаи хонанда ягона асоси мустаҳками ҳама гуна таълими пурсамар аст» [150, с. 30].

Дар дарсҳои таърих усули маъмули фаъолсозии хонандагон, ташаккули тафаккури мантиқии онҳо мушкилот дар дарсҳои намудҳои гуногун мебошад. Усули мушкилоти таълим дар лексияҳо санҷида ва истифода шудаанд. Ин усул (муаммо) аз он бармеояд, ки дар назди хонандагон мушкилот гузошта мешавад: савол ё системаи саволҳо. Ин мушкилотро бо ёрии графикҳо, расмҳо, рақамҳо, ҷадвалҳои муқоиса ба миён овардан мумкин аст.

Кор оид ба мушкилот танҳо дар сурате муваффақ мешавад, ки вазъияти проблемавӣ ба миён ояд. Вақте ки хонандагон душвориҳои зеҳниро аз сар мегузаронанд, тафаккури онҳо барои ҳалли мушкилот равона мешавад.

Ҳангоми санҷиши ин технология самтҳои асосии ҳалли масъаларо муайян кардан лозим аст:

1. Муаллим мушкилотро ҳал мекунад (ӯ мушкилотро пешкаш мекунад ва худаш ҳал мекунад, маводи лексияро пешниҳод мекунад).

2. Генератор – мунаққидон (хонандагон ба ду гурӯҳ тақсим карда мешаванд, генераторҳои аввал то ҳалли мушкилот вариантҳои бештар пешниҳод мекунад. Гурӯҳи дуввум, ки ин пешниҳодҳоро қабул мекунанд,

аз ҳама мувофиқро интихоб мекунанд). Дар ин намуди кор, хонандагон метавонанд ин ё он қоида, пайдарпайӣ, муносибати сабабу натиҷаҳоро хулоса кунанд, бо истифода аз таҷриба ва дониши худ мушкилотро ҳал кунанд.

3. Лексия – суҳбатҳо (ба хонандагон мушкилот пешкаш карда мешавад ва онҳо барои ҳалли якҷоя даъват карда карда мешаванд).

4. Кори гурӯҳи хурд (алтернативаҳо) (омӯзгор мушкилотро пешниҳод мекунад ва ба якчанд хонанда сухан дода мешавад. Онҳо нуқтаи назари худро ҳимоя мекунад).

5.Гурӯҳҳои хурд (ҳалли Шумо ба мушкилот) (пас аз як муҳокимаи кӯтоҳ, ҳар гурӯҳ варианти худро дар шакли хаттӣ пешниҳод мекунад).

6. «Ҳамлаи зеҳнӣ» (пур кардани фикру мулоҳизаҳо оид ба масъала дар кортҳо ва муаллим андешаҳои маъмултаринро эълон мекунад, ҷавоби дурустро оварда, исбот мекунад, диққатро ба қобилияти хонандагон дар таҳлили амалии қарорҳои худ ҷалб мекунад).

Санҷиш ва истифодабарии ин технологияро дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик аз синфи 5 оғоз кардан лозим аст, масалан:

Синфи 5 – «Асри санги қадимтарин – палеолит»;

– «Кашфи оташ ва нақши он дар ҳаёти инсонҳо»;

– «Авесто».

Синфи 6 – «Ташкили давлати Сосониён»;

– «Густариши ислом»; «Ҳаракати фарҳангии Шуубиҳо».

Синфи 7 – «Таъсиси давлати Сомониён».

Синфи 8 – «Тоҷикон дар замони ҳукмронии Темуриён».

Синфи 9 – «Оқибатҳои Осиёи Марказиро забт кардани Русия»

Синфи 10 – «Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватании ИҶШС».

Синфи 11 – «Пеш гирифтани роҳи бозсозӣ».

Бо истифода аз ин технология дар раванди таълим, ба хулосае омадем, ки он ба мо дар таълим додани хонандагон кӯмак мекунад:

- аз нуқтаи назари худ ва аз андешаи худ дифоъ кардан;
- инкишоф додани фаъолияти зеҳнӣ;
- ҷустуҷӯйи алтернативаҳо ва ҳукмҳо ва нуқтаҳои гуногун;

- таҳлил, муқоисаи маводи таълимӣ;
- хулосаҳо, ҷамъбастҳо ва муқоисаҳо;
- омода намудани хонандагон ба имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ.

Ҳангоми омӯзиши мавзуи «Барҳамхӯрии давлати Сомониён» дар синфи 7 дар дарси таърихи халқи тоҷик омӯзгор ба хонандагон чунин савол дод, ки чаро давлати Сомониён суқут кард? Ҷавобҳои хонандагон чунин буд: «Қарахониҳо давлатро забт карданд». Муаллим: «Ин фикри дуруст аст, аммо фикри асосӣ нест. Дар чанд соли охири ҳукумронии давлати Сомониён ҳокимият дар дасти кӣ буд? Хонандагон ҷавоб доданд, ки дар дасти «Горди турк». Маълум мешавад, ки онҳое, ки дар давлати Сомониёнро ҳукмронӣ кардаанд, онро хароб кардаанд. Ин зиддиятро чӣ гуна метавон фаҳмид?» Чунин тарзи гузоштани савол ба вазъияти проблемавӣ оварда расонд. Аз ин рӯ, саволҳои проблемавӣ он саволҳое мебошанд, ки дар хонандагон мушкилоти зеҳнӣ ба вуҷуд меоранд ва ҳамзамон ба онҳо мустақилона ҷавоб ёфта метавонанд. Матни савол набояд мантиқан танҳо бо чизи нав, балки бо дониши қаблии хонандагон алоқаманд бошад.

Муаррифии мушкилоти мавод аз ҷониби муаллим. Ҳангоми омӯхтани мавзуи дарсӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик дар синфи 10 – ум, маводи «Инқилоби халқии Бухоро соли 1920» – ро пешниҳод намуда, бо хонандагон дар бораи тақвими рӯйдодҳо аз 1 – уми сентябр то 14 – уми марти соли 1920 маълумот додан лозим аст. Якҷоя бо хонандагон тақвими чорабиниҳоро тартиб дода, сипас ба иҷрои вазифаҳои мушкилот оғоз намудан зарур аст.

Супоришҳои проблемавӣ – барои дар амал татбиқ кардани он, аз ин дарс далелҳои зиёдеро аз худ кардан ва хонандагонро водор кардан лозим аст, ки далелҳои қаблан омӯхтаро ба ёд оранд. Баъд, вақте ки мо ба мавзуи «Инқилоби халқии Бухоро дар соли 1920» назар меандозем, масъалаҳои зеринро ҳал мекунем: Чаро инқилоби халқӣ дар Бухоро пирӯз шуд? Натиҷаи инқилоб чӣ гуна аст? Инқилоби халқии Бухоро ва инқилоби февралро муқоиса кунед. Барои ҷавоб ба ин саволҳо омӯзгор намудҳои гуногуни фаъолиятро бо хонандагон ташкил намуд:

- таҳқиқоти мантиқӣ – дар якҷоягӣ бо вазифа тағйир додани донишҳои нав ва такмил додани донишҳои куҳна;
- арзёбӣ – супоришҳое, ки дорои дониш ва тавсифи дониши нав мебошанд;
- эҷодкорӣ – зуҳуроти муносибати эҳсосии хонанда ба далелҳо, падидаҳо ва шахсиятҳост.

Муайян кардани он ки муаллим ҳангоми таҳияи мундариҷаи инноватсионӣ дар синф бояд чӣ гуна амал кунад, муҳим аст, ки донишҳо тавассути системаҳои нави таълимӣ расонида мешаванд. Ҳамин тариқ, ҳадафи кор баррасии ҳамаҷонибаи раванди ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад.

Марҳалаи «мушкилот» ба шубҳа кардани донишҳои аллакай мавҷудаи хонандагон оид ба масъалаи таҳқиқшаванда, ҳавасмандгардонӣ барои кори минбаъда равона карда шудааст.

Хонанда дар бораи саволи омӯхташаванда чизҳои дarkкардаашро ба хотир меорад, тахминҳо мекунад, саволҳо медиҳад ва мехоҳад ҷавоб гирад. Дар ин марҳала, аз усули зерин: изҳороти дуруст ва нодуруст; тахмин кардани ҳикоя бо калидвожаҳо; занҷири сарбастаи мантиқӣ; кластер истифода бурдан мумкин аст.

Хонандагон **усули «калидвожаҳо»** – ро хеле дӯст медоранд.

Масалан, ҳангоми омӯзиши шахсияти Муканнаъ аз тарафи омӯзгор чунин калимаҳо пешниҳод карда шуданд: Қоздеҳи Марв, Ҳошим ибни Ҳаким, босавод, ҷоду, тилисмот, сарҳанг, ниқоб, пайғамбар. Бо истифода аз ин калимаҳо хонандагон матни хурд тартиб доданд.

Ҳангоми омӯзиши шахсияти алома Бобоҷон Ғафуров омӯзгор усули **«изҳороти дуруст ва нодуруст»** – ро ба кор бурд: Бобоҷон Ғафуров 31 декабри соли 1908 дар рустои Исфисор, ҳоло шаҳри Ғафурови вилояти Суғд ба дунё омадааст; соли 1951 рисолаи номзади илмро дифоъ намудааст; модари ӯ шоира Розия Озод (Розия Бойматовна Ғафурова) буд; соли 1999 Бобоҷон Ғафуров бо унвони олии Қаҳрамони Тоҷикистон сарфароз шудааст; аз соли 1956 то поёни зиндагиаш Б. Ғафуров вазифаи

директори Пажӯҳишгоҳи шарқшиносии (Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ) ва сармуҳаррири маҷаллаи «Осиё ва Африка» – ро бар уҳда дошт; соли 2000 дар шаҳри Ғафурови вилояти Суғд Осорхонаи ба номи академик Бобоҷон Ғафуров таъсис дода шудааст.

Чизи дигари ҷолиб барои бачаҳо ин усули «занҷири сарбастаи мантиқӣ» мебошад. Ин усул барои омӯзиши мавзуъҳои «рӯйдодӣ», ба монанди мавзуъҳое, ки дар онҳо ҷангҳо, тағйирот дар ҳаёти кишвар ва мардум, сабабҳо ва оқибатҳои онҳо баррасӣ мешаванд, хеле мувофиқанд.

Марҳалаи душвор аз он иборат аст, ки аз хонандагон талаб карда мешавад, ки пайдарпайии ҳодисаҳоро муайян кунанд. Барои ин, ба онҳо кортҳо дода мешаванд, ки дар он унсурҳои ҳодиса дар шакли омехта нишон дода мешаванд. Бачаҳо дар дафтарчаи худ пайдарпайиро дар шакли занҷири рақамҳо қайд мекунанд, ки ҳар яки он унсури муайяни ҳодисаро ифода мекунад. Ин ҳам мисли ҳолати пештара бо қалам навишта мешавад. Пас аз он ки бачаҳо занҷирҳои худро сохтанд, мо гӯш мекунем, ки кӣ чӣ кор кардааст ва натиҷаҳо дар тахта навишта мешаванд: кадом рақамҳо ва чӣ қадар ҷойҳои муайянро ишғол мекунанд. Сабтҳо нишон медиҳанд, ки оид ба пайдарпайӣ ихтилофи назар вуҷуд дорад. Ғайр аз ин, аз ҳама хоҳиш кардан лозим аст, ки бо истифода аз силсилаи рақамҳои худ ҳикоя бисозанд, вагарна худи омӯзгор якчанд варианти ҳикояро эҷод мекунад. Ин лаҳза хоҳиши донистанро тақвият медиҳад: он дар ҳақиқат чӣ гуна буд. Дар ин ҷо вазъияти рақобат ҳанӯз ҳам ба миён омадааст, зеро ҳама мехоҳанд, ки занҷири ӯ дуруст бошад.

Марҳалаи фаҳмидани мундариҷа метавонад бо роҳҳои гуногун гузаронида шавад: хондани матн, ҳикояи муаллим ё навор. Дар ҳар сурат, кӯдакон ба ин ҳодиса назари ҳамаҷониба доранд ва онҳо метавонанд андешаи худро аниқ кунанд. Ҳангоми омӯхтани мавзуи «Инкишофи илму фан дар давраи Сомониён» ба хонандагон лозим омад, ки фарҳанги халқи тоҷик дар замони истилои арабро ба ёд оранд ва онро дар кластер ҷобаҷо кунанд. Хонандагон дар гурӯҳҳо кор карданд, ҳар як гурӯҳ кластери худро пешниҳод кард, сипас кластери умумӣ тартиб дода шуд. Ғайр аз ин, ба хонандагон матн пешниҳод карда шуд ва онҳо бояд дар он маълумоти

навро дар бораи фарҳанги замони истилои арабҳо пайдо кунанд. Ин усул барои омӯзиши мавзуи «Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Давлати Сомониён» низ истифода шуд. Дар ҷараёни кор маълум шуд, ки хонандагон сиёсати хориҷии ин давлатро хуб дар ёд доранд ва сиёсати дохилии онро аслан дар ёд надоранд. Аз ин рӯ, диққати асосӣ ба омӯзиши сиёсати дохилӣ равона карда шуда, вақти озодшуда барои таҳлили ҳуҷҷатҳо ва маводи гуногун оид ба фаъолияти Исмоили Сомонӣ равона гардид.

Хонандагон занҷирбандӣ карда, пайдарпайии унсурҳои ҳодисаро муайян мекунанд. Марҳалаи фаҳмидани мундариҷа бо роҳҳои гуногун амалӣ карда мешавад:

- хондани матн;
- ҳикояи муаллим;
- филми видеоӣ;
- кинохроника;
- хондан бо истҳо.

Дар ҳар сурат, кӯдакон ба ҳодиса назари куллӣ доранд ва онҳо метавонанд занҷири худро такмил диҳанд, ҷумлаҳои дуруст ва ғалатро муайян кунанд, кластерро танзим кунанд ва ғайраҳо. Дар ин ҷо диққат нақши муҳим мебозад, бинобар ин на ҳамаи хонандагон инро дуруст мефаҳманд. Пас аз ба итмом расонидани кори инфиродӣ онҳо якдигарро гурӯҳӣ ё ҷуфтӣ месанҷанд. Дар охири ин ҳама, варианти дуруст садо медиҳанд ва ҳама метавонанд сифати кори худро тафтиш кунанд. Дар марҳалаи фаҳмиш, хонандагон бо маълумоти нав кор карда, дар ҳошияи «v» – алакай медонам «+» – маълумоти нав, «?» – намефаҳмидам, саволҳо ҳастанд, қайд мекунанд. Дар асоси ин аломатгузорӣ, ҷадвал тартиб додан мумкин аст. Инъикос хулосаи мавзуъро дар бар мегирад. Ин метавонад хулоса бошад: «Ман фаҳмидам, ки ...», «... метавонад боиси ...» ва дигарон, расм, ки маънои мавзуъро инъикос мекунад, сиквейн, кластер ва ғайра.

Сиквейн як шеъри беқофия мебошад, ки аз панҷ мисраъ иборат аст. Ин як кори эҷодӣ, ҷамъбастӣ мебошад, ки ба Шумо имкон медиҳад, ки дар шакли мухтасар таҷрибаи эҳсосии як хонандаро дар мавзуи омӯхташаванда ба даст оваред. Дар аввал, бачаҳо синквейнҳои

номукаммал, бо маҷмуи калимаҳое, ки ба нутқи онҳо ошно ҳастанд, ба даст меоранд. Бо мурури замон кор беҳтар мешавад: аслӣ, эҳсосӣ. Ҳамин тавр, масалан, дар мавзуи «Султон Маҳмуди Ғазнавӣ» бачаҳо тавонистанд чунин сиквейн созанд:

- Шоҳи харобкор Маҳмуд,
- шоҳи вайронкор Маҳмуд.
- Бераҳму хунхор буд ӯ,
- иғвогару ҷосус Маҳмуд,
- гӯё диндор буд Маҳмуд.

Ин усул ба рушди тафаккури мантиқӣ, фикрронӣ, доштани қобилияти ҷамъбастӣ, ташаккул додани фикри худ барои хонандагон ҳамаҷониба кӯмак мекунад.

Кластер – интихоби воҳидҳои маъноӣ ва тарроҳии графикии онҳо бо тартиби муайян дар шакли даста, ба назари аввал, яке аз намудҳои осонтарини кор ба назар мерасад. Аммо дар асл ин тавр нест. Дар марҳалаи даъват, кластерро дар мавзуе истифода бурдан мумкин аст, ки дар он маълумотро пеш аз шиносоӣ бо манбаи асосии иттилоот ба низом даровардан мумкин бошад, аксар вақт душворӣ дар мутамарказонидан, яъне таъкид кардани блокҳои маъноӣ мебошад. Аз ин рӯ, шумо бояд аз он мавзуҳое сар кунед, ки барои бачаҳо наздик ва фаҳмо мебошанд. Инҳо метавонанд мавзуҳо дар бораи фаъолияти иқтисодӣ, рушди иҷтимоӣ, фарҳанг бошанд, масалан: ҳангоми омӯзиши таърихи халқи тоҷик дар синфи 5 – ум «Эъломияи Куруши Кабир», «Ислоҳоти роҳ, алоқа, ҳарбӣ ва пулӣ дар аҳди Ҳахоманишиён», «Ҳуҷуми Искандари Мақдунӣ ба Ориёнои Ғарбӣ», «Ҳунармандӣ ва тиҷорат дар замони Ашкониён», «Империяи Кӯшониён» ва ғайра. Дар ин ҷо барои бачаҳо тахмин кардани блокҳои маъноӣ ва унсурҳои онҳо душвор нест ва азбаски ҳама дониш ва ғояҳои гуногун доранд, масъалаҳои баҳснок ба миён меоянд. Ҳамин тариқ, марҳалаи даъват амалӣ карда мешавад.

Расми 2. Намунаи «Кластер» таҳияи мустақили андешаҳо ва ғояҳост.

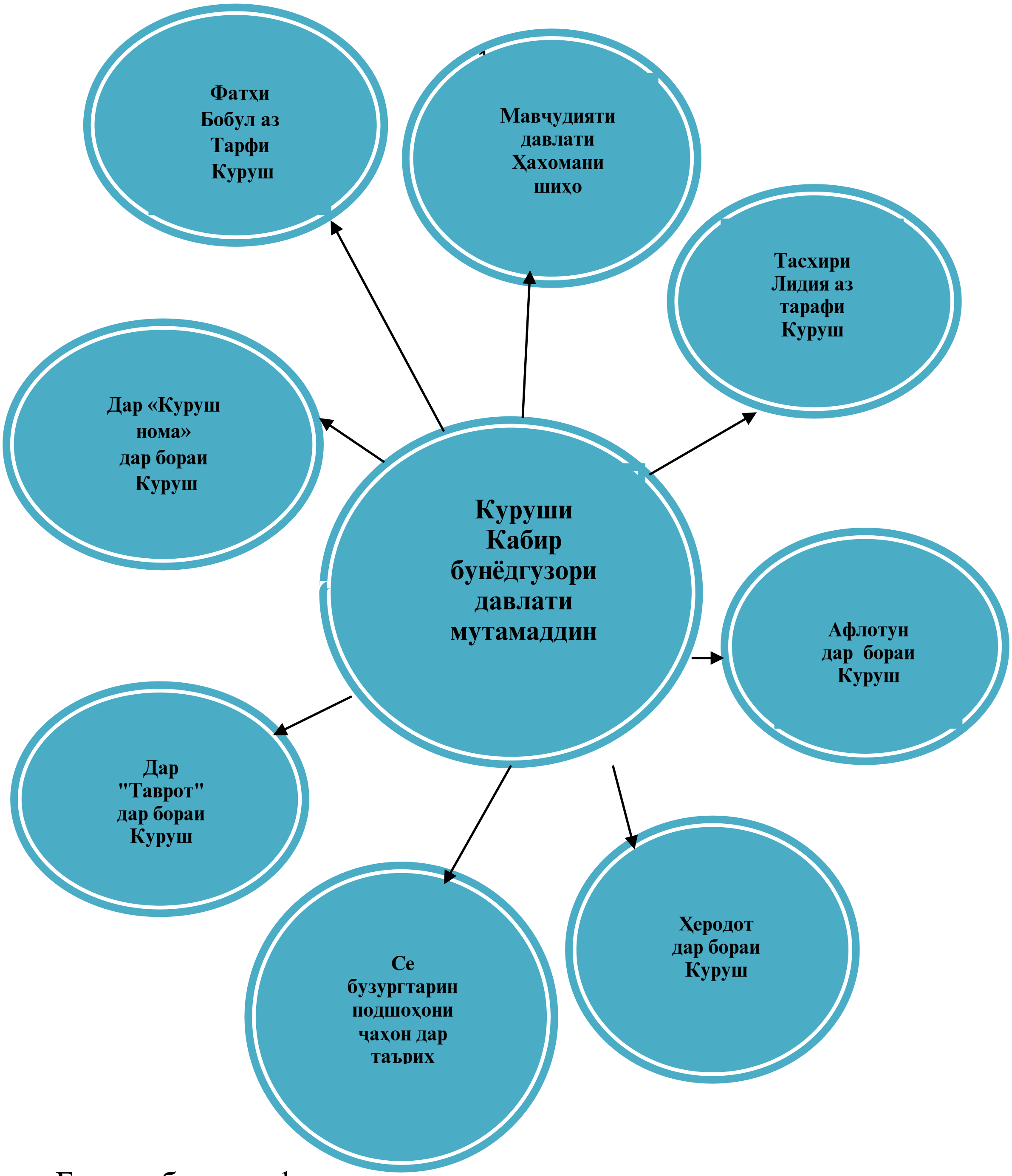

Барои бартараф кардани зиддиятҳо, аз хонандагон даъват карда мешавад, ки матнро хонанд, дар он онҳо маълумотро оиди кластер интихоб мекунанд. Вобаста аз ҳаҷми матн, кор сохта мешавад: бо ҳаҷми калон, матн байни гурӯҳҳо ё ҷуфтҳо тақсим карда мешавад ва сипас блокҳои маънодор дар алоҳидагӣ, бо миқдори ками матн пур карда мешаванд, ҳама як чизро мехонанд, аммо дар айни замон онҳо нусхаи кластерии худро ташкил медиҳанд. Ҳамин тариқ, дар марҳалаи инъикос, ҷумлаҳои нодуруст дар кластери ибтидоӣ ислоҳ карда мешаванд, ки бо маълумоти нав пур карда мешаванд. Сипас, муаррифӣ баргузор мешавад ва ҳамаи корҳо бо ҳам иртибот доранд: хонандагон кластери ягонаи

мавзуҳои алоҳидаро месозанд, ки онҳо якдигарро аниқ ва мукаммал мекунанд.

Усули кластер барои рушди хонандагон низ аҳаммияти калон дорад, зеро малакаҳои зеринро ташаккул медиҳад:

- ба система даровардани иттилоот;
- падидаҳо ва далелҳоро ба ҳам мепайвандад;
- мавҳумҳои асосиро аниқ менамояд;
- хонандагон хатогиҳои худро ислоҳ мекунанд.

4.Технологияи педагогии рушди таълим.

Унсурҳои рушди технологияи таълим дар ҳама синфҳо санҷида ва истифода шудаанд. Китобҳои дарсии таърих ва ҳуқуқ истифода мешаванд. Ноутбукҳо доираи васеи фаъолиятҳои рушдро пешниҳод мекунанд:

- барномаҳои рамзгузорӣ;
- кроссвордҳо;
- маъалаҳои мантиқӣ;
- харитаҳои контурӣ;
- кор бо ҳуҷҷатҳо;
- сохтани диаграммаҳо;
- сохтани ҷадвалҳо;
- бастаҳои хато;
- маҷмуаи ҳикояҳо ва афсонаҳо;
- кор бо маълумот ва мафҳумҳо;
- вазифаҳо барои мувофиқ кардани рӯйдодҳо, сана ва номҳо;
- ҳалли масъалаҳои мантиқӣ ва амалӣ.

Дар вақти таҷриба ин усули кор нишон дод, ки истифодаи дафтарҳои корӣ дар якҷоягӣ бо маводи таълимию методӣ натиҷаҳои баланди мусбат медиҳанд:

- гуногунии усул, методҳо ва шаклҳои татбиқи таълим;
- баланд бардоштани сифати азхудкунии мавод;
- ба ҷамъшавии арзёбиҳо мусоидат мекунад;

- фаъолияти таълимии ҳамаи хонандагони синф ва ҳангоми иҷрои вазифаи хонагӣ 100 % фаро гирифта шудааст;
- афзоиши таваҷҷуҳи хонандагон ба ин фан;
- ба Шумо имкон медиҳад, ки вақти дарсро барои хонандагон ва омӯзгор сарфа намоед;
- мантиқ, тафаккур, нутқи гуфтугӯйӣ ва хаттиро инкишоф медиҳад.

Ба ғайр аз истифода аз китобҳои корӣ инчунин тестҳо, супоришҳои мантиқӣ, мушкилотӣ ва амалӣ омода кардан мумкин аст.

5. Технологияи омӯзиши бисёрсатҳӣ.

Стандарти таълими таърих ду сатҳи азхудкунии донишро пешбинӣ мекунад: асосӣ ва болоӣ. Дар ин самт кор дар синф ва корҳои беруназсинфӣ ба роҳ монда шудааст. Дарсҳои навъи кредитӣ таҳия карда шудаанд, ки дар онҳо маҷмуи вазифаҳо барои ду сатҳ пешниҳод карда мешаванд. Миқдори вазифаи хонагӣ барои сатҳи асосӣ ва болоӣ пешбинӣ шудааст.

«Ҳангоми кор дар ин технология харитаҳои ташхисиро истифода бурдан лозим аст, ки дар онҳо қобилияти хонандагон, азхудкунии маводи таълимӣ, баҳо барои иҷрои кор, инчунин ҳамаи камбудиҳои дониши онҳо (сана, консепсия, кор бо ҳуҷҷатҳо, донистани маводи воқеӣ ва ғайраҳо) огоҳ шудан мумкин аст» [24, с. 13]. Нигоҳ доштани харитаҳои ташхисӣ ба пайгирии динамикаи азхудкунии донишҳо ва сари вақт бартараф кардани камбудиҳо мусоидат мекунад.

6. Технологияи тафаккури интиқодӣ.

Технологияи тафаккури интиқодиро васеъ истифода мекунанд. Ҳадафи ин технология: ташаккул додани малакаҳои тафаккури хонандагон , ки на танҳо ҳангоми омӯзиши фанҳои таълимӣ, балки дар ҳаёти ҳаррӯза низ заруранд. (Аз ҷумла, қобилияти қабули қарорҳои оқилона, кор бо иттилоот, таҳлили падидаҳои гуногун, яъне малакаҳои ғайрифаннӣ). Ин технология хуб аст, зеро бачаҳо ба шароити тағйирёбанда мутобиқ мешаванд, муошират кардан, дар муколама кор кардан, мустақилона дониш гирифтан ва масъулиятро ёд мегиранд. Он се марҳаларо дар бар мегирад: душворӣ, фаҳмиш, инъикос.

Яке аз усули дӯстдоштаи технологияи тафаккури интиқодӣ ин портфолио мебошад. Дар дарсҳои таърих портфолио – ҷузвдони корҳои эҷодии хонанда ё гурӯҳи хонандагон мебошад, ки яке аз шаклҳои инъикоси хаттӣ мебошад. Ҷалби хонандагон ба сохтани портфолио ба қадри кофӣ душвор аст. Сохтани портфолио фаъолияти ихтиёрӣ дар байни хонандагон мебошад.

Омӯзгор дар якҷоягӣ бо шогирд метавонанд, ки портфолиои мавзуҳои таърихӣ таҳия кунанд. Масалан, портфолио барои курси «Таърихи асри XX». Маводи дар портфолио ҷамъовардашударо муаллифи он дар давоми соли хониш мустақилона интихоб мекунад. Аз ин ҷиҳат портфолио маҷмуи корҳои эҷодии хонандагон ба ҳисоб меравад.

Аз усулҳои мухталифе, ки дар дарсҳои таърих истифода бурда мешаванд, аз хонандагон даъват карда мешаванд, ки танҳо дӯстдоштаҳояшонро интихоб карда, дар ҷузвдони корҳои эҷодӣ ҷойгир кунанд. Ҳамин тариқ, кӯдак интихоб дорад, ки ниёзҳои ботинии худро ифода кунад, муошират ва рушдро дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик бароварда кунад. Мо дар ҷузвдонҳои хонандагони гуногун ҳисоботи гуногуни эҷодӣ пайдо мекунем. Гузашта аз ин, баъзе хонандагон тамоми маҷмуи корҳои эҷодии пешниҳодкардаи муаллимро истифода мебаранд, дигарон танҳо як ё ду шаклро интихоб мекунанд.

Ман ҳамчун муаллим ҳангоми даъват кардани хонандагон ба ҷамъоварии ҷузвдони корҳои эҷодӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик чунин ҳадафҳо дорам:

1. Ташаккул додани таваҷҷуҳ ба фанни таърихи халқи тоҷик.
2. Зарурати ифодаи талаботи худ ва инкишофи кӯдак.
3. Рушди эҷодиёти шахсияти хонанда.
4. Ба хонанда таълим диҳед, ки кори худро ба нақша гирад, қадр кунад ва аз ҷиҳати танқидӣ баҳо диҳад.
5. Мустаҳкам намудани малакаҳои амалиёти зеҳнӣ.
6. Машқ кардани малакаҳои тарроҳии корҳои гуногуни эҷодӣ.
7. Динамикаи рушди малакаҳои таълимӣ, эҷодӣ ва интиқодиро пайгирӣ кунед.

8. Татбиқи принсипи муносибати инфиродӣ ба омӯзиш.

Кроссвордҳо, тестҳо, саволҳои ғафс ва тунук, ҷумлаҳои нотамом ёрдамчии муаллим ҳангоми пурсидани маводи нав ё такрори онҳо мебошанд. Синквинҳо ва кластерҳо дар марҳалаи даъват ҳамчун нақшаи истинод ҳангоми тартиб додани тавсифи ашё, равандҳо ё падидаҳои таърихӣ, инчунин ишорае барои хонандагон ҳангоми пурсиш хизмат мекунанд. Ҳамин тариқ, портфолио иттилооти гуногунро ҷамъ мекунад ва он равандро дар вақташ нишон медиҳад, ки ба инъикос равона шудааст. Ин кори муштараки хонандагон ва омӯзгор аст. Портфолио ин як тӯдаи коғази кандашуда нест, ки дар рафи пурғубор хобидааст, балки як шакли ибрози динамикӣ ва эҷодкоронаи худ барои ҳам хонанда ва ҳам муаллим аст.

Портфолиои хонандагон ҳамчун воситаи аёнии беҳтарин барои таълими хонандагони хурдсол хизмат мекунад.

Дар асоси натиҷаҳои ташхис, барои бартараф кардани камбудиҳо (бо хонандагони сустхон) ва амиқтар ва васеъ намудани донишҳо (бо кӯдакони болаёқат), бо хонандагони сатҳҳои гуногун дарсҳои иловагӣ гузаронида мешаванд.

Дар ҷузвдони корҳои эҷодӣ оид ба таърихи халқи тоҷик ба хонандагон пешниҳод карда мешавад:

- саволҳои ғафс ва тунук;
- синквинҳо;
- кроссвордҳо;
- вазифаҳои эҷодӣ;
- корҳои лабораторӣ;
- оё шумо медонед, ки ...
- озмоишҳо бо интихоби ҷавоб ва бидуни интихоби онҳо;
- ҳукмҳои нотамом;
- кластерҳо;
- ҷадвалҳо;
- афсонаҳои таърихӣ;

- қайдҳо;
- овезаҳои хурд.

Истилоҳоти таърихӣ. Маъноро хонед – хонандагон истилоҳро менависанд. Чун қоида, даҳ шартро барои арзёбӣ гиред. Пас аз ба итмом расонидани кор, онро ба мизи охирин, ки дар он мушовирон нишастаанд, барои санҷиш супоред.

Намудҳои санҷиш:

- диктанти хронологӣ;
- тестномаҳо;
- шахсияти таърихӣ, нофаҳмиҳои таърихӣ, ки калимаҳо ба онҳо тааллуқ доранд;
- номҳои географӣ, номҳо;
- саволҳои шифоҳӣ (5 – супоришро мушовирон месанҷанд, ки барои ҳар як намуди кор баҳо медиҳанд. Вазифаи шашум ҷавобҳои дурустро қайд мекунанд. Холи миёна баҳо барои дарс аст).

Бояд гуфт, ки дар гузаронидани ин дарсҳо усулҳои умумии кор мавҷуданд. Ҳангоми иҷрои барномаҳои муосир ба чунин «тафсилот», ба мисли хронология ва истилоҳҳо, диққати махсус додан лозим аст.

Дар дарси якуми таърих ба ороиши дафтар диққати махсус додан зарур аст. Ду вараҳи аввал барои ҷадвали хронологӣ, охирин барои истилоҳоти таърихӣ ҳифз карда мешаванд. Санаҳо, истилоҳҳо дар ҳар як дарс ёфт мешаванд. Онҳо ба маълумоти ҷадвал рост меоянд. Азхудкунии хронология фавран ба хонанда дода намешавад, аз ин рӯ, кор бо хронология ва истилоҳҳо унсурҳои ҳатмии дарс хоҳанд буд.

Шаклҳои кор гуногунанд:

1. Кортҳо;

2. Диктанти хронологӣ ё таърихӣ;

3. Санаҳо дар тахта навишта шудаанд. Рӯйдодҳои нишондодаи муаллимро нависед;

4. Рӯйдодро фаҳмед, санаи онро фаҳмед. Хонандагон кортро бо пораҳои часпонидашудаи харитаи контурӣ мегиранд. Кортро бо санае гиред. Дар бораи ин чорабинӣ нақл кунед;

5. Нофаҳмиҳои таърихӣ;

6. Хаторо аз матн ёбед;

7. Машқи таърихӣ (муаллим истилоҳҳоро номбар мекунад, кӯдакон ҳодисаро шарҳ медиҳанд);

8. Занҷири таърихӣ (як хонанда истилоҳро номбар мекунад, таърифро дигар хонанда. Касоне, ки ҷавоб дода натавонистанд – аз ҷой мехезанд. Барои онҳо – занҷири хурдтар сохта мешавад);

9. Театри чоруми зиёдатӣ: фоҷиа, мазҳака, монархия;

10. Сохтани кроссворд;

11. Пайдоиши иборахои нав ва душворро шарҳ диҳед.

Омӯзгорон бояд дар чунин шаклҳои кор ва дигар фаъолиятҳо миқдори вақтро таҳия кунанд ва дар азхудкунии хронология кӯмак расонанд; дар андешаи хонандагон мафҳумҳои таърихиро ташаккул диҳанд;

Хонандагон дар лаҳзаҳои ҳатмии дарс бо харита кор мекунанд, зеро рӯйдодҳои таърихӣ на танҳо дар вақт, балки дар фазо низ рух медиҳанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки дар хонандагон тасаввуроти дуруст дар бораи макони баргузории чорабинӣ ба вуҷуд оварда шавад. Ҳудуд арсаи ҳама рӯйдодҳои таърихист ва шароити ин минтақа ҷараёни ҳодисаҳоро муайян мекунад (Ҳодиса + макон маҳаллисозӣ номида мешавад).

Маҳаллисозӣ кори ҷудогонае аз омӯзиши онҳо нест. Он ба раванди таълимии умумӣ дохил карда шудааст ва бо ёрии асбобҳои аёнӣ ба даст оварда мешавад; харитаҳои таърихӣ, нақшаҳои схемавӣ, амалиёти ҳарбӣ, диафилмҳо, филмҳои видеоӣ;

Ҳамин тариқ, харита, василаҳои картографӣ ва дигар асбобҳои аёнӣ дар ҳар як дарси таърихи халқи тоҷик ҳатмӣ буда, кӯмаки зарурии худро мерасонанд.

7. Технологияи усули коллективии таълим.

Ин технологияи педагогӣ имкон медиҳад, ки чунин намудҳои таълим, аз қабили корҳои амалӣ, семинарҳо, корҳои лабораторӣ, кор оид ба таҳлили ҳуҷҷатҳои таърихӣ истифода шаванд. Унсури мусбати татбиқи ин технологияи таълим он аст, ки ҳамаи хонандагони синф дар як вақт ба

кор ҷалб карда мешаванд. Ин усули таълим ҳангоми кор бо хонандагони синфҳои 5 то 11 дар раванди дарс истифода мешавад:

- таҳлили ҳуҷҷатҳо;
- тартиб додани ҷадвалҳои синхронӣ;
- тартиб додани ҷадвалҳои муқоисавӣ;
- таҳияи портретҳои таърихӣ;
- бо алгоритмҳои хотиррасон кор кардан;
- кор бо китоби дарсӣ;
- кор дар гурӯҳҳо ва ҷуфтҳо.

8. Технологияи «Мубоҳиса»

Баҳс технологияи муосири педагогӣ мебошад, ки шакли махсуси мубоҳиса мебошад, ки тибқи қоидаҳои муайян гузаронида мешавад. Айни замон, мубоҳиса мубодилаи мақсаднок ва муназзам, робитаи афкор, ҳукмҳо ва андешаҳо аст.

Баҳсҳо на танҳо як дарси ҷолиб, шавқовар, балки воситаи самарабахш барои рушди хонандагон, ташаккули салоҳияти онҳо мебошанд, ки барои зиндагии муваффақ дар шароити ҷомеаи муосир, бахусус салоҳияти марбут ба муошират зарур ва муфид аст.

Истифодаи ин технология инчунин ба рушди малакаҳои суханварӣ, васеъ намудани ҷаҳонбинии умумии фарҳангӣ, рушди қобилиятҳои зеҳнӣ, рушди малакаҳои таҳқиқотӣ ва ташкилотчигӣ, ташаккули сифатҳои эҷодӣ, ташаккули мавқеи шаҳрвандӣ ва малакаҳои ҳаётӣ дар ҷомеа мусоидат мекунад .

Истифодаи технологияи «Мубоҳиса» дар таълими хонандагон ба ташаккули насли нави ҷомеаи кушодаи шаҳрвандӣ мусоидат мекунад: таҳаммулпазирӣ ва мобилӣ, тағйирёбии интиқодӣ.

Технологияи мубоҳиса чунин амалҳоро пешниҳод мекунад:

- иштироки фаъоли худи хонанда ба фаъолияти ҷустуҷӯйии таълимию маърифатии дар асоси ҳавасмандии ботинӣ ташкилшуда;
- ташкили фаъолияти муштарак, шарикӣ байни омӯзгор ва хонандагон;

- ворид намудани онҳо ба муносибатҳои таълимии аз ҷиҳати педагогӣ мувофиқи мақсад дар раванди фаъолияти таълимӣ;
- таъмини робитаи муколамавии на танҳо байни муаллим ва хонандагон, балки инчунин байни хонандагон дар раванди азхудкунии дониши нав.

Вазифаҳо ва имкониятҳои мақсадноки технологияи «Мубоҳиса» хеле васеъ мебошад. Арзиши иҷтимоии ин технология дар он ифода меёбад, ки мубоҳисаҳо чун воситаи педагогӣ, механизми шинос кардани иштирокчиён бо меъёрҳо ва арзишҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошанд, ба хонандагон имкон медиҳанд, мутобиқ шудан ба шароити ҷомеаи муосир, ки қобилияти рақобат, ҳимояи манфиатҳои худро дар асоси дониши заминаи ҳуқуқӣ ва қобилияти истифодаи дониши онҳо пешбинӣ мекунад.

Функсияи тарбия дар он зоҳир мешавад, ки мубоҳисаҳо ба иштирокчиён имкон медиҳанд, ки мустақилияти арзёбӣ, мавқеи ахлоқӣ ва идеологӣ ва муносибати рафториро инкишоф диҳанд. Иштирокчиёни мубоҳиса дорои фарҳанги олии коммуникативӣ, муошират, қобилияти пайдо кардани созиш мебошанд. Арзиши рушд дар он зоҳир мешавад, ки мубоҳисаҳо ба иштирокчиён имкон медиҳанд, ки ирода, хотира, тафаккур, аз ҷумла қобилияти муқоиса, таҳлил, дарёфти шабоҳат, мустақилона ба даст овардан ва таҳлил намудани маълумоти гуногун оид ба масъалаҳое, ки барои инсон ва ҷомеа аҳамият доранд ва ғайра. Яке аз малакаҳои муҳимме, ки тавассути мубоҳиса ташаккул меёбад, тафаккури интиқодӣ мебошад.

Бо аз худ кардани усули тафаккури интиқодӣ, мубоҳисаҳо метавонанд:

- тавоноӣ ва сустии нуқтаи назари мухолифро ба назар гиред ва худро ба ҷои дигаре гузоред;
- маҳдудияти дониши худ ва майли худ ба бадгумонӣ ва таассубро арзёбӣ кунанд;
- бартараф кардани номуайянӣ ва қатъият дар суханронӣ дар назди мардум;

- мафҳумҳоро фаҳманд ва исбот карда тавонанд, ки чаро дар вазъияти муайян истифодаи калима ё ибораи мушаххас зарур аст;
- имкони арзёбиро фаҳманд ва арзишҳоеро, ки бар онҳо ҳукмҳо асос ёфтаанд, донанд;
- барои ҳалли мушкилот аз ҳама василаҳои мавҷуда истифода баред, роҳи беҳтарини онро ҷустуҷӯ кунед ва на танҳо аз роҳи худ истифода кунед;
- саволҳои хубро ҳамчун як имконияти ташаккули қатори андеша истиқбол кунед;
- мушоҳидаҳоро аз хулосаҳо фарқ кунед;
- зиддиятҳоро пайдо кунед;
- ба оқибатҳои амал, эътиқод ва ғояҳо баҳо диҳед.

Мубоҳисаҳо ба иштирокчиёни худ кӯмак мекунанд:

- иштироки зеҳнӣ дар ҳаёти ҷомеа;
- ҳамчун роҳбар баромад кардан;
- барои ғанигардонии дониш ва рушди қобилияти худ масъулиятро ба дӯш гиранд;
- омӯхтан, таҳқиқ ва таҳлили мушкилоти муҳимми муосир;
- донишро дарк кардан;
- бо ҳамкорон хуб кор кардан;
- баромадҳои самарабахш навишта тавонанд ва малакаҳои тайёр кардани презентатсияро ба даст оранд;
- ноил шудан ба нишондиҳандаҳои баландтар дар таҳсилоти асосӣ;
- шунавандагони танқидӣ бошанд;
- қарорҳои хуб андешидашуда қабул кунанд;
- инкишоф додани далерӣ ва эътимод ба худ.

Вазифаи дидактикии ин технология аз он иборат аст, ки мубоҳисаҳо асоси ташаккули салоҳияти умумӣ дар хонандагон ва инчунин сифатҳои муҳим барои шахсияти ҷомеаи муосир мебошанд. Вазифаҳои дидактикии истифодаи мубоҳиса дар дарс бо ду намуди вазифа алоқамананданд:

Вазифаҳои пурмазмун:

1. Огоҳии хонандагон аз зиддиятҳо, мушкилоти марбут ба мушкилоти мавриди баррасӣ.

2. Навсозии дониши қаблан ба даст омада ва таҷдиди назар дар бораи имкониятҳои истифодаи онҳо.

Вазифаҳои ташкили ҳамкорӣ дар гурӯҳ:

1) иҷрои вазифаи коллективӣ;

2) иштироки пайгирона дар муҳокимаи масъала ва таҳияи усули ҳалли он ;

3) риояи қоидаҳо ва расмиёти махсуси қабулшуда барои фаъолияти муштарак.

Дар раванди таълим мубоҳисаҳо шаклҳои зеринро доранд:

- ҳамчун шакли дарс;
- ҳамчун унсури дарс: муҳиммияти дониш, ташкили кори мустақилонаи хонандагон, ҷамъбастӣ, ба низом даровардан, мустаҳкам кардани маводи таълимӣ, пешниҳоди «бозпас»;
- ҳамчун шакли арзёбӣ ва санҷиши хонандагон.

Истифодаи технологияи таълимии «Баҳс» дар раванди таълим ба эҷоди ҳавасмандии устувори омӯзиш мусоидат мекунад, зеро аҳаммияти шахсии маводи таълимӣ барои хонандагон таъмин карда шудааст; мавҷудияти унсури рақобат фаъолияти эҷодӣ, ҷустуҷӯйӣ, омӯзиши бодиққати маводи омӯхташавандаро ба вуҷуд меорад. «Мубоҳисаҳо» имкон медиҳанд, ки тамоми маҷмуи вазифаҳои раванди таълим самаранок ҳал карда шаванд.

Ҷадвали 5. Айни замон намудҳои зерини мубоҳисаҳо истифода мешаванд:

Даставӣ	Инфиродӣ
Баҳси Карл Поппер	Суханронии импровизатсионӣ
Баҳси парлумонӣ	Иҷрои ҳуқуқи муаллиф
Мубоҳисаи Линколн – Дуглас	

Ноил шудан ба ҳадафҳо ва натиҷаҳои изҳоршуда ба риояи се принсипи асосии мубоҳиса асос ёфтааст.

Принсипи якум: эҳтиром зарур аст.

Баҳс ба шахсияти иштирокчиён дахл надорад; шумо наметавонед шахсро барои розӣ набудан ба фикри шумо таҳқир кунед. Ба андешаи рақибон, далелҳо ва ақидаи онҳо ҳамла кардан мумкин аст ва зарур аст, аммо на ба худи рақибон.

Принсипи дуюм: ростқавлӣ ҳатмист.

Омӯзиш ва такмили малака аз пирӯзӣ муҳимтар аст, аз ин рӯ ростқавлӣ дар меҳвари баҳс қарор дорад. Мушкилоти мубоҳисон аз он иборат аст, ки дар андешаҳои худ, истифодаи далелҳо ва посух ба саволҳои рақиб ростқавл бошанд. Баъзан «ростқавлӣ» маънои эътироф кардани онро дорад, ки барои дастгирии мавқеи худ маводи кофӣ надоред.

Принсипи сеюм: мағлубшудагон нестанд.

Мақсади якуми баҳс омӯзиш аст. Омӯзиш муҳимтар аз пирӯзӣ аст.

Ин принсипҳо барои ҳамаи иштирокчиёни мубоҳиса ҳатмӣ мебошанд.

Мубоҳиса бо анъанаҳои қадимии худ системаи мубоҳисаҳои расмӣ дар мавзуъҳои гуногун мебошад. Ду гурӯҳ андешаҳо ва далелҳои худро пешниҳод кунанд, то ҳайати ҳакамонро ба дурустии фикри худ ва таҷрибаи худ дар гуфтор бовар кунонанд. Аз ин рӯ, омӯхтани техникаи мубоҳисаҳо барои иштирокчиён ҷиҳати ғанӣ гардонидани нутқи худ ва малакаҳои муошират имконияти хуб фароҳам меорад.

Иштирокчиёни мубоҳиса:

Гурӯҳ – иборат аз 3 – 4 нафар мебошад, ки онҳоро одатан баромадкунандагон меноманд.

Гурӯҳе, ки мавзуро ҳимоя мекунад, тасдиқкунанда ва дастае, ки мавзуро рад мекунад, радкунанда номида мешаванд.

Доварон муайян мекунанд, ки кадом даста дар исботи мавқеи худ эътимодбахштар аст. Доварон протоколи бозиро пур мекунанд, ки онҳо

дар он минтақаҳои бархӯрди мавқеъҳои дастаро қайд мекунанд, ҷиҳатҳои мусбат ва сусти баромадкунандагонро нишон медиҳанд.

Ихтиёрӣ, қарори онҳоро шарҳ диҳед ва онро сафед кунед.

Таймкипер шахсест, ки риояи қоидаҳо ва рафти бозиро назорат мекунад.

Мураббиён – дар мубоҳисаҳо, одатан муаллимон ё мубоҳисаку нандагони ботаҷриба.

Моҳияти мубоҳиса аз он иборат аст, ки шахси сеюми бетараф (доварон) – ро бовар мекунонанд, ки далелҳои шумо нисбат ба рақиби шумо беҳтаранд. Гарчанде ки технологияи мубоҳиса моҳиятан сода аст, стратегияҳо ва усулҳои ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ метавонанд мураккаб бошанд.

Унсурҳои асосии мубоҳиса инҳоянд:

- мавзуъ. Дар мубоҳиса, мавзуъ ҳамчун изҳорот таҳия карда мешавад.

Мавзуи мубоҳиса бояд ба якчанд шарт ҷавобгӯ бошад:

- аҳамият барои иштирокчиёни мубоҳиса;
- фаҳмиши якранг;
- дурнамои муҳокима;
- возеҳият ва мушаххасии ибора.

Тайёр кардани мубоҳиса қадамҳои зеринро дар бар мегирад:

- шиносоии иштирокчиён бо моҳият, хусусиятҳо, қоидаҳои ташкил ва гузаронидани мубоҳисаҳо;
- муайян кардани тезиси ибтидоии мубоҳиса;
- интихоб, омӯхтан ва таҳлили адабиёти асосӣ;
- тақсими нақшҳо;
- таҳияи қазияи консепсияҳо, далелҳо, муқобили далелҳо;
- таҳияи меъёрҳои арзёбӣ аз ҷониби коршиносон;
- дастури инфиродӣ оид ба тартиби мубоҳиса.

Аввалан, муаллим хонандагонро бо моҳият ва хусусиятҳои мубоҳиса, инчунин бо қоидаҳои ташкилӣ, ки чунинанд, шинос мекунад:

- ҳама дар мубоҳисаҳо иштирок мекунанд (баъзе аз хонандагон ҳамчун баромадкунандагон, раис, котиб ва коршиносон баромад мекунанд, боқимонда – ҳамчун тамошобиноне, ки далелҳои «тарафдор» ва «муқобил» – ро интихоб мекунанд, саволҳо таҳия мекунанд);
- то охири бозӣ ҳама мавқеи худро муайян мекунанд ва баҳс мекунанд;
- дар ҷараёни суханронӣ ҳама қоидаҳо ва вақтро риоя мекунанд, вагарна раис ҳақ дорад баромадкунандаро боздорад;
- ҳар як узви гурӯҳ ҳуқуқ дорад танҳо як маротиба баромад кунад;
- дар ҳолати душвор будани посух ба саволҳо, ҳар як баромадкунанда, ба истиснои ҷамъбасткунанда, ҳақ дорад як тайм –аут гирад, ки то 2 дақиқа давом мекунад;
- маърӯзакунанда (спикер) ҳуқуқ дорад, ки бидуни шарҳи сабабҳо ба савол ҷавоб надиҳад;
- коршиносон далелҳоро арзёбӣ мекунанд, аммо иштирокчиёнро не.

Пас аз муайян кардани мавзуи мубоҳиса дар назди хонандагон вазифа гузошта мешавад, ки адабиёти асосии ин мавзуъро интихоб кунанд, омӯзанд ва таҳлил кунанд.

Имкониятҳои гуногуни тартиб додани рӯйхати адабиёти асосӣ мавҷуданд:

- интихоб бевосита аз ҷониби омӯзгор гузаронида мешавад;
- хонандагон сарчашмаҳои зарурии иттилоотро мустақилона интихоб мекунанд;
- фаъолияти муштараки муаллим ва хонандагон.

Дар раванди омӯзиш ва таҳлили иттилоот хонандагон мавқеи худро муайян мекунанд, изҳороте медиҳанд, ки ҳарду нуқтаро асоснок мекунад. Ин корро дар вараќе, ки ба ду қисм тақсим шудааст, тавсия медиҳем, ки дар он аз як тараф далелҳои «тарафдорон» сабт карда шаванд ва аз тарафи дигар, далелҳои «муқобилон». Натиҷаи кор бо адабиёти

асосиро метавон дар шакли диаграмма, ҷадвал ва алгоритмҳои инъикоси ҳарду мавқеъ расмӣ кард.

Дар тақсими нақшҳо раис, котиб интихоб карда мешаванд ва ҳайати ду даста муайян карда мешавад: тасдиққунандагон ва инкоркунандагон, ки аз 3 нафар баромадкунандагон иборат аст. Ба ғайр аз онҳо, 3 нафар мутахассисонро интихоб кардан лозим аст, ки ба фаъолияти баромадкунандагон баҳо медиҳанд. Қисми боқимондаи хонандагон нақши тамошобинро иҷро мекунанд.

Пас аз таъин шудани нақшҳо, баромадкунандагони гурӯҳ парвандаро таҳия мекунанд ва маводи иловагиро интихоб мекунанд. Парванда ин як системаи мафҳумҳо, ҷанбаҳо, далелҳо, дастгирӣ ва далелҳои муқобилест, ки аз ҷониби гурӯҳ барои исботи дурустӣ ва беҳтаркунии мавқеи онҳо истифода мешавад.

Шаклҳои технология:

- қобилияти муайян ва ҳимояи мавқеи худ;
- малакаҳои суханварӣ ва муколама;
- рӯҳияи гурӯҳӣ ва сифатҳои роҳбарӣ.

9. Технологияҳои наҷотбахши саломатӣ.

Паст кардани хастагии мактаббачагон: бозиҳои дидактикӣ, машқи ҷисмонии лаҳзавӣ, кори гурӯҳӣ ва ҷуфтӣ; фароҳам овардани фазои мусоиди психологӣ тавассути фароҳам овардани ҳолатҳои муваффақ барои донишомӯзии хонандагон; риояи ҳолатҳои санитарию беҳдоштӣ ; шароити тағйир додани намуди дарс.

Истифодаи ин технологияҳо имкон медиҳад, ки корҳо оид ба ҳифз ва таҳкими саломатии хонандагон ва дар онҳо ташаккул додани малакаҳои тарзи ҳаёти солим равона карда шаванд; дар ҳифз ва таҳкими саломатии ҳар як хонанда дар раванди таълиму тарбия саҳм мегирад; ғояи хонандагонро дар бораи масъулият барои саломатии худ ва саломатии дигарон ташаккул медиҳад; хонандагонро барои ташаккули стратегия ва

технологияҳои худ, ки ба нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатӣ имкон медиҳанд, маълумоти зарурӣ медиҳад.

10.Технологияҳои муосири иттилоотӣ ва иртиботӣ;

Дар замони рушди илму техника , ҳатмист, ки хонандагон, хусусан хатмкунандагон, ба зиндагӣ дар ҷомеаи муосири технологияҳои иттилоотӣ омода шаванд ва истифодаи унсурҳои ин технология барои баъзе омӯзгорон ва хонандагон мушкилӣ надорад. Компютер ҷойгузини муаллим дар синф нест, балки ҷузъи дарс аст. Дар ҳар лаҳза Шумо метавонед нақшаи дарсро тағйир диҳед, маводро илова кунед, мураккаб созед, шумо метавонед кортҳоро бо супориш дар феҳристҳо бойгонӣ кунед ва ба дискҳо нависед, тасвирҳоро сабт кардан, коркард кардан, сабт кардан, сабтҳои аудиоӣ, сабти наворро сохтан ва ниҳоят ҳалли масъалаи дигари муҳим – мавҷудияти харитаҳои таърихӣ.

Бо эҳтиёткорона барқарор кардан, ҷустуҷӯ кардан лозим нест, аммо шумо метавонед харитаҳои худро созед ва бойгонӣ кунед. Аммо барои он, ки кӯдакон расмҳо, супоришҳоро дар экран ҳамчун фароғат дарк накунанд, онҳоро ба ҷамъоварии мавод (акс, видео, аудио) ҷалб кардан лозим аст. Истифодаи технологияҳои компютерӣ дар таълими таърих метавонад дар якчанд самт амалӣ карда шавад.

Аввалан онҳо дастгирии иттилоотии мавзуъ мебошанд, ки дар истифодаи нармафзори стандартӣ барои таърих ифода ёфтааст: энсиклопедияҳои мултимедиявӣ ва ғайра.

Марҳалаи I – пропедевтикӣ (синфҳои 5 – 6).

Дар ин марҳала чунин амалҳо ба вуҷуд меоянд:

- шиносоӣ бо китобҳои дарсии компютерӣ оид ба таърих ва дигар илмҳои иҷтимоӣ;
- ташаккули малакаҳои кор бо дискҳо, дискетҳо барои истихроҷи маълумоти зарурӣ барои дарсҳо;
- ташаккули фарҳанги иттилоотӣ;
- санҷиши дониши хонандагон.

Марҳалаи II – курси асосии мактаб (синфҳои 7– 9).

Дар ин марҳала чунин амалҳо бояд иҷро карда шаванд:

- ташкили презентатсияҳо оид ба таърихи халқи тоҷик;
- истифодаи асарҳои графикӣ (графикҳо, диаграммаҳо);
- истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ.

Марҳалаи III – таълими махсус (синфҳои 10 – 11).

Дар ин марҳала чунин амалҳо пешбинӣ шудааст:

- коркарди иттилоот ҳангоми омодагӣ ба имтиҳонҳои дохилшавӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик;
- корҳои лоиҳавии хонандагон;
- фаъолияти илмӣ – таҳқиқотии хонандагон.
- фаъолиятҳои лоиҳавӣ.

Ҳадафи ин намуди фаъолият:

- рушди ташаббускории хонандагон;
- ташаккул додани қобилияти хонандагон барои фаъолияти илмӣ;
- ҷалб намудани хонандагон ба сохтани моделҳои назариявӣ;
- фаъолияти эҷодии хонандагон аз гузоштани мақсад, вазифаҳо то татбиқи онҳо ва ба даст овардани натиҷаи муайян;
- қобилияти ҳалли масъалаҳои мушаххас.

11.Технологияи таълими фосилавӣ;

Технологияи таълими фосилавӣ – яке аз шаклҳои таҳсили ғоибона, ки дар он донишҷӯ ё хонанда бо омӯзгор дар фосилаи аз якдигар дур ба воситаи хизматрасониҳои шабакаи Интернет: низомҳои махсуси таҳсили фосилавӣ, почтаи электронӣ, гуфтугӯйҳо (чатҳо), видео – конфронсҳо ва ғайра муомила мекунад.

Амалӣ гардонидани низоми таҳсилоти фосилавӣ қонеъ намудани талабот ва ҳуқуқи шаҳрвандон ба таҳсилот мебошад. Аз ҳисоби ташкили васоити зудамали таълимӣ ва имконияти новобаста аз макони воқеъ будани хонанда ё донишҷӯ ва омӯзгор, тавассути технологияҳои

иттилоотию иртиботӣ ташкил намудани раванди омӯзиш, бо нигоҳдории сифати он, сатҳи нави дастрас будани таълимро таъмин менамояд.

Таълим бо истифодаи технологияи иттилоотию иртиботӣ мувофиқи талаботи нақшаю барномаҳои таълимӣ, ки онро Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд, ба роҳ монда мешавад.

Технологияи таҳсилоти фосилавӣ ва дастрас гардонидани манбаҳои иттилоотии электронӣ бо истифодаи технологияҳои ҳозиразамони иттилоотию иртиботӣ ва моҳворавӣ амалӣ гардонида мешавад.

Ташкили ҷараёни таълим бо истифодаи усули навтарини тайёр кардани мутахассисони дорои маълумоти олии гуманитарӣ ва техникӣ, аз ҷумла, дар ихтисосҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор, менеҷмент, ҳуқуқ, иқтисод, ки дар дохил ва хориҷи кишвар тайёр карда мешаванд, мусоидат менамояд.

Интернет – технология барои дастрас намудани маводи таълимӣ – методӣ ва барои ҳамкории хонанда бо омӯзгор ба воситаи шабакаи глобалии Интернет кор фармуда мешавад. Омӯзиш дар система сифати кори мустақилонаи хонандагонро баланд мегардонад, кор бо компютер имконият медиҳад, ки ҳисобкуниҳо бо дараҷаи баланд иҷро карда шаванд. Навиштани корҳои семестрӣ ва истифодабарии маводи шабакаи глобалӣ барои омӯзиши чуқури мавзуъҳо мусоидат мекунад.

«Омӯзиши фосилавӣ – ин чизи нав нест. Омӯзиши ғоибона солҳои зиёд вуҷуд дорад ва васеъ паҳн гардидааст. Инчунин таълимот тариқи телевизион низ вуҷуд дорад» [12;23].

Дар марҳалаи ҳозира омӯзиши фосилавӣ бо истифодабарии шабакаи умумиҷаҳонии Интернет паҳн шуда истодааст. Потенсиали веб – технологияҳо таваҷҷуҳи омӯзгорони тамоми ҷаҳонро ба худ ҷалб менамояд, зеро ин технологияҳо захираҳои таълимотии кулли сайёраро муттаҳид мекунанд.

Интернет, воситаи алоқа ва технологияҳои компютерӣ омӯзиши компютериро шавқовар мегардонанд. Лоиҳа ва кашфиёти нав ба нав дар

ин соҳа пайдо шуда истодааст. Акнун намудҳои муҳимми системаҳои таълимиро дар асоси истифодабарии компютерҳо дида мебароем.

Яке аз аввалин кашфиёт дар ин соҳа ин – «китобҳои интернетӣ» ба ҳисоб меравaнд. Омодагии шаклҳои электронии лексияҳо ва китобҳо – ин ҳама роҳи осон ва фаврӣ ба Интернет аст. Дар ин ҳолат дониш дар соҳаи барноманависӣ зарурият надорад ва ё донистани забони махсуси HTML. Махсус барномаҳои ёрирасон вуҷуд доранд, ки аз муҳаррири матнӣ ба HTML мегузаронанд.

Аз ҳисоби тараққиёти босуръати технологияҳои муосир системаҳои таълимӣ дар асоси веб – технологияҳо хеле паҳн шудаанд. Азбаски Интернет барои тамоми ҷаҳон дастрас аст, ӯ таҷҳизоти қиматро талаб намекунад, компютери фардӣ бо ҳамагуна системаи оператсионӣ, веб – браузер, модем ва робитаи телефонӣ барои пайвастшавӣ ба Интернет ва гирифтани дониш имконият медиҳанд.

Системаҳои таълимотӣ дар асоси веб – технологияҳо синхронӣ мебошанд ва барои ҳамин иштироки якваќтаи омӯзгор ва талабагонро талаб намекунанд. Лексияҳое, ки пешакӣ омода шуда буданд тариқи шабака дода мешаванд. Ҳар як шахс метавонад ҳама гуна фанҳоро дар вақти бо худаш қулай омӯзад. Ғайр аз ин вай имконияти додани саволро ба омӯзгор тариқи почтаи электронӣ дорад.

Се сабаби асосии шавқи зиёд ба омӯзиши фосилавӣ тариқи Интернет вуҷуд дорад:

- вуҷуд доштани талабот ба ахбори аниқ;
- технология барои қонеъ гардонидани ин талабот вуҷуд дорад;
- ҳамаи соҳаҳои фаъолият омӯзиши фосилавиро ҳамчун бозори нави муҳим ва фаъолияти корӣ дида мебароянд.

Албатта камбудиҳо низ бо тариқи омӯзиши фосилавӣ вуҷуд доранд. Дар замони муосир аз нуқтаи назари техникӣ ду омили асосӣ ба рушди омӯзиши фосилавӣ таъсир мерасонад:

- пайвастшавӣ ба Интернет ва сифати алоқа;

- омӯзиши фосилавӣ бояд интерактивӣ бошад.

Почтаи электронӣ «e-mail» ин воситаи универсалии гуфтугӯи компютерӣ мебошад. Он ба почтаи муқаррарӣ монанд аст: ҳар як истифодабарандаи Интернет дар шабака почтаи худро бо суроға дорад ва ба он бо ёрии компютер мактуб фиристода мешавад. Фарқият фақат дар он, ки мактуби электронӣ пас аз фиристодан дарҳол меояд.

Ҳамин тавр, бо почтаи электронӣ на танҳо мактуб, инчунин расм, маводи видеоӣ, маводи аудиоӣ, файлҳо фиристода мешавад, ки бениҳоят қулай мебошад.

Маркази таҳсилоти фосилавӣ тарзи амалигардонии раванди таълим бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва теле – иртиботӣ, ки таълимро дар масофаи дур бе иштироки шахсии омӯзгор ва хонандагон имконпазир мегардонад. Омӯзгорон имкон доранд бо хонанда ё донишҷӯ тавассути системаи таҳсилоти фосилавӣ форум (рӯзҳои қабули «Online» ва «Offline») ташкил намоянд. Кори система шаффоф буда, тамоми маводи таълимӣ ба хонандагон дастрас мебошад. Донишҷӯён дар давоми як нимсола ду маротиба имконияти супоридани рейтингро тариқи «Online» ва «Offline» доранд. Дар вақти ворид шудан ба системаи таҳсилоти фосилавӣ донишҷӯ ба саҳифаи хеш ворид гардида, имкон дорад, ки маводи дарсиро аз худ намуда, барои ҷавоб гардонидан ба супоришҳо омодагӣ пайдо мекунад.

Таҳсилоти фосилавӣ зинаи нави рушди таҳсили ғоибона ва ҳам рӯзонаи таҳсил буда, дар он истифодаи технологияҳои иттилоотӣ таъмин шудааст, фарқияти он аз намуди ғоибонаи таҳсил дар он аст, ки қисми муҳимми маводи таълимӣ на соҳибихтиёрона, балки пайваста бо муносибат бо омӯзгор (машварат бо воситаи почтаи электронӣ, «Скайп», семинарҳо дар режими «Online») аз худ мешавад [12;23].

Ҳангоми ворид шудан ба система тавассути интихоби логин ва рамзи шахсӣ донишҷӯ ба саҳифаи хеш дохил мегардад ва имкони шиносоиро бо маълумоти зарурӣ пайдо мекунад.

Маркази таҳсилоти фосилавӣ ба хонандагон ё донишҷӯён имкониятҳои зеринро фароҳам меоварад:

- робитаи доимӣ бо устод, имконияти машварати фаврӣ дар хусуси саволҳои пайдошуда бо истифодаи воситаҳои телекоммуникат сионӣ (почтаи электронии дохила, «Скайп» ва ғайра);
- имконияти ташкили мубоҳиса, форумҳо, корҳои якҷоя бо гурӯҳ дар вақти омӯзиши курс дар ҳар лаҳза;
- дастрасии маводи назариявӣ ва амалӣ дар шакли электронӣ (слайдҳо, презентатсияҳои овознок, порчаҳои видеоии дарс);
- истифода бурдани китобхонаи электронӣ ;
- шинос шудан бо нақшаи шахсии таҳсил;
- муайян намудани холҳо аз рӯйи фанҳо барои семестри ҳозира ва гузашта;
- системаи тестии таълимӣ;
- иваз намудани профили худ (ба монанди рамз, расм ва баъзе маълумотҳои иловагӣ);
- ҷадвали дарсӣ;
- устод ҳангоми воридшавӣ ба система ба саҳифаи худ дохил мешавад, ки дар он мувофиқи сарбории ӯ рӯйхати фанҳое, ки дар нимсолаи ҷорӣ дарс медиҳад, ҷой дода шудааст. Устод метавонад барои гурӯҳи интихобшуда маводи худро дохил намояд.

Имкониятҳое, ки ба устод пешбинӣ шудааст:

- гузоштани ахбор ё эълони нав дар гурӯҳи худ;
- иваз намудани профили худ (ба монанди, рамз, расм ва баъзе маълумотҳои иловагӣ);
- тартиб додан ва сабти маводи имтиҳонӣ барои санҷиши ниҳоӣ;
- тартиб додан ва сабти мавод барои санҷишҳои ҷорӣ;
- курси лексия;
- маводи тестӣ;

- адабиёти тавсияшаванда;

12.Технологияҳои мултимедиявӣ.

Технологияҳои мултимедиявӣ як варианти васеъ барои пурзӯр кардани раванди таълим мебошанд. Мултимедия маҷмуи технологияҳои компютерӣ мебошад, ки ҳамзамон якчанд васоити иттилоотиро иҷро мекунад: графика, матн, видео, аксбардорӣ, аниматсия, эффектҳои садо, садои баландсифат.

Дар лексияҳо дар донишгоҳҳои олӣ ин намуди пешниҳоди маводи таълимӣ хеле фаъол истифода мешавад.

Афзалиятҳои технологияҳои мултимедиявӣ дар таълими фанни таърих:

- технологияҳои мултимедия яке аз технологияҳои умедбахш ва маъмултарин мебошанд;
- пайдоиши системаҳои мултимедиявӣ боиси дигаргуниҳои инқилобӣ дар соҳаи маориф гардид;
- воситаи маъмултарини пешниҳоди иттилоот проекторҳои мултимедия ва компютер мебошанд;
- истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ имкон медиҳад, ки маводи таълимӣ на танҳо ба тариқи анъанавӣ, балки ба шакли дастрастари визуалӣ – шифоҳӣ барои дарки хонандагон пешниҳод карда шавад;
- шабакаҳои гуногуни дарккунӣ ва тезонидани он;
- матни видеоӣ – аниматсионӣ ва графикии садо;
- таваҷҷуҳ ва ҳавасмандии зиёд;
- фардигардонии омӯзиш;
- самаранокии расонидани мавод;
- захираҳои номаҳдуд;
- таъсирбахш гардидани дарс;
- истофодаи китобҳои дарсии электронӣ;
- санҷиши энсиклопедияҳо;

- муҳити моделсозии муаррифӣ;
- шиносоӣ бо рӯйдодҳои таърихӣ метавонад бо намоиши видеоклипҳо, аксҳо ҳамроҳ карда шавад, истифодаи васеъ аз намоиши репродуксияи расмҳои рассомон;
- намоиши маводи графикӣ (ҷадвалҳо, диаграммаҳо);
- «Эҳёкунии» харитаҳо; «Боздид» аз бузургтарин осорхонаҳои ҷаҳон;
- фаъолсозии раванди таълим.

Мултимедиа як маҷмааи аз дастгоҳҳои барномавӣ иборат аст ва имкон медиҳад, то ки корбар дар шакли интерактивӣ бо маълумоти гуногун (графика, матн, садо, видео), ки дар шакли муҳити ягонаи иттилоотӣ ташкил карда шудаанд, кор кунад. Технологияи мултимедиявӣ як навъи махсуси технологияҳои компютерӣ мебошад, ки ҳам маълумоти статикии визуалӣ (матн, графика) ва ҳам динамикӣ – нутқ, мусиқӣ, клипҳои видеоӣ, аниматсия ва ғайраро дар бар мегирад.

Захираҳои мултимедия аз манбаҳои «ғайри мултимедиявӣ» пеш аз ҳама бо он фарқ мекунанд:

- маълумот (хабар) дар шакли рақамӣ тавассути компютер ҳифз ва коркард карда мешавад;
- онҳо метавонанд намудҳои гуногуни иттилоотро дар бар гиранд (на танҳо матн, инчунин садо, графика, аниматсия, видео ва ғайраҳо);
- хусусияти муҳимми онҳо интерактивӣ – ҳамкории фаъоли манбаъ, барнома, хидмат ва шахс аз таъсири мутақобила мебошад;
- истифодабаранда метавонад, масалан, ин ё он маводи интернетиро гирад ва фавран маводи худро ба он илова кунад ва бо ин ба ҳайси муаллиф, ҳаммуаллифи он амал намояд;
- мавҷудияти гиперматн.

Барномаҳои мултимедиявӣ ба навъҳои зерин тасниф карда мешаванд:

- презентатсияҳо;

- видеоҳои аниматсионӣ;
- бозиҳо;
- барномаҳои видеоӣ;
- галереяҳои мултимедиявӣ;
- барномаҳои аудиоӣ (плеерҳои аудиоӣ);
- веб – барномаҳо.

Ҷорӣ намудани технологияҳои мултимедиявӣ дар раванди таълим яке аз масъалаҳои калидии иттилоотикунонии соҳаи маориф мебошад. Айни замон, технологияҳои мултимедиявӣ яке аз самтҳои босуръат рушдёбанда ва умедбахши технологияҳои иттилоотӣ мебошанд.

Намудҳои технологияҳои мултимедия:

- тахтаи интерактивӣ;
- системаи пурсиши интерактивӣ;
- барномаҳои гуногуни таълимӣ;
- экрани мултимедия;
- барномаҳои шабакавии таълимӣ;
- технологияҳои моделиронӣ;
- комплексҳои ташхисӣ.

Компютер дар дарс тахтаи синф, китоби дарсӣ, кортҳоро барои кори инфиродӣ иваз мекунад. Слайдҳо дорои ҳуҷҷатҳои аккосӣ, харитаҳо, нусхабардорӣ мебошанд. Вазифа на танҳо интихоб ва тарроҳии тасвирҳо, харитаҳо, диаграммаҳо ва саволҳо дар слайдҳо, балки интихоби эпиграф барои дарс, вазифаҳои мушкилоти дар байни слайдҳо истифодашаванда мебошад. Муваффақияти чунин дарс аз бисёр ҷиҳат ба сифати тайёр кардани хонандагон ҳам аз фанни таърих ва ҳам аз фанни информатика вобаста аст. Бо хонандагон озмунҳои муаррифӣ (презентасия) гузаронидан лозим аст. Озмунҳоро дар мавзуҳои «Қаҳрамонони Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз Тоҷикистон», «Шаҳрҳои қаҳрамон», «Фарҳанги халқи тоҷик дар замони истиқлолият» ва ғайраҳо гузаронидан мумкин аст.

Тахтаи интерактивӣ ин экрани сенсорӣ мебошад, ки ба компютер пайваст карда шудааст, ки тасвирашро аз он проектор ба тахтаи сафед интиқол медиҳад. Барои оғози кор дар компютер ба сатҳи тахта ламс кардан кифоя аст. Тахтаи интерактивӣ дорои интерфейси графикии ғайриихтиёрона ва барои истифодабаранда қулай мебошад. Вақте кӯдак ба тахтаи стандартӣ менигарад, барои ӯ он қадар муқаррарӣ аст, ки аз он чизи ҷолиберо интизор намешавад. Аммо вақте ки хонанда чунин як тахтаи дурахшони интерактивиро мебинад, ки ба импулсҳои алоҳидаи кӯдакон ҷавоб медиҳад, пас тамоми диққат ба он, ба муаллим, ба мавзуи муҳокима ва мавод равона карда мешавад.

«Мо 10 % он чизеро, ки мехонем, 20 % аз он чизе, ки мо мешунавем, 30 % аз он чи ки мо мебинем, 50 % он чизеро, ки мо мебинем ва мешунавем, 70 % он чизеро, ки мо бо дигарон муҳокима мекунем, 80 % он чизеро, ки ҳис мекунем, ки 95 % он чизеро, ки мо шахсан ба дигарон таълим медиҳем, дарк мекунем» гуфтааст – Уилям Глассер [184, с. 13].

Расми 3. Аҳроми таҷриба

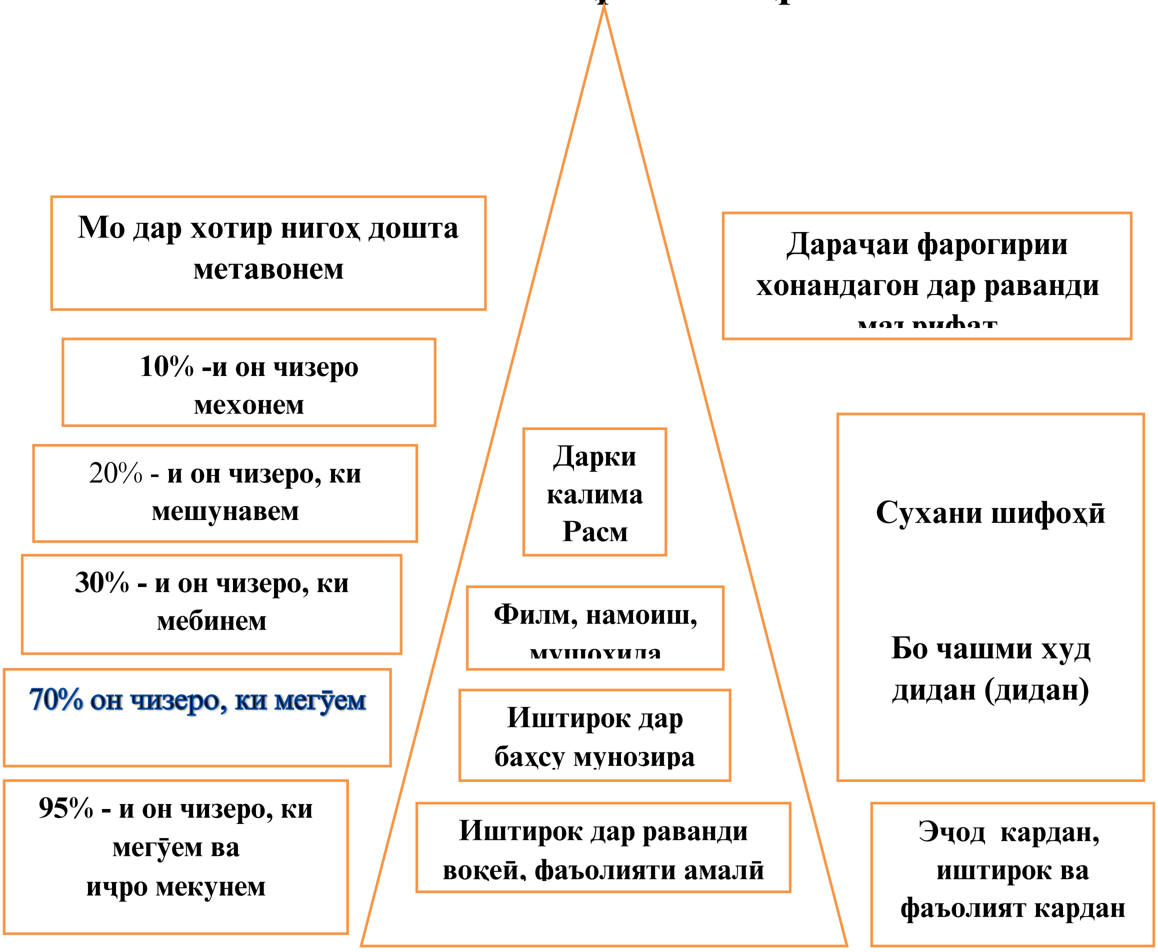

Ҳангоми истифодаи тахтаи интерактивӣ дарси одӣ самарабахштар мешавад, маҳсулнокии дарс меафзояд. Ба ибораи дигар, муаллим бо истифода аз саъйи камтарин аз ҷониби худ, метавонад доимо дар маркази иттилооти ҳама гуна фанҳои илмӣ бошад. Ҳангоми гузаронидани мавзуъҳои таълимӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик ва дигар фанҳо агар тахтаи синф истифода бурда шавад, вақти бисёр барои навиштанро талаб мекунад. Имрӯз бошад, омӯзгор метавонад нақшаи яксоатаи дарси худро, ки иҷроиши якчанд фаъолиятҳоро дар бар мегирад, дар шакли слайд (презентатсия) сохта, тавасути тахтаи электронӣ намоиш диҳад. Дар ин маврид барои омӯзгор гузаштани дарс ҳам осон мегардад ва ҳам сарфакорию сифатнокӣ бештар мешавад. Ба замми ин, ӯ метавонад кори (презентатсия) худро соли оянда низ бо каме дигаргунӣ истифода барад.

Ин воситаи муосири мултимедиявист, ки дорои тамоми сифатҳои тахтаи анъанавӣ буда, барои тавзеҳи графикии тасвирҳои экран имкониятҳои бештар дорад; ба шумо имкон медиҳад, ки дар як вақт чанд фаъолиятро гузаронед; тахтаи интерактивӣ ба Шумо имкон медиҳад, ки ҳангоми эҷоди намудҳои гуногуни расмҳо, диаграммаҳо, ҷадвалҳо, графикҳо вақтро сарфа кунед, зеро дар он миқдори зиёди асбоб барои сохтани шаклҳои геометрӣ мавҷуданд. Хусусияти дигари тахтаи интерактивӣ ин қобилияти захира кардани иттилооти дар он сабтшуда дар формати видеоӣ мебошад. Хулоса, тахтаи электронӣ баҳри баланд бардоштани сифати таълим мададрасон буда, барои истифода ба ҳар як омӯзгор тавсия дода мешавад.

13.Технологияи таълими модулӣ.

Омӯзиши модулӣ – омӯзише, ки дар он маводи таълимӣ ба блок – модулҳои иттилоотӣ тақсим карда мешавад. Технология ба фаъолияти мустақилонаи хонандагоне асос ёфтааст, ки модулҳоро мувофиқи ҳадафи муқарраршудаи таълим аз худ мекунанд.

Хусусиятҳои таълими модулӣ.

Унсури асосии сохтории ин технология модули иттилоотӣ мебошад.

Модул як блоки алоҳида мебошад, ки маводи назариявӣ, вазифаҳои таълимӣ, тавсияҳои методиро барои хонандагон дар бар мегирад.

Унсури ҷудонашавандаи модул саволҳои назоратӣ ва тестҳо, инчунин калидҳо барои худомӯзӣ ё санҷиши мутақобила мебошад. Тавассути омӯзиши модул, хонандагон ба ҳадафи мушаххаси дидактикӣ ё педагогӣ ноил мегарданд.

Мазмуни дарси таълимӣ аз якчанд модулҳои бо ҳам алоқаманд сохта шудааст, ки ҳар яке аз онҳо як мушаххасияти омӯзишро ҳал мекунанд. Барои иҷрои модул вақти муайян дода шудааст. Дар якҷоягӣ, ҳамаи блокҳои модулӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои назаррас ва шахсӣ равона карда шудаанд.

Ин технология ба усули фаъолият асос ёфтааст, ки ба шахсияти ҳар як хонанда нигаронида шудааст. Фаъолияти мустақили хонандагон дар азхудкунии мавод ба назар гирифта мешавад. Давомнокии ҳадди ақкали дарс 2 соати академиро ташкил медиҳад. Хонандагон бояд аз ҷиҳати равонӣ ба фаъолияти мустақилонаи шадид омода бошанд. Аз ин рӯ, синну соли мактаббачагоне, ки дар технологияи таълими модулӣ самаранок кор карда метавонанд, 13 – 14 сола мебошад.

Намудҳои таълими модулӣ:

- барномаи модулӣ. Банақшагирии курси дарсҳои модулӣ, ки бо ҳадафе алоқаманданд, ки ба даст овардани натиҷаҳои фаннӣ, шахсӣ ва танзимиро таъмин мекунад. Ин барномаи фаъолияти хонандагон аст;
- дарси модулӣ ин як қисми барномаи модулист;
- банақшагирӣ дар формати модул. Истифодаи харитаҳои технологӣ – шакли махсуси ба низом даровардани маводи таълимӣ.

Вазифаҳои истифодаи таълими модулӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ:

- азхудкунии маводи таълимӣ дар раванди фаъолияти фаъоли хонандагон;
- рушди малакаҳои мустақилият ва худдорӣ;
- баланд бардоштани шавқи маърифатии хонандагон;
- рушди қобилияти хонандагон оид ба банақшагирии фаъолияти худ.

Принсипҳо:

Модулият. Маводи таълимӣ ба блокҳои мукаммали алоҳида тақсим карда шудааст, ки бо ҳам мантиқан пайвастанд ва бо як ҳадафи дидактикӣ муттаҳид карда шудаанд.

Динамизм. Вобаста аз тағйирот дар барномаҳое, ки омӯзиш дар он асос ёфтааст, модулҳоро озодона иваз кардан мумкин аст:

- чандирӣ. Мутобиқсозии мундариҷаи модул ба талаботи инфиродии хонандагон;
- дурнамои бошуурона. Дар назди хонанда мақсадҳои наздик ва дур гузошта мешаванд. Омӯзиш ба муносибати бошуурона ба раванди азхудкунии дониш асос меёбад;
- маслиҳатҳо ва дастурҳои инфиродӣ барои ҳар як хонанда.

Нақши муаллим. Муаллим маводи таълимиро ба блокҳо тақсим мекунад, барномаи модулиро тартиб медиҳад, дарсҳои модулиро таҳия мекунад. Ҳадафи асосӣ ташкили фаъолияти мустақилонаи хонандагон ҳангоми кор бо модул мебошад. Барои ин, муаллим дар ҷараёни дарс раванди таълимро назорат мекунад, ёрии машваратӣ мерасонад. Вақти ба итмом расонидани ҳар як унсури омӯзишро ба қайд гирифта, ба шогирдон дар бораи муҳлат иттилоъ медиҳад.

Манфиати ин технология барои хонандагон:

- мустақилона аз худ кардани маводи таълимӣ;
- роҳати равонӣ дар синф;
- кор бо модулҳо бо суръати инфиродӣ сурат мегирад;
- траекторияи инфиродии кор дар ҳар як дарси модулӣ.

Манфиати ин технология барои муаллим:

- дарс барои машварати инфиродии хонандагон вақтро озод мекунад.

Мушкилоти ҷиддӣ барои хонандагон:

- вақти кам ҳангоми иҷрои супоришҳо;
- суръати баланди иҷрои супоришҳо;
- на ҳама хонандагон қодиранд, ки мустақилона кор кунанд;
- сифати паст ва номукаммалии азхудкунии мавзуъҳои таълимӣ.

Душвориҳои асосӣ барои омӯзгор:

- таҳияи мавод барои модул (маҷмуи супоришҳо, тестҳо, дастурҳо) вақт ва саъйи зиёдро талаб мекунад;
- сатҳи баланди касбии омӯзгор талаб карда мешавад;
- хароҷоти моддӣ барои нусхабардории маҷмуи супоришҳо барои ҳар як хонанда.

Сохтори дарси модулӣ:

1. Марҳалаи ҳавасмандгардонӣ. Суҳбате, ки шуморо барои фаъолияти мустақилона ба дарс омода мекунад. Дастурҳо барои кори минбаъда.

2. Кор бо блокҳои модулӣ – унсурҳои таълимӣ (УТ), ки бо тартиби муайян сохташуда, рақамгузорӣ карда шудаанд ва ба хонандагон дар маҷмуи инфиродӣ пешниҳод карда мешаванд. Маҳдудиятҳо: шумораи УТ дар дарс бояд на бештар аз 7 – то бошад.

3. Инъикос. Худбаҳодиҳӣ ба сатҳи маҳсулнокии дарс дар синф. Вазифаи фарққунандаи кор дар хона, ки интихоби он аз натиҷаи кор бо модул вобаста аст.

Дурнамои рушд.

Барои фаъолона ҷорӣ намудани технологияи таълими модулӣ ҳавасмандии хонандагонро зиёд кардан лозим аст. Мактаббачагон бояд малакаи инкишофёфтаи фаъолияти мустақили маърифатӣ дошта бошанд. Муҳим он аст, ки заминаи моддии муассисаи таълимӣ ба хонандагон маҷмуаҳои инфиродӣ барои кор дар дарсҳои модулиро фароҳам орад.

14.Технологияи таълими ба шахсият нигаронидашуда.

Ҳадафи технологияи таълими ба хонандагон нигаронидашуда рушди ҳадди аксар (на ташаккули пешакӣ муайяншуда) қобилияти маърифатии фардии кӯдак дар асоси истифодаи таҷрибаи ҳаётии ӯ мебошад.

Ҳамчун нуктаи ибтидоӣ, бояд чунин қоидаеро қабул кард, ки таҳсилоти иловагӣ набояд чизеро бо зӯр ташкил кунад; баръакс, барои фарогирии кӯдак ба фаъолиятҳои табиӣ шароит муҳайё намуда, замина барои рушди ӯ фароҳам меорад. Мазмун, метод ва усулҳои технологияи

таълими ба хонанда нигаронидашуда пеш аз ҳама ба ошкор ва истифодаи таҷрибаи субъективии ҳар як хонанда, кӯмак расонидан ба ташаккули шахсият тавассути ташкили фаъолияти маърифатӣ равона карда шудаанд. Муҳиммияти бунёдии муассисаи таҳсилоти иловагӣ кӯдакро маҷбур намекунад, ки шароите фароҳам орад, ки то ҳама мундариҷаи мавриди омӯзиш ва суръати рушди онро интихоб кунад. Кӯдак ба ин ҷо мустақилона, бо хоҳиши худ, дар вақти холӣ аз машғулиятҳои асосии мактаб меояд, фан ва муаллимеро интихоб мекунад, ки ба ӯ писанд аст.

Хусусиятҳои дарси ба шахс нигаронидашуда:

- тарҳрезии маводи дидактикии гуногун, намудҳо ва шаклҳои мухталиф;
- муайян кардани мақсад, ҷой ва вақти истифодаи он дар синф;
- андешаҳо аз тарафи муаллим дар бораи имкониятҳо барои зуҳури мустақилияти хонандагон;
- ба хонандагон барои додани саволҳо, изҳори ғояҳо ва фарзияҳои аслӣ имконият додан;
- ташкили мубодилаи афкор, андеша, баҳо. Хонандагонро барои такмил ва таҳлили ҷавобҳои ҳамсолони худ ташвиқ кунед;
- истифодаи таҷрибаи субъективӣ ва такя ба андешаи ҳар як хонанда;
- истифодаи ҳолатҳои душворе, ки дар давоми дарс ба миён меоянд; ҳамчун самти татбиқи дониш;
- кӯшиш карда шавад, ки барои ҳар як омӯзанда вазъияти муваффақ ба вуҷуд ояд;
- ҳавасманд кардани хонандагон ба дарёфти маълумоти алтернативӣ дар омодагӣ ба дарс;
- ҷойивазкунии боандешаи намудҳои кор, намудҳои супориш, ки хастагии хонандагонро коҳиш медиҳанд;
- мушоҳидаи мактаббачагон.

Афзалиятҳои технологияи таълими ба шахсият нигаронидашуда:

- дар натиҷаи машқҳои мунтазам такрорёфта малакаҳои тафаккури мантиқӣ ва фаҳмиш такмил меёбанд;

- дар раванди муоширати мутақобила хотира фаъол карда мешавад, сафарбаркунӣ ва амалисозии таҷриба бо дониши қаблӣ ба амал меояд;
- ҳар як хонанда худро ором ҳис мекунад, бо суръати инфиродӣ кор мекунад;
- баланд бардоштани масъулият на танҳо барои муваффақиятҳои худ, балки барои натиҷаҳои кори коллектив;
- маҳдуд накардани суръати дарс, ки ин ба фазои илмии он таъсири мусбат мерасонад;
- худбаҳодиҳии мувофиқи шахсият ташаккул меёбад, шароит ва қобилиятҳои онҳо, арзишҳо ва маҳдудиятҳо ба миён меоянд;
- муҳокимаи як иттилоот бо якчанд шарикони ивазшаванда шумораи фаъолиятҳои ҳамкориро зиёд мекунад ва аз ин рӯ, азхудкунии мустаҳками омӯзишро таъмин мекунад.

15. Технологияи ҳамкорӣ.

Омӯзишро дар гурӯҳҳои хурд ба роҳ мемонад. Ғояи асосии омӯзиш дар ҳамкорӣ иборат аз он аст, ки якҷоя таҳсил мекунем, на танҳо ба якдигар кӯмак расонем, балки аз муваффақиятҳои худ ва комёбиҳои дӯстони худ якҷоя огоҳ бошем.

Якчанд вариантҳо барои ташкили омӯзиш дар ҳамкорӣ мавҷуданд. Дар таҷрибаи омӯзгории худ кӯшиш мекунам, ки ҷолибтаринашонро ба кор барам. Биёед, онҳоро муфассалтар дида бароем.

Таълим дар даста. Мақсади гурӯҳ муқаррар карда шудааст. Муваффақиятро танҳо дар сурати ҳамкории доимии ҳамаи аъзои гурӯҳ (даста) ҳангоми кор оиди мавзуъ, масъала ё савол ба даст овардан мумкин аст. Вазифа аз он иборат аст, ки ҳар як аъзои даста дониш, маҳорат ва малакаҳои заруририро аз худ кунад ва тамоми даста бидонад, ки ӯ чӣ комёбӣ ба даст овардааст.

Арзёбии фаъолияти гурӯҳ аз намуди кор ва ҳадафҳои дидактикӣ вобаста аст. Пас аз иҷрои супориш аз ҷониби ҳама гурӯҳҳо, муаллим барои санҷиши фаҳмиши маводи нав тест месупорад. Хонандагон супоришҳои тестиро ба таври инфиродӣ иҷро мекунанд. Вақте ки ҳар як гурӯҳ вазифаи

мушаххаси худро иҷро мекунад, хол барои ҳама як аст. Вақте ки ҳар як аъзо супориши инфиродиро иҷро мекунад, ба даста холҳои умумӣ дода мешаванд. Дар ин ҳолат, ба хонандагон кӯмак расонидан ба ҳамкасбони худ барои фаҳмидан ва аз худ кардани мавод тавсия дода мешавад.

«Арра». Хонандагон барои кор бо маводи таълимӣ ба гурӯҳҳо, ки аз 4 то 6 нафар иборатанд, ҷудо карда мешаванд. Маводи таълимӣ, ки ба пораҳо (блокҳои мантиқӣ ё маъноӣ) тақсим карда шудааст, ба онҳо пешкаш карда мешавад. Ҳар як аъзои гурӯҳ вазифаи худро иҷро мекунад. Сипас хонандагоне, ки як масъаларо меомӯзанд, аммо дар гурӯҳҳои гуногун дохиланд, ба ҳайси коршиноси ин масъала мулоқот мекунанд ва мубодила мекунанд. Баъд ҷаласаи ба истилоҳ коршиносон баргузор мешавад. Баъд онҳо ба гурӯҳҳои худ баргашта, ҳама чизи наверо, ки омӯхтаанд, ба дигар аъзои гурӯҳ меомӯзонанд. Онҳо, дар навбати худ, дар бораи вазифаи худ ҳисобот медиҳанд (ба монанди дандонҳои як арра).

Азбаски ягона роҳи аз худ кардани тамоми маводи мавзуъ гӯш кардани ҳамкасбони худ ва қайдҳо дар дафтарҳо мебошад, аз ҷониби омӯзгор кӯшиши иловагӣ талаб карда намешавад. Хонандагон манфиатдоранд, ки ҳамсолони онҳо вазифаҳои худро софдилона иҷро кунанд, зеро ин дар арзёбии ниҳоии онҳо инъикос хоҳад ёфт. Ҳар як фард ва тамоми гурӯҳ дар маҷмуъ дар бораи тамоми мавзуъ гузориш медиҳанд. Дар марҳалаи ниҳоӣ, муаллим метавонад аз ҳар як дилхоҳ хонандаи гурӯҳ хоҳиш кунад, ки ба ҳама саволҳо оиди мавзуъ посух диҳад.

Омӯзиши якҷоя. Синф ба гурӯҳҳои 3 – 5 нафарӣ тақсим карда мешавад, ки аз ҷиҳати сатҳи омодагӣ якхела мебошанд. Ҳар як гурӯҳ як супориш мегирад – қисми як мавзуи ҳаҷмаш калонтар. Дар натиҷаи кори якҷояи гурӯҳҳои алоҳида ва дар маҷмуъ ҳама, азхудкунии мавод ба даст оварда мешавад.

Дар дохили гурӯҳ, худи хонандагон нақшҳоро барои иҷрои як вазифаи умумӣ таъин мекунанд ва дар назди гурӯҳ вазифаи дукарата гузошта мешавад: расидан ба ҳадафи маърифатӣ, эҷодӣ ва татбиқи фарҳанги муайяни муошират ва ташкили фаъолияти муштарак дар давоми вазифа. Гурӯҳ аз рӯйи дастовардҳои ҳар як хонанда мукофот мегирад.

Ғояҳои асосӣ ба ҳар се варианти тавсифшудаи ташкили кори гурӯҳҳои хурд хос мебошанд – ҳадафҳо ва вазифаҳои муштарак, масъулияти инфиродӣ ва имкониятҳои баробар барои муваффақият.

Амалҳои асосии омӯзгорро дида мебароем, ки тасмим гирифтааст дар ташкили омӯзиш дар ҳамкорӣ қувваи худро бисанҷад:

1. Вай бояд дар бораи ҷойгиркунии ҷойҳои кории кӯдакон фикр кунад, то онҳо чеҳраи ҳамдигарро бинанд (мизҳоро дар кунҷ ё ба муқобили якдигар гузорад (барои кор дар сегонаҳо), ё дуто якҷоя, ду курсиро дар муқобили якдигар гузорад).

2. Ҳангоми омодагӣ ба дарс, як ё ду супоришро ҷудо кунед, ки пас аз шарҳи маъмулии баъзе амалҳо дар гурӯҳҳо барои азхудкунии маводи нав талаб карда мешавад.

3. Синфро ба гурӯҳҳои 2 – 3 нафарӣ тақсим кунед ва имконият диҳед, ки хонандагон нақши ҳар якеро дар супориш муайян кунанд.

4. Ҳангоми кор дар гурӯҳҳо аз рӯйи маводи нав, барои ҳар як хонандаи гурӯҳ бояд ду ё се савол таҳия карда шавад. Вақте ки хонандаи аввал ҷавоб медиҳад, яке аз он ду талабаи боқимонда бояд тасдиқ ё муқобили ҷавобҳои ӯро ёбад ва хонандаи сеюм, масалан, ин ҷавобҳоро сабт мекунад ё барои тасдиқи фикри баёншуда мисолҳо меорад. Сипас, дар давра хонандагон нақшҳоро иваз мекунанд.

5. Ба хонандагон имкон диҳед, ки қабл аз додани супоришҳои инфиродӣ маводро ҷуфт муҳокима кунанд. Пеш аз гузаронидани озмоиш ё санҷиш имконият диҳед, ки дар ҷуфт ё сегона машқ кунанд.

6. Хонандагон бояд имконият дошта бошанд (пеш аз додани дафтарҳояшон бо корҳои назоратӣ (мустақилона) ба муаллим) кори якдигарро дар гурӯҳ тафтиш кунанд ва мутмаин бошанд, ки иҷрои дурусти бошууронаи супоришро аз ҷониби ҳар як хонанда ба даст овардаанд.

7. Ҳадафро дар аввали дарс ва пеш аз кор дар гурӯҳҳо ба таври возеҳ баён кунед.

8. Дар тӯли кор, фаъолияти хонандагонро назорат кунед ва дар ҳолати зарурӣ ба ягон гурӯҳ кӯмак кунед.

Асосҳои методологии ташкили таълими ба шахсиятнигарони дашуда.

Ташкили таълими ба шахсиятнигаронидашуда дар хилофи таълими анъанавӣ, пеш аз ҳама навъи ҳамкории «муаллим ва хонандаро» – ро тағйир медиҳад. Муаллим аз услуби даставӣ ба ҳамкорӣ мегузарад ва диққати худро ба таҳлили на он қадар зиёди натиҷаҳо, балки ба фаъолияти мурофиавии донишҷӯ (хонанда) равона мекунад. Мавқеи хонанда (тарбиятгиранда) тағйир меёбад – аз иҷрои самимӣ то фаъолияти эҷодии густурда, тафаккури ӯ гуногун мешавад: рефлексӣ, яъне ба натиҷа нигаронида шудааст. Хусусияти муносибатҳо, ки дар дарс рушд мекунанд, низ тағйир меёбад. Чизи асосӣ ин аст, ки омӯзгор бояд на танҳо дониш диҳад, балки барои рушди шахсияти хонандагон шароити оптималӣ фароҳам оварад.

§ 2.3. Озмоиши педагогӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо истифода аз технологияи инноватсионии таълим ва натиҷаҳои асосии он

Мавқеъ ва нақши муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус дар давраи мутобиқшавӣ ба системаи таълими ҷаҳони муосир бағоят калон аст. Рушди пуршиддати технологияи муосир дар мамлакати мо тағйири самти арзишҳои миллии таҳсилотро тақозо мекунад, тамоми система бояд азнавсозӣ карда шавад, чунки хусусиятҳои мутобиқшавӣ аз даст нараванд. Дар заминаи ислоҳоти соҳаи маориф фаъолияти инноватсионӣ, ки ба ҷорӣ намудани навигариҳои гуногуни педагогӣ нигаронида шудааст, дар таълими касбӣ аҳаммияти махсус пайдо кардааст. Ин навовариҳо – истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълим, истифодаи усулу методҳои нав, роҳҳои нави ташкили мундариҷа, усулҳои баҳодиҳии натиҷаҳо, роҳҳои баланд бардоштани сифат ва маҳсулнокии таълим ба ҳисоб мераванд.

Новобаста ба ин ҳама дигаргуниҳо ва тағйирот дар соҳаи маорифи миллӣ, таваҷҷуҳ ба шахс, ба неруи зеҳнии ӯ, сатҳи фаъолияти худомӯзии вай, салоҳияти касбӣ, кӯшиш ва ҳавасмандии зиёд барои омӯхтани чизҳои

нав, эволютсияи таҳқиқот ва дастовардҳои илмӣ – актуалӣ бетағйир боқӣ мемонад. Сиёсати маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимтарин ҷузъи сиёсати давлатӣ, василаи таъмини ҳуқуқҳо ва озодиҳои асосии шахс, баланд бардоштани суръати рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва илмию техникӣ, гуманизатсияи ҷомеа ва афзоиши фарҳанги умумӣ мебошад. Сиёсати давлат бояд ба ташаккули шахси фаъол, зуддарккунанда ва масъулиятнок равона карда шавад, ки қобилияти бомуваффақият иҷро кардани нақшҳои гуногуни ҳаётиро дар ҷаҳони муосири зуд тағйирёбанда дошта бошад.

Тараққиёти босуръати афзояндаи таҷҳизоти техникӣ ва технологии истеҳсолот ва тағйирёбии куллӣ дар ҷаҳонбинии насли наврас талаб мекунанд, ки хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қудрати ҳимояи манфиатҳои миллии кишвари худро дошта бошанд ва ҳамзамон як фарди таҳаммулпазир ва инсондӯст боқӣ монанд. Маълум аст, ки мушкилоти иҷтимоию иқтисодии ҳар як давлат ҳалли фавриро талаб мекунад, рақобатпазирии он бояд дар ҷаҳони рӯ ба тараққӣ зоҳир шавад.

Навсозии соҳаи таҳсилоти миёнаи умумӣ самти афзалиятноки сиёсати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар омода намудани мутахассисони муосири рақобатпазир, ки дар фаъолияти касбии худ салоҳият доранд, технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ва забонҳои хориҷиро хуб медонанд, нақши назаррас доранд. Танҳо чунин мутахассисон метавонанд фаъолияти касбии худро бомуваффақият пеш баранд ва дар ободии кишварашон саҳмгузор бошанд.

Неруи ҳар як давлат дар неруи зеҳнии миллати вай намудор мегардад ва пешрафту тарққиёти он ба фаъолияти шахсиятҳои дорои дониши баланд доштааш сахт вобаста мебошад. Ин на танҳо ба тараққиёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ – фарҳангӣ, балки омилҳои касбӣ ва омӯзгорӣ низ вобаста аст. Аз ин рӯ, тайёр кардани мутахассисони муосир дар самтҳои афзалиятноки рушди техникӣ ва технологии иқтисодиёти давлат муҳимтарин вазифаи системаи таҳсилоти миёна ва олии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Стандартҳои давлатии таълимии таҳсилоти миёна ва олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсиониро дар раванди

таълим ва тарбия, ташкили кори мустақили хонандагонро бо истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ пешбинӣ мекунанд. Татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ ба такмили мундариҷа ва шаклҳои таълим ва тарбия мусоидат мекунанд. Ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ дар раванди таълим талаботро на танҳо ба шахсияти хонанда, балки нисбат ба омӯзгор низ зиёд мекунад. Донише, ки хонандагон дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар соҳаи технологияҳои инноватсионӣ ба даст овардаанд, хеле зуд кӯҳна мешаванд, аз ин рӯ, мувофиқи талаби замон раванди фаъолияти мустақилонаро такмил додан зарур аст.

Сабаби чунин нишондиҳандаҳои паст дар малакаҳои нокифояи ташаккулёфтаи хонандагон суръати пасти шабакаи ҷаҳонии Интернет, нусхаҳои кӯҳнаи браузерҳо, ки дастрасии озодро ба сайтҳо душвор месозанд, сатҳи пасти дониши забони русӣ, ки яке аз забонҳои асосии ҷаҳонии Интернет мебошад, чун қоида, танҳо ба таври расмӣ идома дорад. Маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълим ва тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақозои замон аст.

Аз ин рӯ, навсозии таҳсилот на танҳо такмили системаи таҳсилоти муттасили миёнаи умумиро, балки азнавсозии тамоми заминаи моддию техникии муассисаҳои таълимии муосири Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар назар дорад.

Системаи муосири шаклҳои дарси таърих мавҷуд аст, ки яке аз муҳимтарин унсурҳои технологияи муосири инноватсионии таълим ва омӯзиши фанни таърих, аз ҷумла таърихи халқи тоҷик мебошад. Гарчанде ки он намунавӣ ба назар расад, боз бо намудҳои нав бештар ғанӣ гардонида мешавад. Мо онҳоеро номбар хоҳем кард, ки аллакай вуҷуд доранд ва аз ҷониби омӯзгорон дар таълими фанни таърих истифода мешаванд. Чунин навгониро дар таҷрибаи омӯзгорони навовар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мушоҳида карда метавонем. Дарсҳо ба монанди: дарс – озмун, дарс – маърӯзаи эҷодӣ, дарси нишасти матбуотӣ, дарс – машварат, дарс – КВН, дарс – намоишнома, дарс бо гурӯҳҳои хурд,

дарс – робитаи мутақобилаи хонандагон, дарс – эҷодкорӣ, дарс – шубҳа, дарсҳои ҷамъбастӣ, дарс – хаёлот, дарс – бозиҳои таълимӣ, дарси ҷустуҷӯйи ҳақиқат, дарс – маърӯзаҳо, дарс – консерт, дарс – муколама, дарс бозии нақшофарӣ, дарс – конфренсия, дарс – саёҳат, дарс – озмун, дарс – семинар, дарс — мубоҳиса, дарс – суд, дарс – даъвати мутахассис, дарси ҳамгиро ва ғайра. Аммо ин дарсҳо на ҳама вақт гузаронида мешаванд.

Омӯзгорони ботаҷрибаи фанни таърихи муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ дар фаъолияти педагогии худ дарсҳои номбаршударо васеъ истифода мебаранд. Зеро чунин шаклҳои дарс самаранокии ҷараёни таълиму тарбияро баланд бардошта, ҳамзамон раванди дарсро шавқовар мекунанд. Лекин аксарияти омӯзгорон имрӯз бештар дарси омехтаро истифода мебаранд. Бояд гуфт, ки шаклҳои нави дарси таърих дар асоси технологияи инноватсионии таълими фанни таърихи халқи тоҷик, ки ба вазифаҳои таълими фанни таърих дар муассиса мувофиқат мекунанд, фаро гирифта шудааст.

Самаранокии машғулиятҳои таълимии фанни таърихи халқи тоҷик аз истифодаи самараноки шаклҳои дарс, ки хусусияти инноватсионӣ доранд, вобастагӣ доранд. Аз ҷумла мавзуи дарс, ҳадафҳо ва вазифаҳои гузоштаи омӯзгор, дар асоси мундариҷаи мавзуъ, зарурати фаъол кардани хонандагон дар раванди таълим, шомили унсурҳои бозӣ ба системаи дарс, зарурати таҷдиди рӯйдодҳои таърихии гузашта ва ғайра вобастаанд.

Дар робита бо назарияи истифодаи методу усулҳои нави таълими салоҳиятнок ва технологияҳои муосири инноватсионӣ, сифати барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, малака ва қобилияти омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, инчунин оид ба масъалаҳое, ки аз ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқоти мо бармеоянд, кори таҷрибавӣ – озмоишӣ гузаронидем.

Дар ин замина мо корҳои муайяни таҷрибавие, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 32, 59, 67 – и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе гузаронидем ва мутмаин гаштем, ки таълими салоҳиятнок нисбат ба таълими анъанавӣ натиҷаҳои мусбатро ба бор меорад. Дар синфҳои мувозии 7«А» ва 7«Б» – и Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 32 –

и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе мо ба қадри кофӣ корҳои таҷрибавиро дар асоси таълими салоҳиятнок ва технологияи муосири инноватсионӣ мутамарказ намудем ва натиҷаҳои мусбат ба даст овардем. Корҳои озмоишӣ нишон доданд, ки дар синфҳои бидуни таҷрибавӣ натиҷаҳо нисбатан дилхоҳ набуданд.

Вобаста ба ин, барои ноил шудан ба натиҷаҳои кофӣ ва фарқияти ин ду намуди дарс, мо дар синфҳои 7– уми Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 32 – и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе дарс гузаронидем. Мавзуи дарс аз фанни таърихи халқи тоҷик дар синфи 7 «Тараққиёти шаҳрҳои Давлати Сомониён» интихоб карда шуд.

Муаллимаи соҳиби таҷрибаи зиёда аз 20 – сола Д. Худоиева дар синфи 7«А» бо 30 нафар хонанда дар асоси технологияи анъанавии таълим дарси худро дар ин мавзуъ гузаронд.

Нақшаи дарс:

1. Қисми ташкилӣ – 5 дақиқа.

2. Пурсиши вазифаи хонагӣ – 15 дақиқа.

3. Баёни мавзуи нав – 15 дақиқа.

4. Мустаҳкамкунии мавзуъ – 5 дақиқа.

5. Хулосаи дарс, баҳогузорӣ ва супориши вазифаи хонагӣ – 5 дақиқа.

Дар мавриди пурсиши вазифаи хонагӣ аз 30 нафар хонанда 8 нафар пурсида шуд.

Дар ҳамон мавзуъ дар синфи мувозии 7 «Б» омӯзгор – озмоишгар Г. Ризоева бо истифода аз таълими босалоҳият ва технологияи муосири инноватсионӣ дарс гузаронд.

Нақшаи дарс:

1. Қисми ташкилӣ – 2 дақиқа.

2. Баррасии вазифаи хонагӣ – 10 дақиқа.

3. Баёни мавзуи нав – 10 дақиқа.

4. Кори амалӣ – 20 дақиқа.

5. Хулосаи дарс ва супориши вазифаи хонагӣ – 3 дақиқа.

Таҷҳизоти дарс: компютер, видеопроектор, Интернет, дастурҳо дар шакли саволҳои тестӣ, саволҳо барои «ангезиши зеҳн», матни супоришҳо барои кор дар гурӯҳҳои хурд, харита вобаста ба мавзуъ, расми шаҳрҳо ва шахсиятҳои таърихии дар хотираи компютер сабтшуда, мавод барои истифодаи бозиҳои мухталиф. Китобҳои дарсӣ, маъхазҳо: Собир Ҳоҷаев: Китоби дарсӣ барои синфи 7 («Таърихи халқи тоҷик»). Ду монография: Нуъмон Неъматов «Давлати Сомониён» ва Сайдулло Аб дуллоев «Амирони Сомонӣ».

Пурсиши вазифаи хонагӣ бо истифодаи саволномаҳои тестӣ ва тахтаи электронӣ гузаронида шуд. Усули «ангезиши зеҳн» вобаста ба мавзуи нав ба роҳ монда шуд, ки боиси бедор ва ҷалб намудани таваҷҷуҳи хонандагон ба мавзуи дарс гардид. Ба воситаи баён намудани лексияи хурд мавзуи нав фаҳмонида шуд. Кор бо гурӯҳҳои хурд амалӣ карда шуд. Мубоҳиса дар асоси вазифаи хонагӣ ва мавзуъҳои гузашта ташкил карда шуд. Кор бо харитаи «Давлати Сомониён», шиносоӣ бо китобҳое, ки дар бораи давлати Сомониён мебошанд, ба роҳ монда шуд.

Пурсиши вазифаи хонагӣ дар ду шакл сурат гирифт: шакли 1 – ум санҷиши дониш бо истифодаи саволҳое, ки ба вазифаи хонагӣ дахл доранд; шакли 2 – ум санҷиши дониш ва малака бо истифодаи саволҳои тестии омӯзгор санҷида шуданд. Дар баробари ин, санҷиш гарчанде, ки хусусияти умумӣ дошт, интихобан гузаронида шуд, яъне дар мисоли хонандагони 1 – ум, 2 – ум, 5 – ум ва 6 – ум мутаносибан амалӣ гардид. Ба замми ин, омӯзгор ба хулоса омад, ки барои пурсиши ҳамаи хонандагон дар ин қисмати дарс вақт камӣ мекунад.

Баёни мавзуи нав тавассути «ҳамлаи фикрӣ» амалӣ карда шуд. Он дар ташаккул ёфтани ҳавасмандии хонандагон ба омӯзиши мавзуи нав, ки аз дониши асосӣ бо гузариш ба лексияи хурд оғоз меёбад, мусоидат намуд. Ин кор ба гузариши бомаром ба қисми амалии дарс мусоидат кард, яъне санҷиши дониши дар рафти кори амалӣ ба даст омада, бо ҳадаф ва вазифаҳо барои мустаҳкам кардани донишҳои дар мавзуи дарс

гирифташуда, ки бо ёрии корҳои фаъоли маърифатӣ дар доираи технологияи кор дар гурӯҳҳои хурд гузаронида мешавад, мувофиқ буданд.

Кори гурӯҳҳои хурд (шумораи умумии хонандагон 23 нафар):

Гурӯҳи аввал: 8 нафар хонанда бо истифодаи тахтаи электронӣ бо саволи «Тараққиёти шаҳрҳои давлати Сомониён» кор мекунанд.

Гурӯҳи дуюм: 8 нафар хонандагон бо саволи «Шаҳрҳои Бухоро ва Самарқанд» кор мекунанд.

Гурӯҳи сеюм: 7 нафар хонанда аз рӯйи мавзуи дарс барои ҳар як хонанда 7– то саволномаҳои тестӣ тайёр мекарданд.

Вақт ва усули кор дар гурӯҳҳои хурд:

Ҳар як гурӯҳ сардор ва номи дастаи худро интихоб мекунад. Баъд омӯзгор шароити корро бо гурӯҳҳои хурд эълон намуд. Вақти кор 10 дақиқа, барои муаррифӣ 6 дақиқа ва барои андешаҳои гуногун ва саволу ҷавоб 2 дақиқа ва баҳогузорӣ 2 дақиқа ҷудо карда шуд. Арзёбиро омӯзгор гузаронид, аммо баъзан омӯзгор аз ҳисоби хонандагони фаъол ҳакамонро интихоб кард.

Бо анҷом ёфтани муҳлат ва супориш намояндагон аз ҳар як гурӯҳ натиҷаи кори гурӯҳро муаррифӣ намуданд. Натиҷа ин буд, ки гурӯҳи дуюм ҷои якум, ҷойи дуввумро гурӯҳи якум ва ҷойи сеюмро гурӯҳи сеюм соҳиб шуданд.

Ин дарс бо хулоса, баҳогузории хонандагон ва супориши вазифаи хонагӣ хотима ёфт. Маълумоти омории дарсҳои санҷишӣ ва озмоишӣ ҷамъбаст карда шуда, дар ҷадвали зер нишон дода шудаанд (нигаред, ба ҷадвали 8).

Намунаи дигари чунин дарс аз тарафи омӯзгори номбурда дар синфи 7 «Б» гузаронида шуд.

Мавзуъ: «Давлати Хоразмшоҳиён»

Мақсади дарс: бо анҷом ёфтани дарс хонандагон: дар бораи мавҷудияти давлати Хоразмшоҳиён дар Осиёи Миёна дар асри Х нақл мекунанд; дар бораи рушди давлати Хоразмшоҳиён ҳикоят мекунанд; нишонаҳои ташаккул ва барпо шудани муносибатҳои феодалиро дар давлати Хоразмшоҳиён номбар мекунанд.

Таҷҳизот: харитаи сиёсии ҷаҳон, атласҳо, харитаҳои контурӣ.

Рафти дарс:

Лаҳзаи ташкилӣ.

Пурсиши вазифаи хонагӣ.

Омӯзиши маводи нав.

Нақшаи дарс:

1.Ташкил ёфтани давлати Хоразмшоҳиён.

2. Муносибатҳои феодалӣ дар давлати Хоразмшоҳиён.

3. Шӯришҳои халқӣ.

Омӯзгор мавзуи вазифаи хонагиро аз рӯйи саволу супоришҳое, ки дар китоби дарсӣ аз тарафи муаллифон ҷой дода шудаанд, натиҷагирӣ намуда, таваҷҷуҳи асосиро ба омӯзиши мавзуи нав равона намуд. Омӯзиши мавзуи нав бо истифодаи усулҳои таълими интерактивӣ амалӣ шуд.

Дар оғози омӯзиш омӯзгор дар шакли лексияи хурд оид ба мавзуи нав каме маълумот дода, хонандагонро ба гурӯҳҳо ҷудо намуда, супориш дод, ки матни китоби дарсиро хонда, чунин фаъолиятҳоро иҷро кунанд.

Гурӯҳи 1: аз матн истифода бурда, саволномаҳои тестиро иҷро кунанд:

1) Минтақаи таърихии «Мовароуннаҳр» дар куҷо ҷойгир аст?

А) байни дарёҳои Аму ва Сир

Б) байни дарёҳои Даҷла ва Фурот

В) байни дарёҳои Орхон ва Керулен

Г) байни дарёҳои Волга ва Иртиш

Ғ) байни дарёҳои Волга ва Дунай

2) Моҳи июли соли 1017 Хоразмро кӣ истило кард?

А) Чингизхон

Б) Маҳмуди Ғазнавӣ

В) Ҷуҷӣ

Г) Усмон – Бой

Ғ) Улуғбек

3) Нахустин вохӯрии Муҳаммади Хоразмшоҳ ва Ҷуҷӣ дар дашти Турғай дар соли 1218 бо чӣ анчом ёфт?

А) ғалабаи Ҷуҷӣ бар Муҳаммад

Б) пирӯзии Муҳаммад бар Ҷуҷӣ

В) ба муборизa сулолаи Сомониён дахолат кард

Г) ғолиб муайян нашуд

Ғ) Муҳаммад истилогарони муғулро ба Муғулистони Ғарбӣ ронд.

4) Асосгузор, муттаҳидкунандаи давлати Хоразмшоҳиён кӣ ба ҳисоб меравад?

А) Алпарслон

Б) Маҳмуди Ғазнавӣ

В) Маъмун ибни Маъмун

Г) Отсиз

Ғ) Маъмун ибни Муҳаммад

5) Роҳи бузурги абрешим дар натиҷаи ба Осиёи Миёна омадани киҳо таназзул ёфт?

А) Сулолаи Сомониён

В) Қарахитоиҳо

С) Арабҳо

D) Сарбозони Акбар

Е) Муғулҳо

6) Шӯриш дар Бухоро дар кадом солҳо ба амал омад?

А) солҳои 1200 – 1201

В) солҳои 1206 – 1207

С) солҳои 1209 – 1210

D) солҳои 1213 – 1214

Е) солҳои 1219 – 1221

Гурӯҳи 2: супоришҳои тестии шакли кушодаро ҳал кунанд.

1. Маҳмуди Ғазнавӣ ба ____________________ пайғом фиристод, то ба ӯ итоат кунад.

2. Дар давраи истилои муғулҳо дар Хоразм _____________ ҳукмронӣ мекард.

3. Намуди асосии хоҷагии Хоразмро — ташкил медод.

4. ______________ халқро дар Бухоро ва Самарқанд маҷбур кард, ки шӯриш бардорад.

5. Қабилаҳои Қарахитоиён дар замони ҳукмронии _______________ ба сарзамини Салҷуқҳо ҳамла карданд.

Гурӯҳи 3: ҷадвалҳои зерро пур кунед.

Шахсони таърихӣ.

Ҷадвали 6. Ҳокимони давлати Хоразмшоҳиён

Ҳоким	**Солҳои ҳукмронӣ**	**Ба ҳукмронии ӯ чӣ чиз хос аст?**
Муҳаммади Хоразмшоҳ		
Ҷалолуддини Хоразмшоҳ		
Отсиз		
Анӯштагини Ғалча		
Алпарслон		
Муҳаммад Текеш		

Ҷадвали 7. Мувофиқа кардан

Маҳмуди Ғазнавӣ	Намуди заминдорӣ
Мовароуннахр	Пойтахти Хоразм
Сюрғол	Кӯшиш мекард, ки заминҳои Хоразмро тобеи худ гардонад
Ибни Сино	Заминҳои байни Амударё ва Сирдарё
Урганҷ	Олими бузурги Шарқ

Гурӯҳи 4: кор бо харита.

Аз харита шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд, Чоч ва Урганҷро пайдо кунед?

Ҳуҷуми Чингизхон ба Осиёи Миёна, забт кардани шаҳру давлатҳо. Саволҳо барои муҳокима:

1. Дар бораи ташкили давлати Хоразм нақл кунед.
2. Ба фикри Шумо, ба ташаккули хоҷагии қишлоқ ҳамчун навъи асосии хоҷагии Хоразм чӣ таъсир расонд?

Супориши вазифаи хонагӣ.

Ҷадвали 8. Маълумоти оморӣ оид ба дарсҳои санҷишӣ ва озмоишӣ

Р/т	Омӯзгор	Синф	Мавзуъ	Усулҳои дарс	Иштирок намуданд	Фаъолнокии хонандагон	Иштироки сусти хонандагон
1.	Худоиева Д.	7 «А» (Назоратӣ)	«Тараққиёти шаҳрҳои давлати Сомониён»	Анъанавӣ	25	7	18
2.	Ризоева Г.	7 «Б» (Озмоишӣ)		Инноватсионӣ	26	26	0

Дар асоси ҷадвали 8 мо диаграммаи 1 ва 2 – юмро бо чунин натиҷа ба даст овардем:

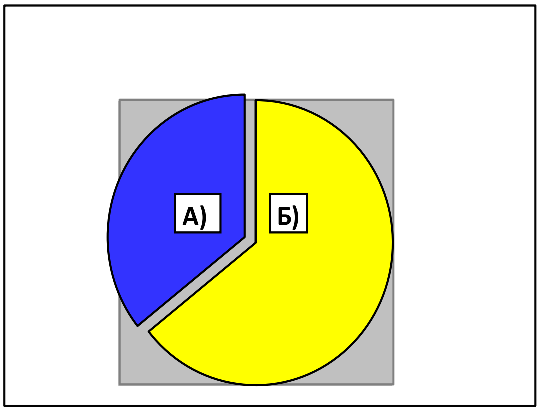

Диаграмма 1. Дар усули таълими анъанавӣ

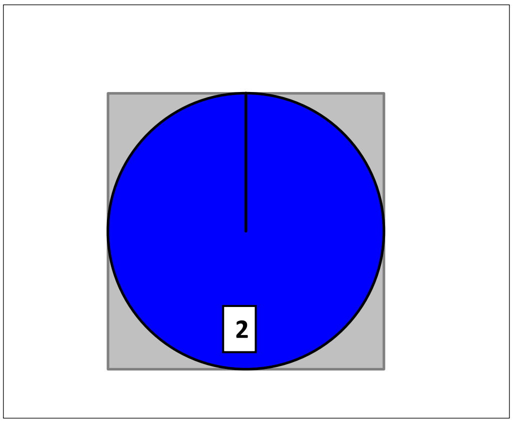

Диаграмма 2. Дар усули технологияи инноватсионӣ

Диаграммаи 1. А) хонандагони фаъол: 28 %. Б) хонандагони ғайрифаъол: 72 %. Диаграммаи 2. Аҳли синф фаъол: l00 %

Натиҷаи озмоиш имкон дод, ки унвонҷӯ ба чунин хулоса биёяд: истифодаи таълими босалоҳият ва технологияи муосири инноватсионӣ дар муқоиса бо таълими ба дониш нигаронидашуда ва технологияи анъанавии таълим самарабахштар аст; он бо иштироки фаъоли таълимии ҳамаи хонандагони синф асос ёфтааст; омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик бояд

мувофиқи талаботи стандарти давлатӣ ба дарс омода шуда, ҳамзамон онро амалӣ намояд.

Ин хулосаҳои мо дар натиҷаҳои озмоишҳои минбаъда, тағйир додани фаъолияти таълимӣ ва ислоҳи онҳо дар дигар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни истифодаи технологияи инноватсионӣ тасдиқ карда шуданд. Барои исботи фикрҳои фавқуззикр якчанд дарсҳои озмоишӣ аз тарафи омӯзгор Б. Нуралишоев дар Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 59 – и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе гузаронида шуданд. Мутобиқи барномаи таълимӣ ва нақшаи тақвимӣ мавзуъҳои зерин интихоб карда шуданд: «Афзудани мақом ва саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза», «Робитаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ», «Эҳё ва инкишофи робитаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тоҷикони бурунмарзӣ». Мақсаду вазифаҳо ва талабот барои ҳар кадоме аз ин мавзуъҳо гуногун буданд.

Дар ҷадвали 3 маълумотҳо дар бораи дарси аввалини озмоишӣ нишон дода шудаанд: Ҳамзамон хонандагон ба ду савол ҷавоб доданд: 1. Дар бораи афзудани мақом ва саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза чӣ медонистед? 2. Оё дар бораи афзудани мақом ва саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза чизи наве омӯхтед?

Ҷадвали 9. Натиҷаи давраи якуми санҷиши донишу маҳорат ва малакаи хонандагони синфҳои 11«А» (озмоишӣ) ва 11«Б» (назоратӣ), Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 59 – и шаҳри Душанбе дар соли хониши 2021 – 2022

Синф	**Шум.ум. хон–гон**	**Медонам**		**Намедонам**		**Шубҳа дорам**		**Маълумоти нав гирифтам**		**%**
		Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	
Озмоишӣ	30	4	13,3	2	6,7	1	3,3	23	76,7	100
Назоратӣ	30	2	6,7	11	36,7	5	16,6	12	40	100

Тавре ки аз маълумоти ҷадвали 9 маълум мешавад хонандагони синфи 11«А» (озмоишӣ) дар марҳалаи якум, бо сабаби истифода аз

технологияҳои муосири инноватсионӣ дар рафти дарс дар мавзуи «Афзудани мақом ва саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза» нисбат ба хонандагони синфи 11«Б» (назоратӣ) 76,7 % иттилооти бештар ба даст овардаанд 40 % (76,7 % 40 %). Бартарии синфи озмоишӣ 36,7 % –ро ташкил медиҳад.

Хонандагони ба маълумоти ба даст оварда боварӣ надошта дар синфи санҷишӣ 16,6% нисбат ба синфи озмоишӣ 3,3 % зиёд мебошад (16,6 % / 3,3 %). Бартарияти синфи озмоишӣ) 13,3 % – ро ташкил дода, дар диаграммаҳои 3 ва 4 чунин нишон дода шудаанд:

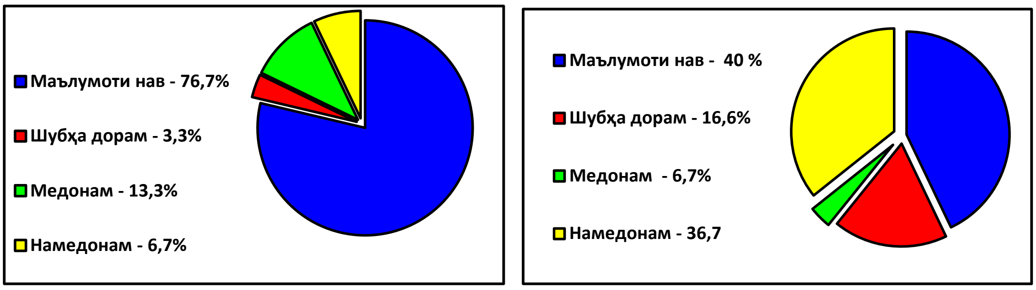

Диаграммаҳои 3 ва 4. Тафовути донишазхудкунии хонандагони синфҳои озмоишӣ ва назоратӣ

Ҷадвали 10. Натиҷаи давраи дуюми санҷиши дониш, маҳорат ва малакаи хонандагони синфҳои 11«А» (озмоишӣ) ва 11«Б» (назоратӣ), Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 59 – и шаҳри Душанбе дар соли хониши 2021–2022

Синф	Шум.умумии хонандагон	Медонам		Намедонам		Шубҳа дорам		Маълумоти нав гирифтам		%
		Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	
Озмоишӣ	30	8	26,7	0	0	0	0	22	73,3	100
Назоратӣ	30	2	6,7	8	26,7	3	10	17	56,6	100

Мувофиқи маълумоти дар ҷадвал оварда шуда, хонандагони синфи озмоишӣ дар давраи дуюм, аз сабаби истифода аз технологияҳои

инноватсионӣ нисбат ба хонандагони синфи назоратӣ 73,3 % бештар донишҳои навро ба даст оварданд (73,3 % / 56,6 %). Хонандагони боварӣ надошта дар синфи назоратӣ (10 %) – ро ташкил дода бошанд, дар синфи озмоишӣ хонандагоне, ки ба дониши худ боварӣ надоштанд ва ё намедонистанд ба назар нарасид, зеро омӯзгорон дар ин синф аз технологияҳои муосири инноватсионӣ васеъ истифода бурданд:

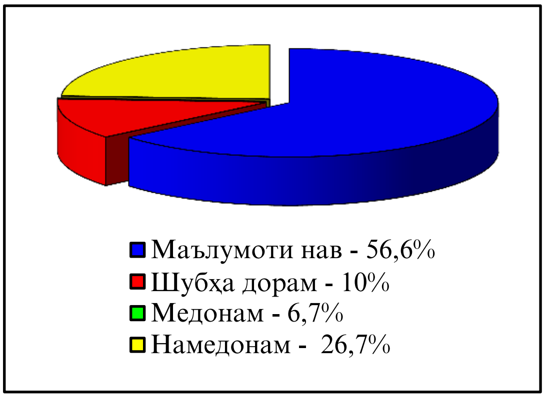

Диаграммаҳои 5 ва 6. Натиҷаи азхудкунии дониши хонандагони синфҳои озмоишӣ ва назоратӣ

Диаграммаҳои 5 ва 6 натиҷаҳои азхудкунии дониши хонандагони синфҳои озмоишӣ ва назоратиро ба таври возеҳ нишон медиҳанд.

Бо назардошти натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ – таҳқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва маълумоти ба даст омада, аз тарафи муҳаққиқ барномаи таҷрибавии дигаргунсозанда таҳия ва озмоиш карда шуд. Ба ин озмоиш унсурҳои зерин дохил карда шуданд: компютер, Интернет, робитаи фосилавӣ бо хонандагон аз рӯйи баъзе масъалаҳои кори мустақилонаи онҳо бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ – иртиботӣ. Ин кор имкон дод, ки сифат ва самаранокии таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан беҳтар карда шавад.

Корҳои таҷрибавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нишон доданд, ки дар сурати дуруст истифода бурдани технологияи инноватсионӣ дар рафти дарсҳои таърихи халқи тоҷик, муаллим метавонад дар самти рушди салоҳияти хонандагон натиҷаҳои мусбат ба даст орад, ки ба фикри мо, аз унсурҳои зерин иборатанд:

- салоҳияти дарки масъулият ҳангоми қабули қарорҳо;
- таҳаммулпазирӣ, эҳтиром нисбат ба дигар миллатҳо, қобилияти зиндагӣ бо одамони дигар миллатҳо, динҳо, забонҳо;
- қобилияти кор бо намудҳои гуногуни иттилоот;
- қобилияти мунтазам ба мақсади баланд бардоштани сатҳи таҳсилоти худ.

Кори таҷрибавӣ дар асоси технологияи инноватсионӣ ҷанбаҳои дигари мавзуи рисоларо фаро гирифт. Яке аз онҳо муайян кардани вобастагии самаранокии таълим аз сифати назорати омӯзгорон аз болои таълими хонандагон буд. Барои татбиқи пурраи амалишавии он консепсияҳоро ба таври возеҳ муайян кардан, муносибати байни омилҳоеро муайян кардан лозим аст, ки самаранокии назорат ва мониторингро муайян мекунанд.

Технологияи инноватсионии таълими таърихи халқи тоҷик дар сурати риоя шудани талабот ва хусусиятҳои зерин метавонад ба самаранокии он мусоидат намояд: 1) Унсурҳои асосии кори бомуваф – фақияти омӯзгор ҳангоми гузаронидани дарсҳо ва машқҳои инноватсионӣ муайян кардан лозим аст, ки оё супоришҳо ба имкониятҳои синф мувофиқат мекунанд, омӯзгор бояд дар бораи рафти иҷрои онҳо фикр кунад, ҳадаф, раванди кор ва вақти ҷудошударо шарҳ диҳад; 2) ташкили кор – мақоми муаллимон ба туфайли қобилияти самаранок рохбарӣ кардан ва танзим кардани кор дар синф дар сатҳи баланд нигоҳ дошта шавад; 3) эҳтиром гузоштан ба андешаи хонандагон хангоми истифодаи технологияи инноватсионӣ, омӯзгор ҷараёни яктарафаи иттилоотро маҳдуд мекунад. Ба ҷойи ин ӯ ба хонандагон таълим медиҳад, ки андешаҳои худро баён кунанд; 4) фазои омӯзишӣ – бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ омода намудани фазои таълим муҳим аст; 5) ҷалби ҳамаи хонандагон ба иҷрои фаъолияти таълимӣ, зеро барои бисёр синфҳо иштироки фаъолонаи танҳо хонандагони фаъол хос аст. Онҳо ба ҳамаи саволҳо ҷавоб медиҳанд, дар ҳоле, ки дигарон хомӯшанд. Муҳим аст, ки дар байни хонандагон ва муаллимон чунин дараҷаи эътимод вуҷуд дошта бошад, ки хонандагон ихтиёрӣ ба саволҳои додашудаи омӯзгор дар пеши тамоми синф ҷавоб

диҳанд; 6) кори дукаса ва гурӯҳҳои хурд – агар имкон бошад, бештар кори дукаса ё гурӯҳҳои хурдро ба роҳ мондан лозим аст. Ин шакли кор ба хонандагон озодии бештар барои иштирок ва муошират медиҳад. Кори дукаса ва гурӯҳӣ метавонад барои баён кардани нуқтаи назари гуногун ё андеша аз таҷрибаи худ истифода шавад; 7) назорати пинҳонӣ – кор дар гурӯҳҳои хурд аз берун осон менамояд, вале барои самаранок ташкил намудани он қобилияти ҳамоҳангсозии амалиёти хонандагон зарур аст. Ҳангоми истифодаи технологияи инноватсионӣ усулу принсипҳои зерин, аз ҷумла дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик, ҳангоми ташкил шудани кор дар гурӯҳҳои хурд, таваҷҷуҳи асосӣ ба ҷанбаҳо ва хусусиятҳои назариявии ташкилӣ, методӣ ва мазмунӣ дода мешавад. Имрӯз арзёбии дониши хонандагон яке аз ҷанбаҳои душвортарини педагогикаи муосир ба ҳисоб меравад.

Натиҷаи корҳои таҷрибавии мо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ нишон дод, ки аксарияти муаллимон, аз ҷумла омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик бо назария ва амалияи татбиқи технологияи инноватсионӣ ба қадри кифоя мусаллаҳ нестанд. Дарсҳои озмоишӣ, ки муаллифи рисолаи номзадӣ дар синфҳои 7 – 11 гузаронидааст, дар муқоиса бо омӯзгорони асосӣ дар синфҳои назоратӣ нишон дод, ки дар синфҳои озмоишӣ, ки таълим дар асоси технологияи инноватсионӣ ба роҳ монда шудааст, донишу маҳорат нисбат ба хонандагони синфҳои назоратӣ чанд маротиба зиёд аст. Кори таҷрибавиро бо мақсади ворид намудани тағйирот ва дигаргунӣ, ислоҳ намудани норасоиҳо ва дигар шаклҳои таҷрибаи педагогиро давом дода, самараи дарсҳои таърихи халқи тоҷикро каме баланд бардоштан мумкин буд.

Ҷадвали 11. Натиҷаи санҷиши дониши хонандагони Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 32 – и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе дар соли хониши 2021–2022

Р\т	Синфҳо. Теъдоди умумии	Аълохонҳо		Хубхонҳо		Миёнахонҳо	
		Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%

	хонандагон						
1	7 «А» 30 наф.	25	83,3	3	10	2	6,7
2	7 «Б» 30 наф	23	76,7	4	13,3	3	10
3	8 «А» 30 наф	20	66,7	5	16,6	5	16,7
4	8 «Б» 30 наф	22	73,3	6	20	2	6,7
5	9 «А» 30 наф	24	80	3	10	3	10
6	9 «Б» 30 наф	22	73,3	5	16,7	3	10
7	10 «А» 30 наф	23	76,7	2	6,7	5	16,7
8	10 «Б» 30 наф	25	83,3	4	13,3	1	3,4
9	11 «А» 30 наф	24	80	4	13,3	2	6,7
10	11 «Б» 30 наф	20	66,7	5	16,7	5	16,7

Ҷадвали 11 нишон медиҳад, ки дониши 83,3 % хонандагони синфи 7 «А» «аъло», 10 % «хуб», 6,7 % «қаноатбахш» мебошад. 76,7 % хонандагони синфи 7 «Б» «аъло» таҳсил мекунанд, 13,3 % «хуб», 10 % «қаноатбахш» мебошанд. Фарқи байни синфҳои 7 «А» ва 7 «Б» чунин аст: «аъло» – 6,6 %, «хуб» – 3,3 %, «қаноатбахш» 3,3 % ба фоидаи синфи 7 «А».

Аз ин миқдор 66,7 % хонандагони синфи 8 «А» «аъло» таҳсил мекунанд, 16,6 % «хуб», 16,7 % «қаноатбахш». Хонандагони синфи 8 «Б» 73,3 % «аъло», 20 % «хуб», 6,7 % «қаноатбахш» таҳсил мекунанд. Фарқи байни синфҳои 8 «А» ва 8 «Б» чунин аст: «аъло» – 6,6 %, «хуб»– 3,4 %, «қаноатбахш»– 10 % ба фоидаи синфи 8 «Б».

Ба замми ин, 80 % хонандагони синфи 9 «А» «аъло» таҳсил мекунанд, 10 % «хуб», 10% «қаноатбахш». Хонандагони синфи 9 «Б» 73,3 % «аъло», 16,7 % «хуб», 10 % «қаноатбахш» таҳсил мекунанд. Фарқи байни синфҳои 9 «А» ва 9 «Б» чунин аст: «аъло» – 6,7 %, «хуб» – 6,7 %, «қаноатбахш» – 0 % ба фоидаи синфи 9 «А».

Инчунин хонандагони синфи 10 «А» «аъло» 76,7 %, 6,7 % «хуб», 16,7 % «қаноатбахш» таҳсил мекунанд. Хонандагони синфи 10 «Б» 83,3 % «аъло», 13,3 % «хуб», 3,4 % «қаноатбахш» таҳсил мекунанд. Фарқи байни синфҳои 10 «А» ва 10 «Б» чунин аст: «аъло» – 6,6 %, «хуб» – 6,6 %, «қаноатбахш» –10 % бо бартарии синфи 10 «Б».

Илова ба ин, 80 % хонандагони синфи 11«А» «аъло» таҳсил мекунанд, 13,3 % «хуб», 6,7 % «қаноатбахш». Хонандагони синфи 11«Б» 66,7 % «аъло», 16,7 % «хуб», 16,7 % «қаноатбахш» таҳсил мекунанд. Фарқи байни синфҳои 11«А» ва 11«Б» чунин аст: «аъло» – 13,3 %, «хуб» – 3,4 %, «қаноатбахш» –10 % ба фоидаи синфи 11«А».

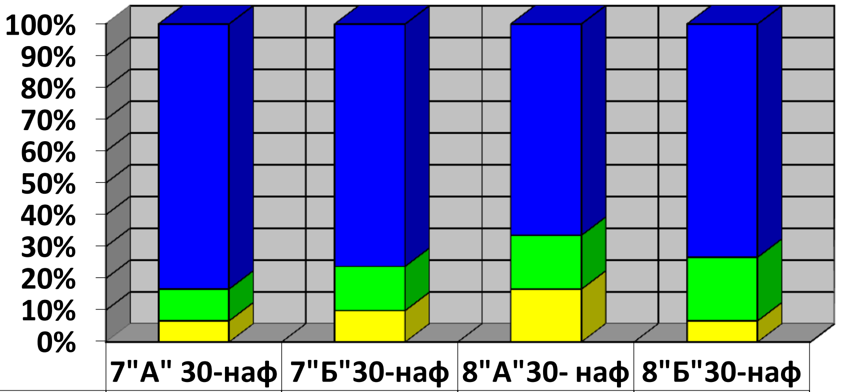

	7"А" 30-наф	7"Б"30-наф	8"А"30- наф	8"Б"30-наф
Аъло	83%	77%	67%	73%
Хуб	10%	14%	17%	20%
Миёна	7%	10%	17%	7%

Диаграммаи 7. Меъёрҳои арзёбии синфҳои 7 то 8 – ро ба таври графикӣ нишон медиҳад

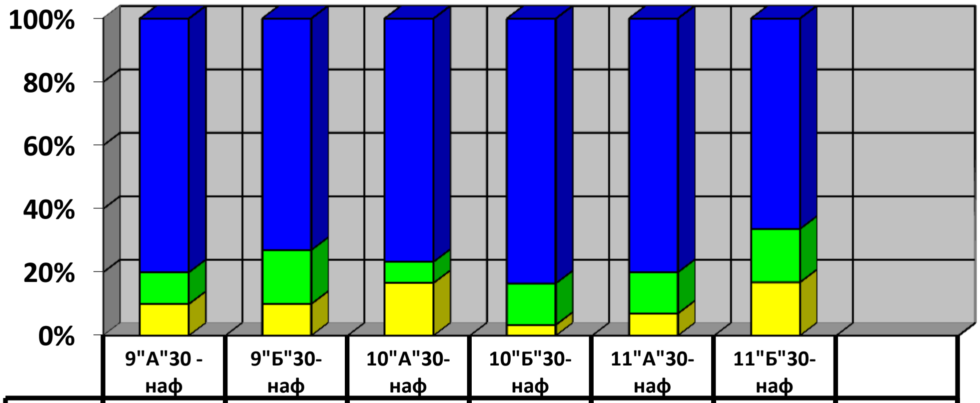

	9"А"30 - наф	9"Б"30- наф	10"А"30- наф	10"Б"30- наф	11"А"30- наф	11"Б"30- наф	
Аъло	80%	73%	77%	83%	80%	67%	
Хуб	10%	17%	7%	13%	13%	17%	
Миёна	10%	10%	17%	3%	7%	17%	

Диаграммаи 8. Меъёрҳои арзёбии синфҳои 9 то 11 – ро ба таври графикӣ нишон медиҳад

Ба андешаи мо, назорати самаранокии технологияҳои татбиқшавандаи инноватсионӣ дар дарсҳои таърих бояд ҷанбаҳои зеринро дар бар гирад:

1. Назорати сатҳи дониши дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик ба даст омада.

2. Назорати сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи касбии омӯзгорони фанни таърих.

3. Назорати сатҳи истифодаи унсурҳои технологияҳои инноват – сионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик.

Дар ин раванди дидактикӣ, ба андешаи мо, чунин категорияеро ҷорӣ кардан лозим аст, ба монанди таълими ташхис, ки бешубҳа, метавонад тасвири татбиқи самаранок ва истифодаи технологияҳои инноватсиониро дар ҷараёни таълим пайдо кунад.

Аз ин рӯ, зарур аст, ки ташхисро ҳамчун усули умумӣ ва дар баробари ин чун раванди фаъолияти амалии педагогӣ фарқ кунем. Ташхис – ин равшан кардани ҳама муқаррароти ҷараёни дидактикӣ, яъне дақиқ муайян кардани натиҷаҳои назорат мебошад.

Бинобар ин, бояд қайд кард, ки бидуни ташхис раванди дидактикиро ба таври муассир ва самарабахш идора кардан, барои шароити мавҷуда натиҷаҳои оптималӣ ба даст овардан ғайриимкон аст.

Тавре, ки Шумо мебинед, дар ташхис нисбат ба санҷиши анъанавии дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон ба маънои васеътар ва амиқтар назорат карда мешавад. Озмоиши анъанавӣ танҳо натиҷаҳоро бидуни шарҳи пайдоиши онҳо таъкид мекунад.Ташхис на танҳо натиҷаҳоро месанҷад, балки роҳҳои расидан ба онҳоро нишон медиҳад, тамоюлҳо, динамикаи эҷоди маҳсулотро муайян мекунад, яъне омӯзишро рангинтар менамояд. Ташхис мониторинг, тафтиш, арзёбӣ, та ҳлили ҳодиса, муайян кардани динамика, тамоюлҳои он, ҷамъоварии маълумоти оморӣ ва табиист, ки пешрафти минбаъдаро дар бар мегирад.

Мониторинг, баҳогузории дониш ва малакаи хонандагон ба ташхис ҳамчун ҷузъҳои муҳим дохил карда шудаанд. Бо таваҷҷуҳ ба ин, маълум мешавад, ки дар ҷомеаи муосири демократӣ созмони таълимӣ набояд назорати расмӣ дошта бошад. Ин назорат ҳамчун як навъ усули таълим, бояд аз ҷониби тренерҳо ба таври возеҳ ифода ёбад ва бояд пеш аз ҳама барои худи хонанда ногузир ва муфид бошад.

Шартҳои омода кардан ва гузаронидани дарсҳои таърих чунин амалҳоро пешбинӣ мекунанд:

- рад кардани услуби пешинаи роҳбарӣ ба раванди таълим, яъне даст кашидан аз тартиботи авторитарӣ;
- вобастагии раванди таълим аз усулҳои таълими педагогӣ;
- муҳимтарин талабот барои гузаронидани дарси таърих;
- демократикунонии раванди таълим;
- бо назардошти шаклҳои дарсҳои таърих;
- аҳаммияти арзёбии дониш ва малакаи хонандагон дар ҳар як мавзуи таърихи халқи тоҷик;
- муташаккилӣ, самаранокӣ ва муҳити маънавии раванди таълим;
- аниқ кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои дарси пешбинишуда.

Ҳамин тариқ, ба назар гирифтан ва риоя кардани ҳар як шароити дар боло зикршуда барои ноил шудан ба сатҳи босифати таълими фанни таърихи халқи тоҷик, ки ба талаботи иҷтимоии ҷомеа мувофиқ аст, шароити мусоид фароҳам меорад.

Ба андешаи мо, дар заминаи гуфтаҳои боло, мо вобастагии мустақим ва робитаи байни изҳороти дар иқтибоси дар боло овардашуда ва соҳаи татбиқи амалии худи раванди таълими дидактикиро бо унсурҳои таълими инноватсионии курсҳои таърихи мактаб, аз ҷумла таърихи халқи тоҷик бараъло ҳис менамоем.

Дар ин робита, мо таҳқиқоти худро оид ба самаранокии татбиқ ва истифодаи усулҳои инноватсионии таълим тибқи барномаи таълимии муосири муассисаҳои таълимии гуногуни Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом додем. Дар робита ба ин, моҳи майи соли 2019 аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи рушди маорифба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон таҳқ иқот дар мавзуи: «Ҳолат ва самаранокии истифодаи усулҳои инноватсионии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мониторинг гузаронида шуд. Бояд қайд кард, ки як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла мактабҳои намуди нав ба таҳлили кластерӣ шомил карда шуданд. Ба гурӯҳи муҳаққиқон

инчунин 1 нафар унвонҷӯ низ ҳамроҳ карда шуд. Дар мониторинг ҳам омӯзгорон ва ҳам хонандагони синфҳои аз 6 то11– и муассисаҳои таълимии шаҳри Душанбе, вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳои тобеи марказ фаъолона ширкат варзиданд.

Ҳадаф ва вазифаҳои омӯзиши мониторингӣ муайян кардани сатҳи истифодаи амалии воситаҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ ва эҳтимолан муайян кардани таъсири манфӣ ва мусбӣ ба самаранокии азхудкунии дониш аз ҷониби мактаббачагон буд. Натиҷаҳои мусбат ва манфии ин мониторинг дар марҳалаҳои навбатии корҳои таҷрибавӣ – таҳқиқотӣ оид ба технологияи инноват – сионӣ ҳангоми таълими фанни таърихи халқи тоҷик истифода шуданд.

Ҳангоми таҳияи харитаи таҷрибаҳои ҷорӣ мо имкониятҳо ва меъёрҳои таҷрибавии зеринро дохил кардем:

Қисми I.

1. Насаб, ном, номи падар.

2.Таҷрибаи педагогӣ.

3. Курси таърих: «Таърихи халқи тоҷик».

4. Забони таълим (тоҷикӣ, ӯзбекӣ, русӣ).

5. Синфи омӯзиш (масалан, 6 «А», 11 «Б»).

6. Мавзуи дарс.

Қисми II.

1. Усулҳои гуногуни истифода аз технологияи муосири инноватсионӣ, ки муаллимон дар дарс истифода мебаранд.

2. Тақсимоти вақти хониш дар дарс.

3. Таҷҳизонидани синфхона ва мавҷудияти маводи таълимӣ ва методӣ.

4. Шакл ва сатҳи ҷавобҳои хонандагон дар синф, рафтор ва муносибати онҳо ба воситаҳои дидактикии истифодашуда.

5. Тавсифи хусусиятҳои равонӣ ва ҳолати ҳам муаллимон ва ҳам мактаббачагон дар дарсҳо.

Ин кор имкон дод, ки харитаи инфиродии таҷрибавии истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик дар мактабҳои кишвар таҳия карда шавад. (Ниг. ба ҷадвалҳои 12 ва 13)

Ҷадвалҳои 12 – 13. Харитаи таҷрибавӣ – инфиродии истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик

Р/т	Муассисаи таълимӣ	Ному насаби омӯзгор	Фан	Синф	Истифодаи вакт	Шаклҳои таълими инноватсионӣ	Истифодаи шаклхо
1	Муассисаи таҳсилоти умумии рақами 67– и шаҳри Душанбе	Назруллоева М.С.	Таърихи халқи тоҷик	9	1.Пурсиш–10 дақиқа 3.Шарҳи маводи нав – 15 дақиқа 2.Навиштани конспект– 10 дақиқа 3.Пурсиш барои мустаҳкамкунӣ– 10 дақиқа	1.Муҳокима. 2. «Ҳуҷуми зеҳнӣ». 3. Усули мизи мудаввар. 4. Усули «бозии корӣ» 5. Кейс – усул. 6. Ҳалли дастаҷам ъонаи масъала – ҳои эҷодӣ. 7. Озмунҳои корҳои амалӣ бо муҳокима. 8. Мини – лексия. 9. Муаррифӣ (презентатсия) 10. Тарҳрезӣ. 11. Суҳбати эвристикӣ. 12. Усули «инсерт».	* * * * *
1	Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 32–и шаҳри Душанбе	Худоиева Д. М.	Таърихи халқи тоҷик	11	1.Лексия –15 дақиқа 2. Пурсиши пешакӣ–15 дақиқа 3. Шарҳи маводи нав – 15 дақиқа	1.Муҳокима. 2. «Ҳуҷуми зеҳнӣ». 3. Усули мизи мудаввар. 4. Усули «бозии корӣ» 5. Кейс – усул. 6.Ҳалли дастаҷам ъонаи масъалаҳои эҷодӣ. 7. Озмунҳои корҳои амалӣ бо муҳокима. 8. Мини – лексия. 9. Муаррифӣ (презентатсия) 10. Тарҳрезӣ 11. Суҳбати эвристикӣ 12. Усули «инсерт».	* * * *

Натиҷаҳои мониторинг ва маълумоти таҷрибавии дар ҷараёни он ҷамъоваришударо вобаста ба сифатҳои касбии омӯзгори фанни таърих ва раванди педагогӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷикро таҳлил намуда, ниҳоят ба чунин хулоса омадем:

1. Омӯзгори мактаби муосир бояд воситаҳои инноватсионии таълимро дар раванди таълим фаъолона ҷорӣ ва истифода барад, зеро ба назари мо, онҳо ба давраи ҳозираи муассисаҳои таълимии кишвар мувофиқанд.

2. Хусусиятҳои ташкили раванди инноватсионии педагогӣ аз он иборатанд, ки объекти таъсири педагогӣ (хонандагон, донишҷӯён) ҳамзамон субъектҳои таълим мебошанд. Дар ҳамаи ҳолатҳо таъсири педагогӣ фаъолияти мусбии ин ё он ҷиҳати равонии пешқадами ҳамкориро, ки нишонаи асосии муваффақияти раванди педагогӣ мебошад, пешбинӣ мекунад. Маҳз ҳамин чиз фарқияти технология –ҳои инноватсионии педагогӣ аз усулҳои анъанавии таълим ба ҳисоб меравад. Таълим ва тарбия ба рушди ҳамаҷонибаи шахсият мусоидат мекунад, аз ин рӯ, мундариҷаи раванди маҷмӯӣ ташаккули дониш ва эътиқод, эҷоди ғояҳо, ташаккули ҳиссиёт ва услуби муносиби рафтори муаллим ва хонандаро дар вазъияти муайян дар бар мегирад.

3. Самаранокии раванди педагогии инноватсионӣ бештар бо шароити ҷараёни он муайян карда мешавад, ки дар байни онҳо мавқеи муҳим ба таъминоти техникӣ, омилҳои сотсиологӣ ва ахлоқӣ – равонӣ мансуб аст. Истифодаи шароити технологияи инноватсионӣ дар таълиму тарбия ҳар қадар беҳтар бошад, ба даст овардани натиҷаи мусбат дар ҳалли вазифаҳои гузошташуда ҳамон қадар осонтар мегардад.

4. Бо омӯзиши инноватсионӣ дониши анъанавӣ воситаи ташаккули маҳорат ва малакаҳои таълимӣ мегардад. Ин имкон медиҳад, ки миқдори зарурӣ ва кофии маводи таълимӣ муайян карда шуда, аз шумораи аз ҳад зиёди хонандагон ҷилавгирӣ карда шавад.

5. Тавассути усулҳои таълими инноватсионӣ хонандагон фарқ кардани далелҳои таърихиро аз худ менамоянд, супоришҳоро дар асоси алгоритмҳои машҳур ва амали худ иҷро мекунанд ва тавассути фаъолияти

инъикосӣ фаҳмидани доираи манфиатҳои маърифатии худ, манбаъҳои мушкилотро меомӯзанд.

6. Самаранокӣ ва сифати истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим бо хусусиятҳои ҳайати таълимгирандагон (ҷинс, синну сол, қобилият, анъанаҳои миллӣ) ва баррасии доимии онҳо ҳангоми ҳалли масъалаҳои гуногуни педагогӣ вобаста аст.

7. Ҳамкории педагогӣ (робитаи мутақобила) ягонагии таъсири педагогӣ, дарки хонандагонро дар амалҳои ҷавобии онҳо (мустақим ва миёнаравӣ), ки ба муаллим ва ба худи онҳо тааллуқ дорад, дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, технологияҳои инноватсионӣ дар якҷоягӣ бо бисёр дигар воситаҳои технологияҳои муосири педагогӣ ба омӯзгори муассиса барои ба даст овардани натиҷаи баланди дилхоҳи педагогӣ кӯмак мерасонанд. Зуҳуроти он дар ҳаёти воқеӣ маҳорати омӯзгорӣ мебошад, ки ин синтези тафаккури равонӣ – психологии пешрафта, дониш, маҳорат ва малакаи омӯзгории касбӣ мебошад, ки дар якҷоягӣ бо сифатҳои шахсияти омӯзгор ба ӯ имконият медиҳад масъалаҳои гуногуни таълимиро ҳал кунад.

Бо дарназардошти натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ – таҳқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар асоси технологияҳои инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик фарқи онҳоро аз воситаҳо ва усулҳои анъанавии таълим муайян кардем, ки натиҷаи он дар ҷадвали 14 нишон дода шудааст:

Ҷадвали 14. Фарқияти равишҳои таълими анъанавӣ ва усулҳои гуногуни истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим

Усули анъанавии таълим	Усулҳои инноватсионии таълим
Ба муаллим ҳақиқат маълум аст	Ҳам омӯзгор ва ҳам хонандагон муҳаққиқ мебошанд
Ҷаҳонро дарк кунед	Дарк кардани ҷаҳон барои тағйир додани он
Дар маркази диққат мундариҷа мебошад	Шакл ва мундариҷа бо ҳам алоқаманданд

Моделҳо ҳамчун воситаи тафаккур ва амал нишон дода шудаанд	Муносибати байни назария ва амалия
Ҳақиқатҳои исботшуда	Уҳдадорӣ ба мақсад бо нисбият

Технологияҳои маъмултарини инноватсионӣ ин кори гурӯҳӣ ва нақши маҳдудкунӣ мебошанд. Онҳоро омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик васеъ истифода бурда метавонанд. Кори гурӯҳӣ яке аз шаклҳои омӯзиш аст, ки на танҳо имкон медиҳад, балки кори фаъолонаи хонандагонро талаб мекунад. Он дарвоқеъ, усулест, ки ҳамаи воситаҳои дигари дидактикии дар ҷадвалҳо овардашударо тасдиқ мекунад.

Ба андешаи мо, омӯзиши гурӯҳӣ ба ташаккули он сифатҳои иҷтимоӣ, ки имрӯз барои ҷавонон заруранд, мусоидат мекунад. Вобаста аз муассисаи таълимӣ ё мушкилот, қисми муқаддимавӣ дар шакли омӯзиши гурӯҳи калон ё дар шакли кори дукаса гузаронида мешавад. Пас аз он кор дар гурӯҳи хурд ва дар марҳалаи ниҳоӣ, ки дар он натиҷаи кори гурӯҳҳо муҳокима ва ҷамъбаст карда мешаванд, идома меёбад.

Машқҳои амалии мутобиқи барномаи таълимӣ гузаронидашуда бояд дар асоси кори гурӯҳӣ бошанд. Дар омӯзиши мавзуъҳои таърихӣ унсурҳои муосир васеъ истифода мешаванд, ки иштироки фаъолонаи ҳар як хонандаро тақозо мекунанд. Вақте ки мо дар бораи унсурҳои муосир сухан меронем, пас мо усули ба гурӯҳҳо кӯмакрасониро дар назар дорем, таваҷҷуҳи худро ба мундариҷа равона карда, ҳадафмандона ва самаранок амал намуда, бо иштироки фаъолона ва мустақилонаи ҳамаи хонандагон дар фазои озод ва коллегиалӣ масъалаҳои гуногунро баррасӣ ва ҳал мекунем.

Муаллим ҳангоми истифодаи технологияи инноватсионӣ нақши ровӣ ва мушовирро мебозад, ӯ ба сохтори возеҳе дар раванди кор назорат мекунад. Таваҷҷуҳро ба он ҷалб мекунад, ки ҳадафҳои таҳиякардаи гурӯҳ ҳамеша дар доираи назари ӯ бошанд; усулҳои муайяни корро пешниҳод мекунад, қоидаҳои онҳоро мефаҳмонад ва боварӣ ҳосил мекунад, ки робитаи байни иштирокчиён заминаи хуби корӣ ва эҳсосотӣ дошта, раванди давомдорро ҷамъбаст мекунад.

Ин воситаҳои инноватсионии таълими таърихи халқи тоҷикро мо тасодуфан интихоб накардаем, зеро ба назари мо, он дар шароити дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ бештар мутобиқ ва мувофиқ аст. Ба андешаи мо методи муосир ба методикаи таълими таърих дар даврai шӯравӣ, ки дониш, маҳорат ва малакаи касбии ҳайати омӯзгории ҳозираи мактабҳо ташаккул ёфта буд, наздик аст, мувофиқан, аз ҷиҳати равонӣ дарк кардани ҳам муаллимон ва ҳам хонандагон осонтар аст.

Мо чунин мешуморем, ки аз миқдори зиёди усулҳои инноватсионии таълим бояд ҳамчун шакли дониши амалии воқеият ва ҷаҳони атроф васеътар истифода бурда шаванд. Ин усулҳо, ба андешаи мо, ҳам барои хонандагон ва ҳам барои муаллимон таваҷҷуҳи хоса доранд, зеро онҳо мустақиман аз ҷиҳати иҷтимоӣ муайян карда шудаанд ва аз ин рӯ, хонандагоне, ки бо истифодаи чунин технология омӯзиш мекунанд, худро дар ҳаёти воқеӣ ҳис мекунанд.

Аз натиҷаи корҳои таҷрибавӣ – таҳқиқотӣ бармеояд, ки технологияҳои инноватсионӣ бояд дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик бо чунин хусусиятҳо, ба монанди хусусиятҳои синну солии кӯдакон, фаъолияти психологии онҳо, мавқеи сотсиологӣ дар доираи як гурӯҳ ва ғайра алоқаманд бошанд. Ба назари мо, бомуваффақият гузаштани дарсҳои таърихи халқи тоҷик бештар аз муоширати муваффақ вобаста аст. Ғайр аз он, як технологияи дар дасти иҷрокунандагони мушаххас буда метавонад гуногун ба назар расад: дар ин ҷо мавҷудияти ҷузъи шахсии муаллим, хусусиятҳои контингенти хонандагон, кайфияти умумӣ ва фазои психологии онҳо дар синф ва дигар омилҳои педагогӣ ногузиранд. Дар заминаи гуфтаҳои боло, мо боварӣ дорем, ки истифодаи технологияҳои таълими инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик имкон медиҳанд, ки самаранокии таълим ва тарбия афзоиш ёбад, аз ин рӯ, раванди таълим бештар эҳсосотӣ, ҷолибтар ҳам барои кӯдакон ва ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои иҷрои фармоиши иҷтимоии ҷомеа бештар сермаҳсултар аз ҷиҳати иҷтимоӣ равона карда шудааст.

Ба роҳи демократии рушд ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон, чун табиист, гузаштан ба стандартҳои миллӣ ва байналмилалии таҳсилотро тақозо мекунад. Ин ба услуби идоракунии маориф, меъёрҳои ҳуқуқӣ,

стандартҳо ва технологияҳои таълим дахл дорад ва технологияи инноватсиониро низ дар бар гирифта, бояд дар таълим ва омӯзиши таърихи халқи тоҷик истифода шавад.

Технологияи инноватсионӣ дар татбиқи таълими таърих дар дарси таърихи халқи тоҷик муттаҳид намудани ду субъекти асосии раванди таълими педагогӣ – омӯзгорон ва хонандагон бо мақсади амалӣ намудани ҳадафу вазифаҳои ягонаи ташаккули дониш, малака ва қобилияти истифода аз маводи таърихи миллӣ, ки ба технологияи муосири инноватсионӣ асос ёфтааст.

Тавассути фаъол гардонидани фаъолияти маърифатии хонандагон бо роҳбарии омӯзгор, ба даст овардани дониш бо табдили минбаъдаи дониш ба маҳорату малакаҳо даъват карда мешавад, ки ба ташаккули шахсияти шаҳрванди ҷавон нигаронида шудааст. Ҳалқаи асосӣ ва муайянкунандаи технологияи инноватсионӣ дарси муосир, махсусан, дарси таърихи халқи тоҷик ва ҳама чизҳои ба он алоқаманд аст, мебошад.

Илова бар ин, мавҷудияти технологияҳои муосири иттилоотӣ – иртиботӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик, аз ҷумла компютер, Интернет, планшет, ноутбук, смартфон ва дигар намудҳои технологияи муосири рақамӣ технологияи инноватсиониро ғанӣ гардонида, имконият ва самаранокии онро дар таълиму тарбияи хонандагон зиёд мекунад.

Хулосаи боби дуюм

Фасли дуюми мавзуи таҳқиқотиро ҷамъбаст намуда, чунин хулоса кардан мумкин аст: истифодаи усулҳои инноватсионӣ дар ҷараёни таълими фанни таърихи халқи тоҷик шавқу ҳаваси талабагонро ба вуҷуд меоварад, зеро онҳо сифатан нав, алтернативӣ ва методи нави таълим мебошанд. Чунин бозёфтҳои дидактикӣ ба хонандагон имкон медиҳанд, ки қобилияти эҷодӣ ва ҷустуҷӯйии худ, тафаккури алтернативӣ ва қобилияти дарёфти роҳҳои ҳалли вазъиятҳои мушкилотиро инкишоф диҳанд. Ҳангоми истифодаи чунин усулҳо хонандагон мубоҳиса кардан, ҳимоя кардани нуқтаи назари худ, ақида ва тарзи тафаккури ҳарифро эҳтиром кардан, ба ҷавобҳои рафиқон баҳои объективӣ доданро меомӯзанд.

Дарсҳое, ки бо истифода аз бозӣ доир мегарданд, худ як намуди усули инноватсионии маърифатии фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ бо

истифода аз усулҳои фаъоли таълим мебошанд. Маҳз дар вақти хамин гуна машғулиятҳо вазъияти гузашта ва ё имрӯза модел карда мешавад, тафсилоти замони гузашта «зинда мешавад». Яке аз намудҳои машғулиятҳои инноватсионӣ дарс – суд дар ҷараёни омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик мебошад.

Усули гурӯҳӣ ё омӯзиши муштарак, як роҳи ҳалли мушкилот аст. Барои ҳар як хонанда қобилиятҳои гӯш кардани дигарон, кӯмак кардан, фаҳмидан, тафтиш кардан, фаҳмондан, савол додан муҳим аст. Ин малакаҳо барои ҳалли низоъҳо ва мушкилот, баланд бардоштани малакаҳои муошират, эътимод ва ташаккул додани сифатҳои лидерӣ дар хонандагон кӯмак мекунанд.

Истифодаи ҷадвалҳои гуногун ба хонандагон имкон медиҳанд, ки тамоми маводи таълимиро «фишурда» кунанд, онро ба низом дароварда хулоса намоянд ва сипас онро бо истифода аз чунин ҷадвалҳо ё диаграммаҳои мантиқии сохторӣ мустақилона ба система дароранд.

Натиҷаи таҳқиқ муайян намуд, ки имрӯз дар шароити ислоҳоти таҳсилоти миёнаи умумӣ дар назди фанни таърихи халқи тоҷик вазифаҳои муҳим гузошта шудаанд. Ин вазифаҳо ба мутобиқшавии иҷтимоии шахсият, омодагӣ ба ҳаёти фаъоли иҷтимоӣ ва таълиму тарбия, самтҳои арзишҳои умумибашарӣ ва ватандӯстии амиқ шароити мусоид фароҳам меоранд.

Дар кори илмӣ нишон дода шудааст, ки имрӯз омӯзгор доир ба мазмуни технологияи инноватсионӣ маълумоти илмӣ надорад, дар ӯ мафҳум ва қобилияти истифодаи донишҳои андӯхташуда дар шароити нави муассиса ташаккул наёфтааст. Бисёр муаллимон нақши худомӯзиро дар ғанӣ гардондани дараҷаи назариявӣ, психологӣ, педагогӣ, илмӣ ва методии худ кам баҳо медиҳанд. Дар як зарбулмасали қадимии лотинӣ гуфта шудааст: «Мо дар ҳоле, ки меомӯзонем, худ меомӯзем». Муаллим бояд на танҳо аз пайи инкишофи илми таърих, балки таълими фанни худро низ омӯзад.

Натиҷаи рушди пайваста, такмили усулҳои педагогӣ боиси ба технологияҳои инноватсионӣ табдил ёфтани онҳо гардид. Яъне инҳо технологияҳое мебошанд, ки ба шарофати онҳо раванди якҷояшавии ғояҳои

нав дар таълим ба вуҷуд меояд. Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ хонандагонро ба кори мустақилонаи фикрӣ, ба ҷустуҷӯ ва эҷодкорӣ водор месозад. Истифодаи ин технология имкон медиҳад, ки бо хонандагон самаранок кор карда, ба андешаҳои хонандагон посух бояд дод, дарсро аз ҷиҳати эмотсионалӣ равшан гардонда, барои тамоми синф тасаллии психологӣ эҷод кардан лозим аст, вале муҳимтар аз ҳама, ба кори мустақилонаи хонандагон такя бояд кард. Ҳама чизро андеша намуда, ба хулосае меоем, ки имрӯз аксари омӯзгорон дигар фаъолияти худро бе истифодаи технологияҳои инноватсионӣ тасаввур карда наметавонанд ва омӯзгороне, ки дар синфҳои озмоишӣ фаъолият намуданд, низ истисно нестанд. Истифодаи ин технология ба ташкили раванди таълим ёрӣ мерасонад, то ки ҳар як кӯдак қисми он буда, худро иштирокчии фаъоли он ҳисоб кунад, омӯзад ва чӣ тавр дуруст ба роҳ мондани онро донад, лекин такя ба мураббии ҳассос ва ёрдамчии содиқ – муаллим дошта бошад. Таҷрибаҳо оид ба ин мавзуъ нишон доданд, ки истифодаи технологияҳои инноватсионӣ (инкишофёбанда ва гурӯҳӣ, технологияҳои фаъолияти лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ, истифодаи қайдҳои маълумотӣ, технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ) ба хонандагон имкон медиҳанд, ки малакаҳои муоширати байнишахсӣ, ки наврасон дар дигар фаъолиятҳо ба даст овардаанд, маҳорат ва қобилият ба фаъолияти самаранок ва сатҳи умумии инкишофи равониро рушд диҳанд. Бачаҳо бо дониш озодона амал мекунанд, муносибатҳои сабабу натиҷа, хронологӣ ва дигарҳоро беҳтар аз худ мекунанд. Шакл ва усулҳои гуногуни ташкили дарс шавқу ҳаваси хонандагонро ба фан зиёд мекунад, шуури таърихии онҳоро ташаккул медиҳад.

Ҳамин тариқ, аҳаммияти таҷриба дар он аст, ки он барои ба сатҳи шахсиятӣ – маъноӣ расондани омӯзиши таърих мусоидат мекунад. Дар ин маврид дарки ватандӯстӣ, муносибати сарфакорона нисбат ба табиат ва ёдгориҳои бостонӣ дар заминаи мушаххаси таърихӣ бунёд мегардад.

ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҲО

Вазъи имрӯзаи ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, маънавии ҷомеа ва идомаи ислоҳоти соҳаи маориф назари нав, муносибати некбинона, андешаю ҷараёни ҷадиди ҷалб намудани кормандони соҳаи маорифи ҷумҳурӣ ва аҳли ҷомеаро баҳри дарёфти роҳҳои таълиму тарбияи хушсифат тақозо дорад. Тараққиёти илму техника водор месозад, ки ҳамаи ҷабҳаҳои фаъолият ба талаботи замон мувофиқ гардонида шавад. Зеро, мо имрӯз дар марҳилае қарор дорем, ки фаъолияти идоракунии муассисаҳои таълимии кишварро бе истифодаи технологияҳои инноватсионӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Дар ин замина, татбиқи технологияҳои нави педагогӣ дар муасссисаҳои таҳсилоти миёнаи ҷумҳурӣ бо роҳи ҷорӣ намудани усулҳои фаъоли таълим, ба роҳ мондани таҳсилоти фосилавӣ тавассути истифодаи технологияи иттилоотӣ, мақсаднок истифода бурдани технологияи информатсионӣ, ташкили лабораторияҳои инноватсионӣ, истифодаи васеи шабакаи ҷаҳонии Интернет, ба роҳ мондани фаъолияти самараноки китобхонаи электронӣ, ташкилу баргузории семинарҳои омӯзишӣ баҳри сифатнокии таҳсилот ва рушди фаъолияти иттилоотии омӯзгорон амалӣ карда мешаванд.

Таҳқиқоти назариявӣ ва озмоишии анҷомдодашуда фарзияи ташаккулёфтаро тасдиқ намуда, имкон медиҳанд, ки хулосаҳои умумии кори таҳқиқотиро ба таври зерин ҷамъбаст ва ироа намоем:

1. Педагогикаи муосир тақозо дорад, ки раванди таълим ба ниёзҳои ҷомеа ҷавобгӯ ва мазмуни технологияҳои омӯзиш ба имкониятҳои техникии муосир мувофиқ гардад. Ҳамзамон ба воридшавӣ ва ҳамоҳангсозии хонанда дар ҷомеаи иттилоотӣ мусоидат намоянд. Технологияҳои инноватсионӣ на танҳо барои омӯзиши иловагӣ пешбинӣ нашудааст, балки ҷузъи ҷудонашавандаи раванди таълимии ҳамагон буда, онро самарабахш мегардонад.

2. Истифодаи технологияи муосири таълим дар чараёни таълиму тарбия заминаи воқеии инкишоф ва истифодаи имкониятҳои интеллектуалиро барои ҳар як хонандаи муассиса фароҳам меорад. Аз ҳама муҳимтараш истифодаи технологияи навини педагогӣ толибилмонро дар зинаҳои аввалини ҳаёти ҷамъиятӣ баҳри молик будан ба қобилияти фикррониӣ, ташаккули маҳорати зеҳнию тафаккурӣ, маърифатнокии илмию техникӣ ҳидоят менамояд.

3. Ҷомеаи иттилоотии асри XXI ва талаботи рӯзафзуни истеҳсолот, татбиқи технологияҳои муосир ва дастовардҳои илмӣ моро ба он водор менамоянд, ки оид ба нерӯи зеҳнӣ ва малакаи касбии мутахассисон давра ба давра тағйирот ва иловаҳо ворид намоем. Бинобар ин, барои дарёфти ҷойи кор дар бозори озоди меҳнат шахс аз маҷмӯи зиёди маълумот бояд бархурдор бошад. Мутахассиси оянда бояд ба талаботи ҷаҳони муосир аз рӯи ихтисос ва ё дигар равияҳои касбӣ, ки шахс ба он таваҷҷуҳ дорад, ҷавобгӯ бошад.

4. Ҷорӣ намудани технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар раванди таълим ба хонандагон имкон медиҳад, ки маводи омӯзиширо вобаста ба муҳиммият ва зарурат дастрас ва мутолиа намоянд, ҷустуҷӯи маълумоти зарурӣ ба таври оҷил дастрас гардад, ба иттилоот ҳамчун ҷузъи муҳтавои соҳаи таҳсилот, донишҳои аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷамъоваришуда дастрасии озод пайдо намояд, дар муҳити ба ӯ мувофиқ омӯзишҳои навро ба роҳ монад, барои ҳавасмандгардонии омӯзиш, маводҳои таълимиро дар шакли графикҳо, диаграммаҳо, аниматсия пешнишод намояд, худтанзимкунӣ ва худшиносӣ ба роҳ монда шавад, масъалаҳои мушкил, зуд роҳи ҳалли худро пайдо намоянд.

5. Технологияҳои инноватсионӣ боиси ташаккул додани қобилияти фикрронии хонандагон гардида, ба таври оддӣ, бо роҳи худ дидани вазъияти мушкилот, роҳҳои берун баромадан аз онҳоро муайян месозанд.

6. Дар усули инноватсионии таълим файл ва саҳифаҳои пешакӣ тайёр карда шуда, боиси самаранокии дарс мегарданд, барои шавқовар ва диққатҷалбкунанда гузаронидани машғулиятҳо и мконият медиҳанд, барои такмили қобилияти эҷодкории муҳассилин кӯмак мерасонанд.

7. Бояд қайд намуд, ки дар рафти машғулият аз истифодаи технологияи инноватсионӣ, инчунин самаранокии технологияи мултимедиа бештар истифода мешавад. Касбомӯзии муосирро бе истифодаи ин технология тасаввур намудан мушкил аст. Воситаҳои мултимедӣ низ яке аз роҳҳои самараноки омӯзиши тасвири объект ва ё ҳодисаҳо мебошанд. Дарси мултимедӣ бо ёрии тахтаи интерактивӣ гузаронида шуда, он таҷҳизоти таълимист, ки бо бартариятҳои зиёд фарқ мекунад.

8. Гузариш аз усулҳои анъанавии таълим ба технологияи муосири инноватсионӣ дар фаъолияти педагогии омӯзгорони ҷумҳурӣ, тағироти куллӣ ба амал овард. Омӯзгор бояд талаботи дидактикиро ба назар гирифта, мақсади истифодаи технологияи муосирро муайян ва хусусияти маводи таълимӣ, бахш ва тарзи фаҳмонидани мавзӯъро ба он мутобиқ намояд. Таҷриба нишон медиҳад, ки технологияи инноватсионӣ на танҳо дар машғулиятҳо, балки берун аз он ҳам (корҳои беруназсинфӣ, энсиклопедияи электронӣ, гузаронидани озмунҳо, викторинаҳо ва ғайра) низ истифода мегардад.

9. Роҳҳои низоми инноватсионии маориф дар замони муосир, усул ва намудҳои гуногуни он дар муассисаҳои таълимӣ пайгирӣ гардида, хусусиятҳои ворид шудан ба системаи ягона ва пешрафтаи маорифи ҷаҳонӣ баррасӣ ва омӯхта шуданд.

10. Самтҳои асосии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба ҷорӣ ва тадбиқи технологияи инноватсионӣ ҳамчун воситаи рушди қобилиятҳои мухталифи хонандагон ба тариқи озмоиш санҷида шуд ва самаранокии он дар шакли маҷмӯӣ ва аз худ намудани технологияи муосир, инчунин иҷро намудани амалҳои гуногун ва салоҳиятнокии онҳо дар ҷараёни таълим, ки ба худ қисматҳои

рефлексивӣ, ҳавасмандсозӣ, когнитивӣ ва фаъолиятнокиро шомил месозанд, омӯхта шуданд.

Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик ба хонандагон имкон медиҳад, ки на танҳо донишҳои нав ба даст оранд, балки масъулияти худро барои натиҷаи дилхоҳ ба хубӣ эҳсос кунанд. Кори санҷишии ҳамаҷониба, ки дар охири соли хониш дар синфҳои озмоишӣ гузаронида шуд, имкон дод, ки қобилияти эҷодии хонандагон бо роҳҳои санҷидани малакаю маҳорат (дар шакли матнҳои адабӣ ва илмӣ – таълимӣ, ҷадвалҳо, диаграммаҳо ва ғайра) пешниҳод шудаанд, арзёбӣ карда шавад ва ҳалли масъалаҳои таълимӣ ва амалӣ дар асоси дониш ва малакаҳои фаннии ташаккулёфта, инчунин чорабиниҳои таълимӣ ба назари эътибор гирифта шаванд.

Имконияти технологияҳои инноватсионӣ хело бузург аст. Аммо ин кори ҷиддӣ буда, ҳар қадаре ки ҳамаи мо бо хонандагон кор мекунем, ба худ савол медиҳем: чаро мо ҳоло ин ё он технологияро интихоб кардем? Кори мо ҳамон қадар касбӣ хоҳад буд. Аз ин рӯ, мушкилоти таҳқиқоти минбаъда технологияҳои инноватсионӣ ба шумор меравад.

Тавсияҳо барои барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

1. Маҳз омӯзгор бояд ҳамчун ташаббускори истифодаи технологияи инноватсионӣ баромад намояд, вазифаи вай на танҳо аз он иборат аст, ки ба хонанда мувофиқи нақшаи таълимии тасдиқшуда дониш диҳад, балки дар замири ӯ малакаҳои муҳимми ҳаётӣ, аз қабили ҷамъоварӣ кардани маълумоти зарурӣ, қобилияти муоширати самаранок бо ҳамсолон, ҳимоя ва пешниҳод кардани натиҷаҳои кор ва ҳимоя карда тавонистани нуқтаи назари худ ва ғайраҳоро рушд диҳад.

2. Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ба хонандагон роҳҳои фаъоли азхудкунии донишҳои навро меомӯзанд, ба амалияи ҳаёти ҳаррӯза наздик кардани омӯзиш ёрӣ мерасонанд ва на танҳо дониш, маҳорат, малакаро дар дарс, балки мавқеи фаъолонаи ҳаётиро дар хонандагон ташаккул медиҳанд.

3. Вобаста ба талаботи замон, пайдо шудани методҳои нави таълим мақсадҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ низ тағйир ёфта, барномаҳои нави таълимӣ ва равишҳои нави омӯзиши фанҳо тавассути системаҳои муттаҳидшудаи таълим таҳия мегардад. Танҳо истифодаи технологияҳои инноватсионӣ имконияти дар ин рақобат ғолиб омаданро таъмин мекунад.

4. Таҳқиқот нишон дод, ки мунтазам истифода бурдани технологияҳои инноватсионӣ дар раванди таълим боиси он мегардад, ки нишондиҳандаҳои хониш дар муассисаҳои таълимӣ 100 фоизро ташкил дода, иштироки хонандагон дар ҳафтаҳои фаннӣ, олимпиадаҳо, озмунҳо фаъолтар гардид.

5. Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар таълим ҷанбаҳои муҳимми раванди дидактикиро тағйир медиҳад. Муносибати байни хонанда ва омӯзгор низ тағйир меёбад. Хонанда метавонад миқдори зиёди иттилооти гуногунро истифода ва дар амал татбиқ кунад, онро муттаҳид созад, қобилияти коркарди он, моделсозии равандҳо ва ҳалли мушкилотро пайдо мекунад, дар фаъолияти таълимӣ мустақил мегардад. Инчунин тавассути истифодаи ин технологияҳо маҳорати муошират ва мутақобилаи хонандагон такмил меёбад, шароити мусоидро барои омӯзиш ва азхудкунии ҷузъҳои мусбии «фарҳангҳои мухталиф» аз нуқтаи назари ташаккули фарҳанги умумибашарӣ муайян мекунад.

6. Самаранокии татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ба сифатҳои шахсии омӯзгор, салоҳият, сатҳи таҳсилот, садоқат ба касб ва аз ҳама муҳимтар аз муҳаббати ӯ нисбат ба хонандагон вобаста аст. Дар тарбия ва таълими насли солими наврас ҳамкории зичи омӯзгор ва тарбиятгиранда дар иртибот бо волидон аҳаммияти бузург дорад. Танҳо дар ҳамкории ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим бомуваффақият ҳадафҳои дар назди омӯзгор гузошташуда ҳаллу фасл мегарданд.

7. Барои он ки хонандагон зарурати истифодаи технологияҳои инноватсиониро дарк намоянд, дар дарс шароити зарурӣ ва кайфияти эмотсионалӣ фароҳам оварда шавад. Бояд ҳар як сухани омӯзгор, оҳанги нақли ӯ, чеҳра ва табъи ӯ ба ҳадафи омӯзиш мусоидат кунад, ки ин

сифатҳо боиси ташаккули истифодаи методҳои муосири таълим ва технологияҳои инноватсионӣ мегарданд. Технологияҳои инноватсионӣ ва методҳои муосири таълим на танҳо дар машғулиятҳои таълимии фанни таърихи халқи тоҷик, балки дар навъҳои гуногуни корҳои беруназсинфӣ низ васеъ истифода бурда шаванд.

8. Аз тарафи маъмурияти Муассисаи давлатии Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ва филиалҳои он курсҳои омӯзишӣ оиди омӯхтан ва татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ бо омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷики муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ пайваста ташкил карда шавад.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Атакуллаев У. И. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991–2005гг.) – Душанбе, 2010. – 46 с
2. Алиева А. И. Педагогическая обоснованность инновационная технологии обучения грамоте в школах Республики Таджикистан: автореф. на соис. ученой степени к.п.н. – Душанбе, 2007. – 24 с.
3. Арипов М. (Орифи). Из истории педагогической мысли таджикского народа. – Душанбе, 1965. – 221 с.
4. Актуальные вопросы методика обучения истории в средней школе. – М.: Просвещение, 1984. – 272.
5. Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии. –М.,2001. – С.74.
6. Буйдаков Х. Дидактические основы формирования обобщенные знаний учащихся старших классов в целостном педагогическом процесс: дис... д – ра пед. наук.– Душанбе, 1993. – 313 с.
7. Буйдаков Х. Б. Основы дидактики. – Душанбе, 1995. – 132 с.
8. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения.– М.,1977. – 251 с.
9. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 1995. – С.5.
10. Богин Г.И. Уровни и компоненты речевой способности человека. – Калинин: Калининский государственный университет, 1975. – 106с.
11. Белова С. В. Диалог – основа профессии учителя : учеб – метод, пособие / С. В. Белова. – М. : АПКиПРО, 2002. – 148 с.
12. Векслер С. И. Современное требование к уроку;Пособие для учителя – М.; Просвещение, 1985.
13. Венгерова З. А. Леметр, Франсуа–Эли–Жюль // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890 – 1907.
14. Волков П. Учитель творчеству. – М., 1982. –160 с.

15. Выготский Л. С. Избрание психологические исследования. – М.: АПН РСФСР, 1965. – 213 с.

16. Выготский Л. С. Педагогическая психология. –М.: Педагогика, 1991. – 480 с.

17. Вагин А. А. Методика преподавания истории в средней школе. М.: Педагогика, 1968.

18. Гаргай В. Б. Повышение квалификации учителей в США и Великобритании: интерактивная модель. // Методист. – М., 2004. – №2. – С.8 –10.

19. Гильбух Ю. З. Как учиться и работать эффективно. – Минск, 1985. –255 с.

20. Геродот. История в девяти книгах. Пер. и прим. .А. Стратановского. // – Л.: –1972. – 600 с.

21. Голубов А. В. Методика проведение интерактивные лекции по экономическая теория с применением мультимедиа – технология обучения. Вестник УМО по профессионально – педагогическому образованию. 2001, – № 1.

22. Гузеев В. В. К формализации дидактики: системной классификатор организационных форм обучения // Школьные технологии – 2002, № 4. – С.49 –58.

23. Гульчевская В. Г., Гульчевская И. Е. Что должен знать педагог о современной образовательной технологиям. – М., 2010. – 56 с.

24. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения.– М.,1986. – 240 с.

25. Дьяченко В. К. Общие формы организации процесса обучения: Актуальные проблемы теории и практики обучения. Красноярск: Изд-во Красноярского университета, 1984. – 185 с.

26. Додушко И. В. Использования наглядности на уроках обществоведения. – М., 1984. – 142 с

27. Джумаев Б. У. Гражданское воспитание учащихся на уроках истории таджикского народа: автореф. на соис. ученой степени к. п. н. – Душанбе, 2004. – 18 с.

28. Джураева Х. Ю. Способы реализации дидактических принципов при компьютерном обучении в условиях общеобразовательных школ Республики Таджикистан: автореф. на соис. Ученой степени к. п. н. – Душанбе, 2007. – 24 с.

29. Двуличанская Н. Н. Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций // Наука и образование: электронное научно – техническое издание, 2011 http://technomag. edu.ru/doc/172651.

30. Дидактика средней школы. Под ред. М. А. Данилова и М. Н. Скаткина. М.: Просвещение, 1975. – 303 с.

31. Есипов Е. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – М., 1961. – 34с.

32. Жерлыгина С. П. Использование компьютерных технологий в преподавание истории / С. П. Жерлыгина // Преподавание истории в школе. – 2005. – № 8. – С. 68.

33. Зайцев В. С. Мультимедийные технологии в образовании: современный дискурс / В. С. Зайцев. – Челябинск : Издательство ЗАО «Библиотека А.Миллера», 2018. – 30 с.

34. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сыманюк Э. Э. Модернизация професси –онального образования: Компетентностный подход. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.

35. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34– 42; Компетентностный подход… //Высшее образование сегодня. – 2006. – № 6. – С. 20–26.

36. Зиёев Т. Н. Современная система школьная историческая образ ова ния. – Душанбе, 2009. – 209 с.

37. Зиёев Т. Н. Теоретической проблемы стратегии развития гражданского образования в Республики Таджикистан. – Душанбе, 2008. – С.4.

38. Зиёзода Т. Н. Теоретическая обоснованность и практическая эффективность системы школьного исторического образования РТ: дис... на соискание д – ра пед. наук. – Душанбе, 2010. – 378 с.

39. Зиёзода Т. Н. Методология:гуманизм вместо марксизма–ленинизма. – Душанбе: Ирфон, 2008. – С. 113–154.

40. Закон Республики Таджикистан «Об образовании». – Душанбе, 2013. –25.

41. Зотов Ю. Б. Организация современного урока: Книга для учителя. –М: Просвещение, 1984. – 144с.

42. Зенков Л. В. Дидактика в жизнь. – М., 1968. – 176 с.

43. Интернет в гуманитарном образовании / (Под ред. Полат Е. С). – М.: «Владос», 2001. – 272 с.

44. Ирина Каримова, Файзулло Шарифзода. Учитель – творец добра и прогресса. –Душанбе: “Ирфон”, 2010, 180 стр.

45. Иоффе А. Н. Основные стратегии преподавания в школе / А.Н. Иоффе // Преподавание истории в школе. – 2005. – № 7. – С. 154.

46. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения.– М.– 1982 г.

47. Коменский Я. А. Великая дидактика. –М.: Просвещение. – 1983.

48. Коменский Я. А. О воспитании: Золотой фонд педагогики / Сост. Н.М. Матвеева.– М.: Школьная пресса.– 2003.

49. Коменский, Я. А. Великая дидактика. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – М.: Уч.пед.издат. –1955.– 638 с.

50. Коменский, Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский.– В 2–х т. Т.1.– М.: Педагогика. –1982.– 656 .– С. 3.

51. Коменский, Я. А. Избранные педагогические сочинения

Я. А. Коменский.– В 2 –х т. Т.2. – М.: Педагогика.– 1982.– 576. – С. 4

52. Калуцкая Е. К. Современный кабинет истории: проблемы и перспективы / Е. К. Калуцкая // Преподавание истории в школе. – 2008. – № 3. – С.3 – 6.

53. Кирсанов А. А. Индивидуальный подход к учащимся в обучении. Казань: КГПИ, 1978.

54. Кларин М. В. Инновация в мировой педагогике.– Рига,1995.С.29–30.

55. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе: Анализ зарубежного опыта. – М.,1989. – 225 с.

56. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта. // Педагогика. – М., 2000 – № 7. – С. 13–18.

57. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогический поиск. – М.,1994. – 223 с.

58. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели: анализ зарубежного опыта. – М.; Наука, 1997. – 222 с.

59. Козлова Г.А. Дидактическая эффективность компьютеризации обучения. (По материалам зарубежных публикаций): дис... к. п. н. –М., 1992. – 203 с.

60. Козлов И. Ф.Педагогический опыт А.С. Макаренко.–М.,1987.– 159 с.

61. Коловалец Л. С. Познавательная систематичность учащихся в условиях компьютерного обучения // Педагогика. – 1999. № 2, – С. 46–50.

62. Конева С. Н. Развитие системы обучения информатике на основе использования интернет технологий. – Алматы, 2004. – 162 с.159

63. Конт И. Трактаты и письма. – М., 1980. – 710 с.

64. Коротаев Е. В. Хочу, могу, умею! Обучение, погруженное в общение. – М., 1997. – С. 102.

65. Коротаев Е. В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. – М., 2003.– 176 с.

66. Короткова М. В. Преподавание истории в школе.– 2008.– № 1.– С. 3 – 8.

67. Карпенко М. Новая парадигма образования XXI в. // Высшее образование в России.–2007.– №4. – С.93.

68. Кононец А. Н. Педагогическое моделирование: новые вопросы/ А. Н. Кононец//Инновационные подходы к организации образователь–ного процесса в современном техническом вузе: сб. метод. тр./ под ред. Л. П. Лазаревой ; ДВГУПС. – Хабаровск: Издво ДВГУПС. – 2008. – С. 22–31.

69. Косолапова М. А, Ефанов В. И. Развитие профессиональной компетентности преподавателя технического вуза при повышении квалификации // Материалы Международной научно –методической

конференции «Современное образование: проблемы обеспечения качества подготовки специалистов в условиях перехода к многоуровневой системе высшего образования» Томск: ТУСУР, 2012, с. 161–162.

70. Конаржевский Ю. А. Анализ урока.– М: Педагогический поиск, 2000. – 126 с.

71. Консепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2010, № 207.

72. Лутфуллоев М. Урок. – Душанбе, – 1985. – 191 с. (на тадж. яз.).

73. Лутфуллоев М. Новая учебная заведения и их перспектива. Маориф, 1996.– №5–6. – С. 43 – 46. (на тадж. яз.)153

74. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. – Душанбе,“Маориф ва фарҳанг”2010. – 432 с.

75. Лутфуллозода М., Бобизода Ғ. Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо / – Душанбе, 2017. – 57 с.

76. Лавров Е. П. Об учебниках истории союзной республики // Преподавание истории в школе. –1983. – № 4. – С. 36–41.

77. Лернер И. Я. Дидактическая система методов обучения. – М., 1976. –106 с.

78. Лернер И. Я. Развитие мышления учащихся в процессе Обучения истории. – М.: Просвещение, 1982. – С. 38.

79. Лернер И. Я. Требования к современному уроку. Метод указания. – М., 1969. – 43 с.

80. Лернер И. Я. Совершенствование содержания образования в школе. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.

81. Левин К. Теория поля в социальных науках / [Пер. Е. Сурпина]. – СПб.: Речь, 2000.

82. Ляудис В. Я. Инновационное обучение и наука.– М., 1992.– С. 142.

83. Марион Я., Мирзоахмедов Ф. Восстановление активное учебные методы. – Душанбе, 2002. (на тадж. яз.)

84. Макаренко А. С. : школа жизни, труда, воспитания. Учебная книга по истории, теории и практике воспитания. В 9–ти томах. Нижний Новгород, 2007–2017 гг.

85. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология // Собрание сочинений. – 2–е изд. – М.: Политиздат, 1955. – Т. 3. – 689 с

86. Малькова З. А. Современная школа США. – М.: Педагогика, 1971. –307 с.

87. Махмутов М. И. Современный урок. – М., 1985. – С. 184.

88. Методика использования средств обучения в преподавание истории. // Под ред. Д. И. Полторака. – М.: Просвещение, 1978.– 207 с.

89. Мурзаев В. С. Рисунки на классной доске в преподавание истории. – М., 1960. –112 с.

90. Методика преподавания истории в средней школе / Ежова С. А. и др.– М.: Просвещение, 1986.

91. Методика обучения истории в средней школе. Ч. II / Под ред. Н. Г. Дайри. – М.: Просвещение, 1978.

92. Марион Я., Мирзоахмедов Ф. Восстановление активное учебные методы. – Душанбе, 2002. (на тадж. яз.)

93. Махмутов М. И. Современный урок: Монографии.– М.: Педагогика, 1985. –183 с.

94. Нечкина М. В. Василий Осипович Ключевский: История жизни и творчества. – М.: Наука, 1974. – 640 с. – 13 500 экз.

95. Онищук В . А. Урок в современной школе. – М., 1981. – 191с.

96. Пазина В. Использование коллективных форм работ в учебное процесс. – Душанбе, 1985.

97. Парпишоев К. З. Формирование позновательных способностей старшеклассников на уроках истории таджикского народа: дис.к.п.н. – Душанбе, 2010. – 158 с.

98. Послание Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 20 марта 2020 года. – Душанбе, 2020. – 45 с

99. Пахлавонов А. Педагогические мысли таджикского народа: авт.д–ра. пед. наук. – Душанбе, 1995. – 42 с.

100. Панина Т. С. Современные способы активизации обучения. – М.: «Академия», 2006.– 121с.

101. Педагогика. Под. ред. Ю. К. Бабанского. – М., 1988. – 479 с.

102. Педагогический словарь. / Под ред. Б. М. Бим – Бад. – М., 2002. – С. 107– 410.

103. Пряжникова, О. В. От теории к практике на уроках истории / О. В. Пряжникова // Эксперимент и инновации в школе – М. 2009 – № 6 – С. 37.

104. Пидкасистый П. И., Хайдаров Ж. С. Технология игры в обучении иразвития: учебное пособие. – М.: МТУ, 1996. – 272 с.

105. Петякшева М. Г. Интерактивные формы обучения на уроках истории. – Старопестерево, 2011. –91 с.

106. Подласый И. П. Книга 1–2. Педагогика. – М„ 1999. – 576 с.

107. Подласый И. П. Как подготовить эффективный урок. – Киев, 1989. – 246 с.

108. Поляков С. Д.В поисках педагогической инноватики / С. Д. Пол яков. М.: МГГШ, 1993.–130 с.

109. Попова Н. А. Повышение квалификации педагогов в сфере информационно – коммуникационных технологий в условиях информатизации образования / Н. А. Попова // Педагогика и жизнь: междунар. сб. науч. тр. Воронеж, 2006.–Вып. 1.– С. 83 – 87.

110. Поляков С. Д. В поисках педагогической инноватики / С. Д. Поляков. М.: МГГШ, 1993. –130 с.

111. Попова Н. А. Влияние управления информатизацией в общеобр азо– вательном учреждении на совершенствование образовательного процесса / Н.А. Попова // Сборник научных статей. – Самара, 2007. Вып. 4.– С. 48–54.

112. Попова Н. А. Информационно – коммуникационные технологии в аспекте доступности и качества общего образования / Н. А. Попова // Наука: науч.– производств. журн. Костанай, 2006.– Вып.3 (сент.). – С. 59 – 61.

113. Попова Н. А. Повышение квалификации педагогов в сфере информационно – коммуникационных технологий в условиях

информатизации образования / Н.А. Попова // Педагогика и жизнь: междунар. сб. науч. тр. Воронеж, 2006.– Вып. 1.– С. 83 – 87.

114. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: пособие для учителя / М. М. Поташник.–Киев: Рад. шк. 1988.

– 191с.

115. Поташник М. М. Требования к современному уроку. Методическое пособие. – М. : Центр педагогического образования, 2012. – 272 с.

116. Примерные программы общего образования [Текст]: Стандарты второго поколения. В 2 ч. Ч. 1. / ред. совет: Л.И. Льняной и др. – М.: Просвещение, 2008. – 317 с.

117. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. –М.: КОГИТОЦЕНТР, 2002. – С 69–84.

118. Расулов Д. Дидактика (дастури таълимӣ) \ Д. Расулов, Д. Ғафурова. – Д., 2013. – 233 с.180

119. Раҳимов, Х. Педагогика / Х. Рахимов, А. Нуров.–Душанбе, Ҳумо, 2007.– 447 с.

120. Роберт И. В. Концепция комплексной, многоуровневой и многопрофильной подготовки кадров информатизации образования / И. В. Роберёт, О. А. Козлов // Информатика и образование. –2005.–№ 11 – С. 3–9; № 12. – С. 4 –13.

121. Роберт И. В. О понятийном аппарате информатизации образования /И. В. Роберт // Информатика и образование. –2002. –№ 12– С.2–7.

122. Роберт И. В. Основные направления развития информатизации образования в школе. Интернет / И. В. Роберт // Информатика и образование. 2005. –№ 4. – С. 2– 6.

123. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. М.:Пе даго-гика, 1957.– 85с.

124. Рафикова Р. С. Интерактивные технологии обучения как средства развития творческих способностей студентов. – Казань, 2007.– 206 с.

125. Ривес С. М. Воспитание воли учащихся в процессе обучения. – М., 1958. – 222 с.

126. Риккерт Г. Наука о природе и науки о культуре. – Спб,– М., 1910.

– 128 с.

127. Румянцев В. Б. Всемирная история в Интернете. / В. Б. Румянцев // Преподавание истории и в школе. – 2002. – № 8. С – 75–77.

128. Сафина Д. В, Мусина Р. Г., Мухтори К. и др. Методы обучения: интерактивное обучение. (Методический пособий) – Душанбе, 2007. – 83 с.

129. Самиев А. Х. Культурно – историческая традиция как духовно – нравственная основа национальной безопасности Таджикистана. //Материалы научно – практического форума.– Душанбе, 1998.– С. 53.

130. Седых С. П. Компьютерной технология подготовки и проведения учебная занятия: дис... к. п. н. – Краснодар, 1999. – 86 с.

131. Смирнов А. М. Человек–образование–профессия–личность: Монография. – М., 2002. – С. 169–365.

132. Студеникин М. Т. Современные технологии преподавания истории в школе / М. Т. Студеникин. – М., – Владос, 2007.– 227 с.

133. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. – М., 2000, №1.– 41 с.

134. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие для педагогических и институтов повышения квалификации / Г.К. Селевко. – М: Народное образование, 1998. – С. 28 – 34.

135. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Общая педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений / Под ред. В. А. Сластенина: В 2 ч. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – Ч. 1. – 288 с.

136. Слободчиков В. И. Психология развития / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М., 1995. – 383 с.

137. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы /Н. Суво рова // Учитель –2000. – №1. – С. 25.

138. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радянська школа, 1974 г. – 288 с.

139. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения в 3 т., т. 1, с. 147

140. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. – Душанбе, 2012.– 47с.

141. Стратегияи давлатии «Технологияи иттилоотӣ – коммуникативӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2003, №1174. – 19 с.

142. Субботина М. А. "Игры и занимательные задачи по истории", Можайск, 2003 г. – С.21.

143. Студеникин М. Т. Методика преподавания истории в школе. – М.: Владос, 2000.

144. Тагдиров Т. К. Педагогические условия реализации инновационных процессов в школах Республики Таджикистан: автореф.на соис. ученой степени к.п.н –Душанбе: 2010.– С.21.

145. Тангиров Х. Э. Дидактические условия использования электронных средств обучения в информационной образовательной процесс

Тангиров Х. Э. // Теория и практика образования в современном мире (II): материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Санкт–Петербург, ноябрь 2012 г.).– СПб.: Реноме, 2012.– С. 96 – 97.

146. Тангиров Х.Э. Методические особенности использования электронных учебных комплексов на уроке математики в школе // Молодой ученый. – Чита: – 2012. – № 5. – С. 510 – 514.

147. Теория и практика обучения в современная общеобразовательная школа. – М.,1975. – С. 64.

148. Тороп В. В. Проблема использования информационная технология в преподавании предметов социально–гуманитарного цикла / В.В. Тороп // Преподавание истории в школе. – 2007. – № 2. – С. 4 – 8.

149. Ушинский К. Д. Избр. пед. соч.: В 2–х т. – Т.I.– М., 1953. – С.199.

150. Ушинский К. Д. Педагогические соч.в 6–ти т.– Т. 2.– М., 1988.– С. 30

151. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (1861). – М.: Изд – во Академии наук РСФСР, 1945. – С. 461

152. Ушинский, Константин Дмитриевич // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890 –1907.

153. Философские проблемы социально–гуманитарных наук. – М., 2006.– 615 с.

154. Франк С. Л. Духовные основы общества. – Париж, 1930.

155. Файзулло Шарифзода. Актуальной проблемы современной педагогики. Книга 2, – Душанбе: 2010. – С.200.

156. Февр Л. Бои за историю / Пер. с фр. – М.: Наука, 1991. – 629 с. (Памятники исторической мысли) – 13 000 экз. (сборник статей).

157. Цицерон. Речи. / Пер. В. О. Горенштейна. // Вестник древней истории. –1986. – №4, – 1987. – №1–2.

158. Хуторской А. В. Педагогика: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2019. – 608 с.

159. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / А. В. Хуторской. – 3 – е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 406 с. – (Высшее образование).

160. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М.: МГУ, 2003. – 416 с.

161. Хуторской А. В. История дидактики. Инновационные системы обучения от Античности донаших дней : учеб.– метод. пособие. – Москва : Флинта, 2021. – 536 с.

162. Хуторской А. В. Дидактика. Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2017. – 720 с .

163. Чуракова Р. Г. Технология и аспектный анализ современного урока

в школе. – М.: Академкнига, – 2009. – 112 с.

164. Шарипов М. Г. Теория и практика интерактивного обучения в прошлое и настоящее: позитивный и негативный опыт // Вестник государственного педагогического университета Республика Таджикистан. – 2011. – № 3 (39). – С182–186 ISSN2219 –5408.

165. Шарипов М. Г. Теоретическая обоснованность применения интерактивной технологии в обучении истории таджикского народа в общеобразовательной школе: дис.., на соис. ученой степени к. п. н – Душанбе – 2014. – 163 с. .

166. Шарипов М. Г. Теоретическая обоснованность применения интерактивной технологии в обучении истории таджикского народа в общеобразовательной школе: автореф. на соис. Ученой степени к. п. н. – Душанбе –2014. – 25 с.

167. Шамова Т. И. Активизация учения школьников.– М., – 1982. – С. 88.

168. Шевченко Н. Интерактивные формы обучения как средство развития личности школьника / Н. Шевченко // Учитель истории. – 2005. – № 5.– С. 13 –17.

169. Шлегель К. В. Ф. Сочинения. Т. 1. Философия жизни. Философия истории. – М.: Quadrivium, 2015. – 816 с. – ISBN 978–5–716– 40628–5

170. Шоган В. В. Новые технологии в историческом образовании. – Ростов – на Дону, «Феникс», 2005.

171. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М., 1979. – С. 89.

172. Щуркова Н. Е. Культура современного урока.Смоленск:Смолен ский областной институт усовершенствования учителей, – 2012. – 114 с.

173. Эмомали Раҳмонов. Независимость Таджикистана и возраждение нации . Т.2. /– Душанбе : "Ирфон", 2006. – 424 с.

174. Эмомалӣ Раҳмонов. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи милат. Ҷилди ҳафтум. –Душанбе: «Ирфон», 2007. – 480 саҳ.

175. .Эмомалӣ Раҳмон. Независимость Таджикистана и возрождение наци. Том десятый. –Душанбе, «Ирфон», 2016. – 568 с.

176. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён (бо ҳуруфи форсӣ) иборат аз чаҳор китоб. – Душанбе, «Ирфон», 2016. – 666 саҳ.

177. Эмомалӣ Раҳмон. Таджики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. – Душанбе: «Ирфон», 2012. – 676 с.

178. Якубов Ю. История таджикского народа. 6 – ой класс – Душанбе, 2001. – С.7. (на тадж. язык).

179. Ярмаченко Н. Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко. – Киев, 1989. ISBN 5 – 330 – 00641– 4.

180. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. – М., 1992

181. Duke R., Geurts J. Policy Games for Strategic Management; Pathways into the Unknown. Dutch University Press, 200 ; Klabbers J. The Magic Circle: Principles of Gaming & Simulation. Rotterdam: Sense Publishers, 2006. –300p.

182. Rudyard Kipling. Just So Stories for Little Children / Edited with an Introduction and Notes by Lisa Lewis. – New York: Oxford University Press, 1998. – P. 233. – (Oxford World's Classics).) – ISBN 0 –19–283436 – 3.

183. Lalley, J. P. & Miller, R.H. (2007): “Пирамида обучения: указывает ли она учителям правильное направление?” Образование 128(1): 64 – 79

184. «Schools without Failure» («Школы без неудач» – (1975). ISBN 0 – 06 – 090421– 6.

Манбаъҳои интернетӣ

185. Что такое историческое сознание. Его роль. [Электронный рессурс] http: // www, openclass. ru / node /21690.

186. Интерактивные методы обучения на уроках истории и ... [Электронный ресурс]. URL: http://www.

187. Активные и интерактивные методы преподавания.– Центр – ...[Электронный ресурс изие.ги/.../рптепете interaktivnyix metodov obucheniya.d...

188. Применение интерактивных методов обучения для повышения ... [Электронный ресурс] ipk.karelia.ru/function/files/category/50–lot 12012? download...02

189. Методика использования интерактивных средств обучения. [Электронный ресурс] method.rcde.nov.ru/getblob.asp?id=500009435.

МУНДАРИҶАИ АСОСӢ ВА НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ШУДААНД:

I. Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризии тавсия намудаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд:

[1–М]. Палавонов А. М. Таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ. // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2020, № 3 (31) , С. 106 – 111. ISSN 2617– 5620.

[2–М]. Палавонов А. М, Ғайратов М. Х. Роҳҳои баландбардории самаранокии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2020, № 4 (4), – С. 53 – 56. ISSN 2708 – 5759.

[3–М]. Палавонов А. М, Ғайратов М. Х. Баландбардории самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2020, № 4 (4), – С. 142 – 147. ISSN 2708 – 5759.

[4–М]. Иматзода Л. М, Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2021, № 3 (35) , – С. 75 – 80. ISSN 2617 – 5620.

[5–М]. Палавонов А. М. Нақши технологияи бозӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик. // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2022, № 3 (39) ,– С. 49 – 55. ISSN 2617–5620.

II. Маводи дар маҷмуаи маводи конфренсия ва дигар нашрияҳо интишоргардида:

[6–М]. Палавонов А. М. Таълими салоҳиятнокӣ: Усулҳое, ки таълимро босамар мегардонанд // Масъалаҳои методикаи таълим. – Душанбе, 2020. № 2. – С. 41– 43.

[7–М]. Палавонов А. М. Дарс: Намуд ва сохтор // Маорифи Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. № 4. – С. 27– 31.

[8–М]. Палавонов А. М. Моҳияти низоми таҳсилоти иловагии фосилавӣ дар раванди таълим // Маорифи Тоҷикистон.– Душанбе, 2020. № 6.– С. 26 – 28

[9–М]. Палавонов А. М. Низоми муносибати салоҳиятнок: Усулҳои мухталиф ба таълим ва омӯзиш // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2020. № 8. – С. 14 – 16. ISSN 2306 – 4293.

[10–М]. Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ зимни таълими фанни таърихи халқи тоҷик // Маърифати омӯзгор.– Душанбе, 2021. № 2. – С. 53 – 56. ISSN 2306 – 4293.

[11–М]. Палавонов А. М. Дарси таърих бо нигоҳи нав. // Сарраёсати маорифи шаҳри Душанбе. «Дарси муосир» (Маҷмуаи мақолаҳо аз таҷрибаи омӯзгорони шаҳри Душанбе, қисми 1) – Душанбе, 2020. – С. 78 – 90. ISSN 978– 99975– 542– 2– 2.

[12–М]. Палавонов А.М. Дарс: Намуд ва сохтор. // Муассисаи давлатии Маҷаллаи «Маорифи Тоҷикистон». «Маориф ва истиқлол». (Маҷмуаи мақолаҳои озмунӣ барои дарёфти ҷоизаи Маориф ва истиқлол. Китоби 1). – Душанбе, 2021. С. 228 – 236.

[13–М]. Палавонов А. М, Ҷабборова Ф. Чаро ба дарси муҳим ба чашми кам нигарем? // Муассисаи давлатии Маҷаллаи «Маорифи Тоҷикистон». «Маориф ва истиқлол». (Маҷмуаи мақолаҳои озмунӣ барои дарёфти ҷоизаи Маориф ва истиқлол. Китоби 2). – Душанбе, 2021. – С. 160 – 164.

[14-М]. Палавонов А. М. Аҳаммияти истифодаи технологияи бозӣ дар дарси таърих // Масъалаҳои методикаи таълим. - Душанбе, 2021. № 11 - С. 48 -51.

[15-М]. Палавонов А. М. Каломи оқилона ва орифонаи Пешвои миллат. // Маърифати омӯзгор. - Душанбе, 2021. № 4. - С. 4 - 5. ISSN 23064 –293.

[16-М]. Палавонов А. М. Омӯзгор ҳомии арзишҳои миллист. // Маорифи Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. № 11. - С. 61 - 62.

[17-М]. Палавонов А. М. Ҷавонон ва мавқеи меҳварии онҳо дар сиёсати Пешвои миллат. // Маърифати омӯзгор. - Душанбе, 2021. № 12. - С. 4 -7 ISSN 2306 - 4293.

[18-М]. Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ дар дарси таърих. // Масъалаҳои методикаи таълим. - Душанбе, 2022. №1. - С. 38 - 40

[19-М]. Палавонов А. М. Афзалиятҳои истифодаи технологияи инноватсионӣ дар раванди таълим. // Маърифати омӯзгор. - Душанбе, 2022. - № 3. С. 46 - 50. ISSN 2306 - 4293.

[20-М]. Палавонов А. М. Масъалаҳои мубрами психологию педагогии тарбияи наврасону ҷавонон дар шароити ҷаҳонишавӣ. // Маърифати омӯзгор. - Душанбе, 2022. № 7. - С. 25 - 28. ISSN 2306 - 4293.

[21-М] Палавонов А.М. Истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ дар дарси таърих. / А.М. Палавонов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ бахшида ба 29 - солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи “Ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯи тамаддунҳо дар замони муосир”. - Бохтар,14 - апрели 2020, - С.95 -99.

[22–М]. Палавонов А.М. Истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ дар дарси таърих. / А.М. Палавонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Истиқлолияти давлатӣ ва эҳёи педагогикаи миллӣ». - Душанбе, 8 майи 2021, - С. 152-156.

[23-М] Палавонов А.М Аҳамияти истифодаи технологияи бозӣ дар дарси таърих» / А.М Палавонов // Маводи конференсияи вилоятии илмӣ - амалии “Муаммоҳои истифодаи самарабахши технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар фаъолияти таълимӣ – тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миѐнаи умумӣ”. - Хуҷанд, 14 майи 2022. - С.56-62.

[24-М] Палавонов А.М. Афзалиятҳои истифодаи технологияи инноватсионӣ дар раванди таълим / Палавонов А.М. // Маводҳои конференсияи вилоятии илмӣ - амалии “Муаммоҳои истифодаи самарабахши технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар фаъолияти таълимӣ - тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ”. - Хуҷанд, 14 майи 2022, - С. 68 -72.

[25-М] Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Дастури таълимӣ - методӣ. Зери назари доктори илмҳои педагогӣ, профессор Иматзода Л. М. - Душанбе: - 2022. - 100 с.

[26-М]. Палавонов А. М, Чорёри Ҳ. Истифодаи дурусти саволномаҳои тестӣ ҳангоми санҷишҳои фосилавӣ ва имтиҳонҳои ҷамъбастӣ дар рафти таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ. Дастури таълимӣ - методӣ. Зери назари доктори илмҳои педагогӣ, профессор Иматзода Л. М. - Душанбе: - 2022. - 65 с.

[27-М]. Палавонов А. М., Чорёрӣ Ҳ. Маҷмуаи саволҳои тестӣ аз фанни «Сиёсатшиносӣ» барои курсҳои сеюми ҳамаи ихтисосҳои шуъбаи рӯзона ва ғоибона. Дастури методӣ. - Душанбе: - 2022. - 52 с.

[28-М]. А. Палавонов. М. Мубрамии истифодаи бозиҳои технологӣ дар дарсҳои таърих // Масъалаҳои методикаи таълим / ноябри соли 2021 №11. - Душанбе, 2021. - С. 48 51.

[29-М]. А. Палавонов. Истиқлолият ва рушди илму фарҳанги миллӣ // Маҷмӯаи маводи конфронси илмӣ-назариявӣ бахшида 30-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 10-11 сентябри соли 2020. - Душанбе, 2020. С. 37-46.

[30-М]. Палавонов А.М. Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миенаи умумӣ. Дастури таълимӣ-методӣ. Зери назари доктори илмҳои педагогӣ, профессор Иматзода Л. М. – Душанбе: – 2022, 100 с.

[31-М]. Палавонов А.М., Чорёрӣ Х. Истифодаи босаводонаи саволномаҳои тестӣ ҳангоми гузаронидани тестҳои фосилавӣ ва имтиҳонҳои хатм дар таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ. Дастури таълимӣ-методӣ. Зери назари доктори илмҳои педагогӣ, профессор Иматзода Л. М. – Душанбе: - 2022, 65 с.

[32-М]. Чорёрӣ Х, Палавонов А. М. Маҷмӯаи масъалаҳои назоратӣ оид ба фанни "Сиесатшиносӣ" барои курсҳои сеюми ҳамаи ихтисосҳои шуъбаи рӯзона ва хориҷӣ. Дастури методӣ. - Душанбе: - 2022, 52 с.